

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

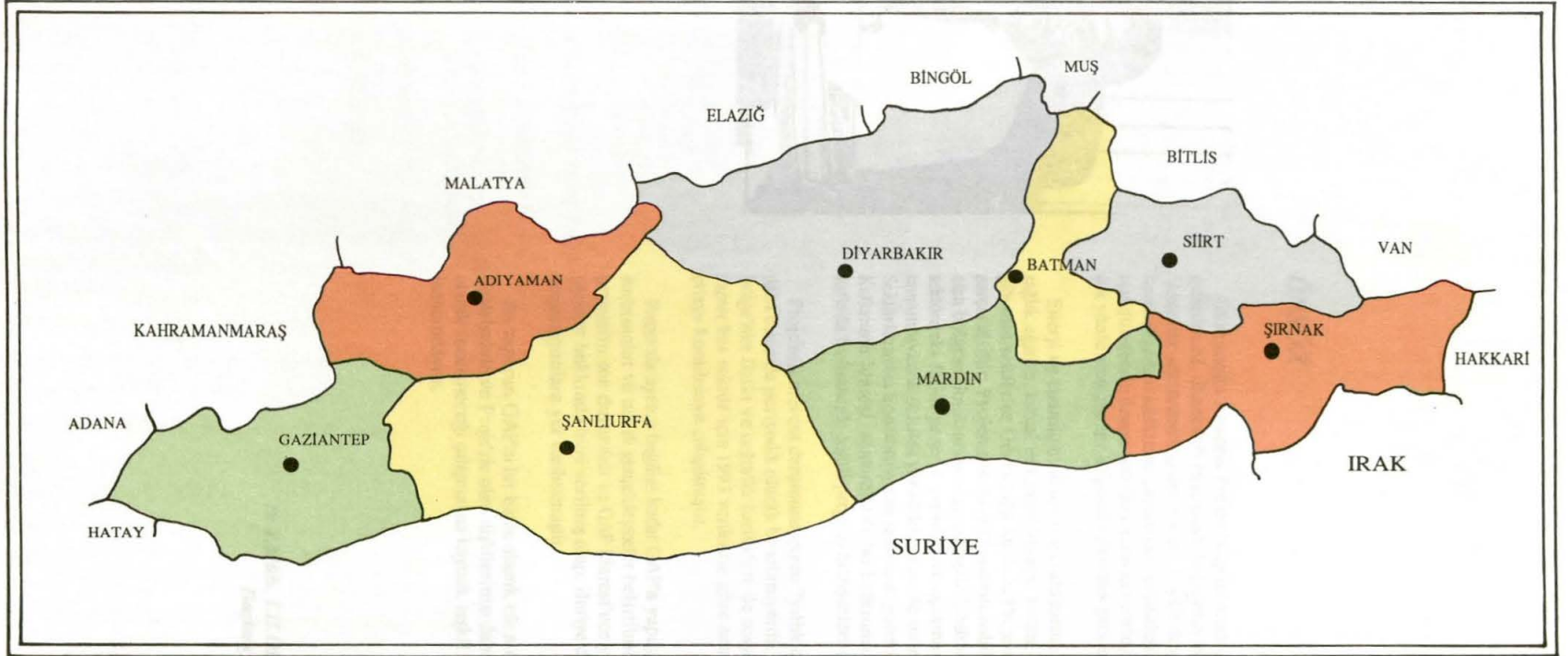
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
(GAP)

1993 DURUM RAPORU

ANKARA
TEMMUZ -1994

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DÖKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	16-B
DEMİRBAŞ NO	4926

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Projesi bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi, ekonomik büyümeyle bağlantılı olarak sosyal hizmetler sektörünün geliştirilmesi, çeşitli devlet kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eşgüdümlendirilmesi politikalarının gerçekleştirilmesine yönelik çok yönlü entegre bir bölgesel kalkınma projesidir.

Enerji ve tarımla birlikte sanayi, ulaştırma, turizm, sağlık, eğitim, kırsal ve kentsel altyapı, konut, çevre sağlığı gibi tüm sektörler Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ayrılmaz birer parçasıdır. Projenin başarıyla tamamlanabilmesi ve temel hedef olan bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, ancak her bir sektördeki farklı proje ve yatırımların eşzamanlı ve birbirini tamamlayacak şekilde yürütülebilmesi ile mümkündür. Sektörlerarası koordinasyonu sağlamak görevini üstlenen GAP Bölge Kalkınma İdaresi, sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleşmesine katkıda bulunacak çeşitli proje ve faaliyetleri de yürütmektedir.

Proje'nin mevcut durumunu içeren "yıllık durum raporları" daha önce de periyodik olarak hazırlanıyordu. Bu çalışmada Bölge'nin fiziki ve coğrafik özellikleri ile sosyo-ekonomik yapısı her sektör için 1993 verilerine göre ana hatları ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Raporda ayrıca bugüne kadar GAP'a yapılan yatırımlar, harcamalar ve nakdi gerçekleştirmeler belirtilmiş ve GAP'taki önemli projelerin son durumları ve GAP İdaresi'nce yapılan ve planlanan projeler hakkında bilgi verilmiş olup, ileriye dönük tahmin ve projeksiyonlara yer verilmemiştir.

Bu raporun GAP'ın bir bütün olarak ele alınıp, sektörlerin birbirleriyle ve Proje'yle olan ilişkilerinin daha ayrıntılı olarak inceleneceği çalışmalara kaynak teşkil edeceği inancındayım.

Dr.Y.Müh. İ.H.Olcay ÜNVER
Başkan

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
1.1 Projenin Tarihçesi	1
1.2 Entegre Planlama ve GAP	2
2. PROJE BÖLGESİNİN ÖZELLİKLERİ	8
2.1. Alan	8
2.2. Nüfus	8
2.3. İklim	8
2.4. Toprak ve Su Kaynakları	8
2.5. Arazi Kullanımı	11
2.6. Kentsel ve Kırsal Altyapı	12
2.6.1. Kentsel Altyapı	12
2.6.2. Kırsal Altyapı	12
3. BÖLGEDE MEVCUT DURUM	14
3.1. Tarım	14
3.2. Madencilik	24
3.3. İmalat Sanayi	26
3.4. Hizmetler	28
3.4.1. Ulaşım	28
3.4.2. Haberleşme	29
3.4.3. Eğitim	30
3.4.4. Sağlık	31
3.4.5. İnşaat	33
3.4.6. Ticaret	33
3.4.7. Bankacılık	33
3.4.8. Turizm	34
4. GAP'A YAPILAN YATIRIMLAR	36
5. GAP HAREKET PLANI ÖZETİ	38
6. ÖNEMLİ PROJELER İTİBARIYLA GAP'TA SON DURUM	39
7. SONUÇ	42
8. KAYNAKÇA	43

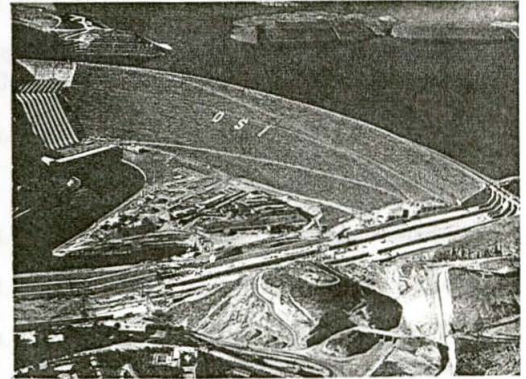
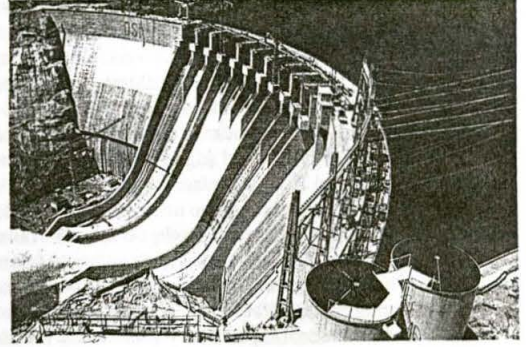
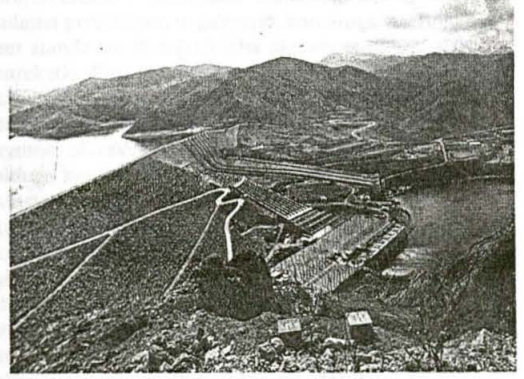
GİRİŞ

1.1. Projenin Tarihçesi

Güneydoğu Anadolu Bölge'mizde yer alan Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili ilk çalışmalar, Büyük Atatürk'ün verdiği "suların akılcı değerlendirilmesi direktifi" doğrultusunda başlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ülkenin gelişim ve değişim çabası içinde ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisinin mevcut su kaynaklarından elde edilmesi çalışmaları çerçevesinde Elektrik İşleri Etüd İdaresi kurulmuş ve 1936 yılında Fırat ve 1945 yılında da Dicle nehirleri üzerinde akım değerlerini tesbit etmek amacıyla akım gözlem istasyonları tesis edilmiştir. Daha sonra bu çalışmalara topografik, jeolojik, hidrolojik ve sondaj etüdüleriyle de devam edilmiş ve 1958 yılında her iki havzanın ilk istikşafı raporu niteliğindeki çalışmalarıyla, Fırat üzerinde Keban Barajının mansabında üç baraj, Dicle üzerinde beş baraj olmak üzere sekiz baraj ile 20000 hektar arazinin sulanması öngörülmüştür.

1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) kurulmuş ve su kaynaklarıyla ilgili olarak havza çalışmaları yerel organizasyonlarla yapılmaya başlanmıştır. Nitekim 1964 yılında Diyarbakır'da kurulan Fırat Planlama Amirliği tarafından 1964 yılında Fırat havzasının sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu", 1966 yılında "Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporu" ve 1971 yılında da "Dicle Havzası İstikşaf Raporu" hazırlanmıştır.

Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporunda, Keban Barajı hariç 13 baraj ve 6 HES düşünülmüş, 3182 MW kurulu güç ile 13726 Gwh yıllık enerji üretimini ve 906500 hektar alanda sulama önerilmiştir. Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporunda yapımı öngörülen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite, sulama tesisleri de Master Plan aşamasında etüd edilerek 1970 yılında "Aşağı Fırat Projesi Fizibilite Raporu" hazırlanarak Karakaya, Gölköy ve Karababa barajlarının kesin proje çalışmalarına başlanmıştır. Karakaya barajı kesin projeleri öncelikle hazırlanarak 1976 da ihale edilmiştir. Yapımı öngörülen Birecik, Karkamış, Dicle, Kralkızı, Ilısu ve Cizre barajlarının fizibilite ve kesin projeleri EİE Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılmıştır. Uzun süre "Aşağı Fırat Projesi" diye adlandırılan bu fizibilite raporuna daha sonra Keban Barajı'nın mansabında kalan Fırat havzasındaki 7 proje paketi ile Dicle havzasındaki 6 proje paketi eklenerek havzalar itibarıyla birbirleriyle bağlantılı 13 proje paketi oluşturulmuş ve bu projeler demeti "Güneydoğu Anadolu Projesi" veya kısaca "GAP" olarak adlandırılmıştır.

1.2. Entegre Planlama ve GAP

1.2.1. Planlar, Projeler ve Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon bir amaç ya da amaçlar kümesini gerçekleştirilmeye yönelik bir kavram çerçevesinde birbiriyle ilgili oldukları belirlenen elemanların, bir bütün teşkil edecek şekilde biraraya getirilip ilişkilendirilmeleridir. Entegrasyon bütün plan ve projelerin bir özelliğidir. Bu bakımdan aslında entegre planlamadan söz etmek bir çelişkidir. Plan ve projelerde sadece amaca ve ölçüğe göre bir bütün haline getirilen elemanların sayısı ve cinsi değişir. Bir mimari projede entegre edilen, değişik işlevler gören mekanlardır. Bir ülke kalkınma planında, sektörlerdir. Her üst ölçekli plan, kapsamı dahilindeki sektörlerde bir alt ölçekteki plan ya da projenin kısıtlarını belirler ya da çerçevesini çizer.

Entegrasyon her plan ve projenin olmazsa olmaz koşulu olduğundan, önemli olan işin niteliğine göre entegrasyonun iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış yapılmış olmasıdır. Nicelik olarak performans ölçüleri ya da hedef fonksiyonları belirlenebilen durumlarda, entegrasyonun doğru ya da yanlış yapıldığından söz edilebilmesine karşın, niteliksel performans ölçüleri konulamayan, ya da değer yargıları nedeniyle bütün içinde birbiriyle değişimsiz öğeler içeren durumlarda entegrasyonun, bir spektrum dahilinde, ancak iyi ya da kötü olmasından söz edilebilir. Bir binanın statik projesi doğru ya da yanlıştır; oysa bir mimari proje, değerlendiren kişiye bağlı olarak, iyi ya da kötüdür. Öte yandan bir ülke kalkınma planı doğru-yanlış boyutunda değerlendirilebilir. Bir ekonometrist için mükemmel olan bir plan, planın uygulanmasının getireceği faydadan kendi yargılarına göre yeterli pay alamayan kişi ve gruplar tarafından kötü bir plan olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bölge kalkınma planları ülke kalkınma planları gibidir.

Bazı açılardan benzerlikleri olmasına rağmen, bölge kalkınma planları ülke kalkınma planlarından önemli ölçüde farklıdır. Bu fark temelde, ülke kalkınma planlarındaki bütün boyutlara ilaveten bölge planlarının mekan boyutunu içermelerinden kaynaklanır. Mekan boyutu olmayan bir bölge planı düşünülemez. Bölge planlarında sektörel tutarlılıkla yetinilemez. Yapılacak yatırımların, sektörler itibarıyla uyumlu ve tutarlı olmaları yanında, öngörülen hizmet standartlarında darboğaz yaratmayacak şekilde, kentler ve kırsal alanlar itibarıyla dağıtılmaları gerekir. Kısaca, ülke planlarında kullanılacak muhtemel kaynaklar çerçevesinde belirli hedeflere ulaşmak için ne yapılmalı sorusuna cevap aranırken; bölge planlarında, yine kaynak kısıtı altında ve belirli hedeflere yönelik olarak ne, nerede, ne zaman yapılmalı sorularına cevap aranır.

1.2.2. GAP ve Entegre Bölge Planlaması: GAP Master Planı

GAP, önce kendi içinde entegre bir enerji ve sulama projesi olarak yürütülmüştür. Daha sonraları, özellikle sulama projelerinin uygulamaya konulmasıyla, Bölge'de her alanda büyük değişiklikler olacağı düşüncesinden hareketle, Proje'den beklenen azami faydanın en az kaynak maliyetiyle alınabilmesi için farklı sektörlerdeki değişikliklerin zaman ve mekan itibarıyla birbiriyle uyumlu olarak planlanması ve realize edilmesinin elzem olduğu kanısına varılmıştır. Bu yönde ilk adım GAP Master Planı ile atılmıştır. Master Plan ilgili kamu kuruluşlarının yetkililerinden oluşan "yönlendirme komiteleri" ile yönlendirilmiş ve Ağustos 1989'da bitirilmiştir. Master Plan ülke ve Bölge'nin kaynaklarını ihtiyaçlarını, beşeri, mali ve teknik sınırlamaları irdeleyerek, alternatif senaryolar dahilinde Bölge gelişmesinin çerçevesini çizmiştir. Her kalkınma planında olduğu gibi Master Plan da bir amaçlar dizisi serdetmiş, bir kaynak envanteri yapmış, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik sınırlamalara bağlı olarak bir takvime bağlamış, bu gelişmenin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyacağı gelişmeyi, yaratılacak istihdamı, bunun getireceği nüfusun büyüklüğü ile bunun kentler ve kırsal alanlar arasındaki dağılımını saptamış, buradan giderek bir ulaşım sistemi önermiş, eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Niteliği ve makro ölçekli bir plan olması gereği Master Plan uygulama projeleri üretmemiş, fakat hangi ayrıntılı çalışmaların ve hangi somut projelerin üretilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Master Plan Bölge'de Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için bir rehber niteliği taşımaktadır.

1.2.3. GAP Master Planı'nın Hedef ve İçeriği

Her bölge planı bir amaç ya da amaçlar dizisiyle başlar. GAP Master Planı'nın temel amaç ve hedefleri şunlardır:

1. Bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak amacıyla Bölge'nin ekonomik yapısını iyileştirerek kişi başına düşen gelir seviyesini yükseltmek,
2. Kırsal alanlarda verimliliği ve istihdam imkanlarını arttırmak,
3. Bölge'deki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini arttırmak,
4. Kararlı ve devamlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ihracat artışının teşviki ve sosyal istikrarın sağlanması gibi ulusal kalkınma amaçlarına katkıda bulunmak.

Bu amaç ve hedefler bir bütünlük teşkil etmekte olup birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler. Bu hedeflere ulaşmak için plan, 2005 yılına kadarki zaman perspektifi içinde dört temel strateji tespit etmiştir.

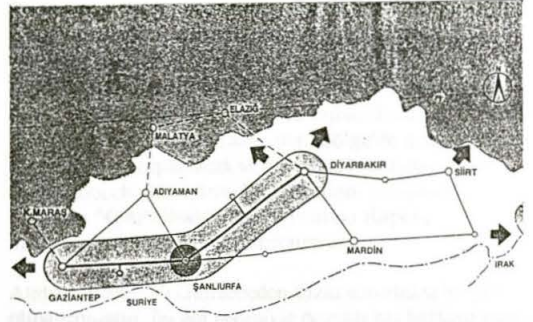
1. Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek.
2. Pazar şartlarına, arazi kabiliyetine ve iklim koşullarına uygun bitki deseni uygulayarak, uygun üretim teknikleri ve tarımsal işletme, yönetim sistemleri kullanarak arazi kaynaklarının en rasyonel şekilde kullanılmasını sağlamak,
3. Tarıma dayalı sanayilerle yerel kaynaklara dayalı diğer sanayilere öncelik vererek imalat sanayiini teşvik etmek,
4. Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, teknik ve idari personelin Bölge'de kalmasını temin için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek.

GAP Master Planı tespit edilen bu stratejiler çerçevesinde Bölge gelişmesinin, pazar şartlarına ve arazi kabiliyetine uygun bitki deseni uygulanması ve özellikle sanayi bitkileri yönünde bir çeşitlenmeyle, tarıma dayalı sanayilerin teşvik edilerek Bölge içinde üretimlerinin artırılması ile sağlanabileceği sonucuna varmıştır. Bu üretimin yalnız Bölge içi değil aynı zamanda Bölge dışı pazarlara hizmet edeceği yaklaşımıyla Bölge için nihai hedefin "Tarıma Dayalı İhracat Üssü" olması gerektiği ifade edilmiştir. Planda kır ve şehir alanlarının fonksiyonlarının birbirini tamamlayan yönleri dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kırsal alanlar temel gıda maddelerinin ve işlenecek hammaddelerin temin edileceği yerler, şehirler ise tarımsal girdi ve ürün dağıtım merkezleri ve çeşitli sosyal hizmetlerin karşılandığı yerler olarak tanımlanmıştır. Böylece Master Plan, tarımda verimlilikle kentlerde hizmet düzeyini paralel şekilde geliştirmeye dayalı bir yaklaşım belirlemiştir.

Plan Bölge için üç gelişme alternatifi önermiştir. Bunlardan birincisi 2005 yılında tüm sulama ve enerji projelerinin bitirilmesini, ikinci alternatif tüm enerji projelerinin ve öncelikli sulama yatırımlarının tamamlanmasını, üçüncü alternatif ise sadece öncelikli enerji ve sulama projelerinin gerçekleşmesini öngörmüştür. Önerilen birinci alternatife göre yıllık büyüme hızı toplam bölgesel ekonomide yüzde 7.7, tarım sektöründe yüzde 4.9, sanayide yüzde 10 ve hizmetlerde yüzde 9 olacaktır. Ülkemizde ekonomik büyümenin önümüzdeki yıllarda yüzde 5 olacağı tahmin edilmiştir. Bölge büyüme hızının ülke ortalamasından bir hayli yüksek olacağı açıktır.

Sulama ile birlikte, Bölge'de tarımsal üretim deseni ve ürün yoğunluğu değişecek, 1980'lerin sonlarında 5 milyon ton olan tarımsal üretim 10 milyon tonun üzerine çıkacaktır. 2005 yılında bu tarımsal üretim düzeyine erişildiğinde, Bölge'nin büyük bir tarımsal ürün

ihracatçısı olacağı Master Plan'daki temel sonuçlardan biridir. Bu üretim artışına paralel olarak tarıma dayalı sanayi de bölgesel gelişmede etkinlik kazanacaktır. Ulaşım inşaat madencilik gibi diğer faaliyet alanları ve hizmetler sektörü mekansal boyutları ile ele alındığında Master Plan "kırık gelişme aksı" olarak adlandırdığı Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır koridorunun öncelikli gelişme alanı olması gerektiğini tespit etmiştir. Plan kısa vadede altyapı yatırımlarının ve sanayilerin bu öncelikli koridorda gerçekleştirilerek ilk ivmenin yaratılmasını, daha sonraları bu gelişmenin diğer potansiyel alanlara yaygınlaştırılmasını öngörmüştür.

Master Plan tarım, enerji ve ulaştırma sektörleri başta olmak üzere tüm diğer sektörlerde gerekli olan yatırım miktarlarını belirleyerek, genel bir yatırım çerçevesi çizmiştir. Özellikle tarım, tarıma dayalı sanayi ve öncelikli koridorlardaki şehir altyapılarının şimdiden temini stratejisine ağırlık vermiş ve ilgili kuruluşlarla koordinasyonun bu çerçevede yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

1.2.4. Master Plan Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar

Master Plan makro ölçekte ortaya konulan büyüklüklerin yatırıma dönüşmesi için gerekli görülen projeler ile uygulayıcı kuruluşlara düşen görevleri tanımlayarak, yapılması gereken çalışmaların çerçevesini de çizmiştir. Plan aşağıdaki çalışmaların öncelikli olarak yapılması gerektiğini ortaya koymuştur.

- 1- Koridor gelişme planı çalışması
- 2- İmalat sanayi gelişme ve yer seçimi analizi
- 3- Bölgesel ulaşım çalışması
- 4- Seçilmiş kentlerde kentsel planlama çalışmaları
- 5- Kırsal alan çalışmaları
- 6- Sağlık ve eğitim sektörü çalışmaları
- 7- Pazarlama ve bitki deseni çalışmaları
- 8- Sulama alanlarında etkin su kullanımına yönelik çalışmalar

Master Plan sonrası yapılan çalışmalar, Plan'ın çizdiği çerçevede sürdürülmüş ve Plan'ın kapsamadığı bir dizi uygulamaya dönük faaliyetler gündeme getirilmiştir. Bu çalışmalardan biri ve en kapsamlısı "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması"dır. Bu çalışma Master Plan'da öncelikle ele alınması gerektiği vurgulanan yukarıdaki ilk dört konu ile tarımsal gelişme ve kentsel altyapıyı kapsamış ve Master Planı Bölge ve kent ölçeklerinde operasyonel hale getirmiştir.

(1) GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması:

Çalışma, GAP Master Planı'nda belirlenen makro çerçeve dahilinde Bölge'deki gelişmeleri kontrol edebilmek ve/veya yönlendirebilmek için bölge ve şehir ölçeklerinde uygulanabilir plan, program ve projeler üretmeyi amaçlamıştır.

Çalışma, 2005 yılı itibarıyla GAP Bölgesi'nde;

1. Sulamanın ivme kazandıracığı tarımsal gelişmenin ayrıntılı irdelenmesini,
2. Tarımsal gelişmenin uyaracağı endüstriyel gelişme potansiyelinin etüdünü,
3. Ümitvar sanayi türlerini ve bunların kentler itibarıyla muhtemel dağılımının analizini,
4. Ana ulaşım sisteminin belirlenmesini,
5. Şehir ve kır itibarıyla istihdam ve nüfus miktar ve dağılımının saptanmasını,
6. Gelecekte gelişmesi beklenen şehir merkezleri ve bunların etki alanlarının, öncelikle tarım toprağını koruyucu, konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanım kararlarını tespit edici çevre düzeni planlarının yapılmasını,
7. Nüfusu 2005 yılında 10000'in üzerinde olacağı beklenen yerleşmelerin nazım ve uygulama imar planlarının yapılmasını veya bunların mevcut planlarının revize edilmesini,
8. Bu yerleşmeler için kanalizasyon, içmesuyu, elektrik, tele-iletişim, katı atık toplama ve tasfiyesi ve arıtma projelerinin yapılmasını,
9. Yapılan projelerin yatırım ihtiyacının tahmin edilerek uygulama planlarının zamanlamasının yapılmasını ihtiva etmektedir.

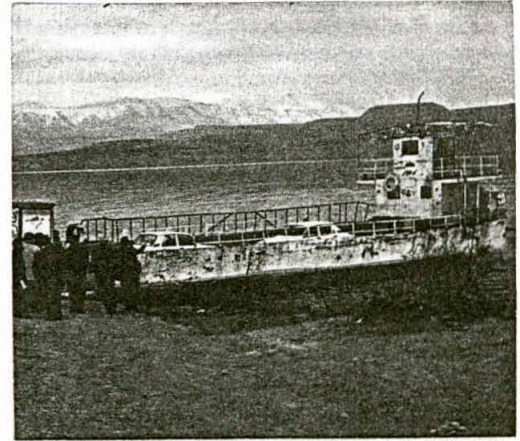
Çalışmada, sulama programı ve sulanacak alan saptanmış, iç ve dış pazarlardaki muhtemel arz ve talep büyüklükleri tahmin edilmiş, arz ve talep büyüklüklerine ve Bölge'nin agro-ekolojik koşullarına bağlı olarak üretilmesi gereken tarımsal ürün çeşitleri ve miktarları belirlenmiştir. Tarımsal ürün ve miktarlarına dayanarak da tarımsal sanayi türleri, bunların şehir merkezlerine dağılımı, büyüklüğü, işgücü talebi üretim değerleri ilçe bazında hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında Bölge'nin demografik yapısı analiz edilmiş, 2005 yılı itibarıyla kır ve kent merkezleri nüfus ve istihdam büyüklükleri bulunmuştur. Çalışmanın bu kısmında, ekonomik, demografik ve mekansal analizler sonucunda bölgesel sektörel yapı ile Bölge mekansal yapısı belirlenmiş, çeşitli sanayilerin ve diğer faaliyetlerin optimum konum yerleri saptanarak

bu optimum konumlara uygun proje ve yatırımların ne olması gerektiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında 2005 yılında ortaya çıkması beklenen yük ve yolcu talebini karşılayabilecek en ekonomik ulaşım şebekesinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bölge için 2005 yılı itibarıyla bulunan optimum tarımsal ürün deseni ile sanayi ürünleri tür ve üretim miktarları ve bunların mekansal dağılımı trafik hacimlerinin ve ulaşım türleri ve güzergahlarının belirlenmesinde etken olmuştur. Bu çerçevede kurulan ulaşım modelinden Bölge'nin 2005 yılı ihtiyaçlarına cevap verebilecek alternatif üç Bölgesel Ulaşım Sistemi türetilmiştir.

Bu genel çalışmaların dışında, ulaşım sisteminin ayrılmaz bir parçası olan ve Bölge'nin dış dünya ile ilişkilerini kuran liman ve havaalanlarının etüdü yapılmıştır. Bölge'nin liman kapıları olan İskenderun ve Mersin limanları üzerinde incelemelerde bulunulmuş ve "GAP Dış Limanlar Raporu" hazırlanmıştır. Bölge'de artan yolcu ve yük talebini karşılayacak ve dış pazarlara kolay ulaşımı temin edecek uluslararası bir havaalanı çalışması yapılmış "GAP Uluslararası Havaalanı Raporu" hazırlanarak alternatifler irdelenmiştir.

Atatürk Barajı 60 kilometreden fazla uzunlukta bir göl oluşturmuştur. Bu göl nedeniyle önemli bir bağlantı olan batıda Adıyaman-Kahta yolu ile doğuda Siverek-Diyarbakır yolunun Fırat Nehri üzerinden geçiş imkanı ortadan kalkmış bulunmaktadır. Çalışmanın ulaşım bölümünde Atatürk Baraj Gölü Geçişi için de bir rapor hazırlanmış ve çeşitli geçiş alternatifleri önerilmiştir.

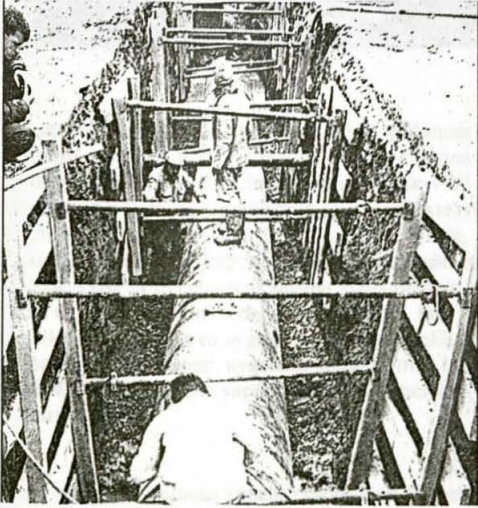

Çalışmanın üçüncü kısmında, birinci ve ikinci kısımda saptanan sulanacak alan ve tarımsal ürün miktarı, sanayi türleri ve bunların ilçe bazında dağılımı, şehir kademelenmesi, ihtiyaç duyulan ulaşım türleriyle bunların güzergahları ve trafik hacimleri, hedef yılında temel sektör işgücüne bağlı olarak hesaplanan toplam istihdam ve nüfus büyüklükleri veri alınarak 2005 yılında Bölge'nin fiziki biçimi belirlenmiştir.

Bölgesel Fiziki Gelişme Deseni Çalışması, endüstriyel konumu, bölgesel faaliyetlerin dağılımını, istihdam ve nüfus büyüklüklerini, ulaşım çıktılarını veri olarak Bölge'deki şehir merkezlerinin fonksiyonlarını, 1/25000 ölçekte çevre düzeni planı yapılacak alanları, yeni arazi kullanım türlerini ve büyüklüklerini ve kentlerdeki altyapı ihtiyaçlarını tespit etmiştir.

Bu inceleme ve tespitlerin ışığında 2005 yılı ihtiyaçlarını yeterince karşılamayan şehir merkezlerinden 25 tanesinin nazım imar planı, 12'sinin jeolojik etüdü ve 16'sının halihazır harita alımı yapılmıştır. Kentsel altyapı projelerinde ise, 2010 yılı ihtiyaçlarına cevap vermeyen 30 yerleşmenin içmesuyu, 29 yerleşmenin kanalizasyon projeleri, 9 yerleşmenin atıksu arıtma projeleri, 4 yerleşmenin katı atık kavramsal projeleri, 17 yerleşmenin elektrik orta gerilim şebeke projeleri, 45 yerleşmenin tele-iletişim projeleri hazırlanmış ve bunların yatırım tutarları belirlenmiştir. Böylece, bölgesel ölçekte sağlıklı bir kentsel gelişmeyi sağlamak, yatırımları doğru yönlendirmek için kent altyapılarının 1990-2010 yıllarında ne olması gerektiği ortaya konmuş ve yatırımların zamanlaması yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları 1993-1997 dönemi için hazırlanan GAP Bölgesi Hareket Planı'nın temel girdilerini oluşturmuştur. Ayrıca, yine bu çalışmanın bulgu ve önerileri ışığında, nazım imar planı yapılan yerlerin uygulamalı imar planları, harita ve imar planı olmayan ya da eski olan yerleşmelerin yeni harita alımları ve imar planları yaptırılmaya başlanmıştır.

(2) Tarım Sektöründe Entegrasyon:

Bölge gelişmesinin gelecek 10-15 yıldaki itici gücü tarım olacaktır. Tarımsal kesimden azami faydanın alınabilmesi için Bölge'nin toprak ve su kaynaklarına dayalı olarak sulama şebekelerinin inşası, arazi toplulaştırma, tarla içi geliştirme hizmetleri gibi tarımsal alt yapıya yönelik faaliyetler ile tarımsal araştırma ve yayım, tarımsal girdilerin zamanında ve yeter miktarda temini,

tanımlanabilecek tarımsal üretimi geliştirecek faktörlerin bir zaman ve mekan boyutu içinde entegrasyonu gerekir. Aksi takdirde, tarım sektörünün kendi içindeki entegrasyon yetersizliği, büyük fiziki yatırımlarla geliştirilmeye çalışılan tarımsal üretim potansiyelinin rasyonel olarak değerlendirilmesi imkanı sınırlayacaktır.

GAP Bölgesi'nde tarım sektöründe yer alan hizmetlerin entegrasyonu, sulama şebekelerinin planlanması ile başlamakta ve en uça pazarlama organizasyonları ile sona ermektedir. Bu süreç içinde, büyük çoğunluğu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan tüm ilgili kuruluşların tam bir işbirliği içinde olmaları hizmetin bütünlüğü için gerekli olmaktadır.

Bu bağlamda; DSİ Genel Müdürlüğü'nün sulama planlamalarının mekan ve zaman boyutu baz alınarak, sulamaya açılacak yeni alanların arazi toplulaştırma çalışmaları, arazi tesviyesi, parsel yolları, yüzey drenajı, toprak muhafaza tedbirleri gibi tarla içi geliştirme hizmetleri bütünlüğünde ele alınması, sulu alanlarda Bölge'nin agro-ekolojik koşullarına en uygun ileri tarım tekniklerinin yoğun araştırma çalışmalarıyla ortaya konması, sulama teknikleri ve diğer araştırma bulgularını süratle çiftçiye aktaracak etkin bir tarımsal yayım hizmet ağının oluşturulması, tohum, gübre, alet-ekipman, kimyevi maddeler gibi tarımsal girdilerin zamanında ve yeterli olarak temini, entansif tarımın gereksinim duyacağı tarımsal kredi mekanizmasının geliştirilmesi ve artan üretimin rasyonel olarak değerlendirilebileceği çiftçi örgüt ve pazarlama organizasyonlarının desteklenmesi bir zincirin halkalarını oluşturmaktadır.

Bunları teminc yönelik olarak, Master Plan'ın çizdiği çerçevede, bir dizi proje ve çalışma gerçekleştirilmektedir. "GAP Bölgesi Tarımsal Pazarlama ve Ürün Deseni Çalışması" yapılmış ve "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması"nda da Bölge'nin müstakbel ürün deseni altbölgeleler itibariyle ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bölge çiftçi ve ekolojik koşullarına uygun bitki türlerinin tespit edilmesi ve adaptasyon çalışmalarının yapılmasına yönelik "GAP Tarımsal Araştırma, İnceleme ve Geliştirme Proje Paketi"ndeki çalışmalar 1988'den beri devam etmektedir. "GAP Alanındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi : Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Kredi İhtiyacının Araştırılması" ve "GAP Bölgesi Tarımsal Mekanizasyon Gereksinimi Etüdü Projesi" yürütülmektedir. "Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırmalar Projesi" (TYUAP) çerçevesinde Bölge'nin bütün illerinde çiftçi eğitimi çalışmaları yapılmaktadır. Bölge'de sulamaya açılacak ilk alan olan Şanlıurfa-Harran ovalarında arazi toplulaştırması yapılmaktadır.

Bir kıt kaynak olan suyun optimal kullanım metod ve teknolojileri son derece önem taşımaktadır. Konu 1989 yılında başlatılan ve DSİ Genel Müdürlüğü ile işbirliği sağlanarak yürütülen "Sulama Kanallarındaki Suyun Regülasyonu ve Su Tasarrufu Sağlayan Sulama Metod

ve Teknolojileri Projesi" ile ele alınmıştır. Proje çerçevesinde Harran Ana Kanalındaki suyun üst bölümde mamba kontrollü, alt bölümde ise mansap kontrollü ve hidromekanik regülasyonlu olmasının su regülasyonu açısından optimal olacağı sonucuna varılmış ve uygulamaya geçilmiştir. Ayrıca Harran Ovası'nda 3000 hektarlık bir alan pilot saha olarak belirlenerek yöre koşullarında su tasarrufu sağlayan sulama metod ve teknolojileri araştırılmaya başlanmıştır.

Su tasarrufu ve sulama sistemlerinin etkin kullanımı açısından, bu sistemlerin işletme, bakım ve yönetimi de son derece önemlidir. Bu amaca yönelik olarak 1993 yılında "GAP Sulama Sistemlerinin İşletme Bakım ve Yönetimi Projesi" başlatılmıştır. Proje çerçevesinde, Türkiye genelinde ve Bölge'de edinilen deneyimler etüd edilecek, GAP'ta uygulanacak sulama sistemlerinin işletim, bakım ve yönetimi için modeller belirlenecek, bu modellerden Bölge'ye en uygunu seçilecek, gerekli personelin yetiştirilmesi, uygulama sonuçlarının izlenmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılabilmesi için öneriler geliştirilecektir.

Suyun etkin kullanımına yönelik olarak hem Bölge'de yapılan çalışmaların sonuçları hem de Türkiye genelinde DSİ ve diğer kuruluşların şimdiye kadar yaptıkları çalışmalardan edindikleri deneyimler, ilgili kuruluş yetkililerinden oluşan "Sulama Koordinasyon Kurulu"nda değerlendirilmekte ve Bölge'deki sulamalarla ilgili uygulamaya yönelik kavram ve stratejiler oluşturulmaktadır.

Tarıma dönük olarak yapılan çalışmalar, sulamada ve tarımda azami etkinliği sağlamaya yönelik bir bütünparçalarını teşkil etmektedir. Her çalışmanın bulguları ilgili kuruluşlara aktarılmaktadır. Her bir çalışmanın bulguları, diğerlerine girdi teşkil etmekte ve zaman içinde geri-besleme yoluyla olgunlaşan proje ve uygulamalar. Bölge'deki tarımsal ve ekonomik dönüşümü en az kaynak maliyeti ile gerçekleştirecek uygulamaların hazırlığını teşkil etmektedir.

(3) Sosyal Sektörlerde Planlama ve Uygulama:

GAP Bölgesi'nde sağlık ve eğitimle ilgili göstergeler dikkate alındığında, eğitim ve sağlık hizmetlerinin düzeyi ülke ortalamasının yaklaşık yarısı mertebesindedir. GAP Master Planı'nda, Bölge'de eğitim ve sağlık hizmetlerinin 2005 yılında bugünkü ülke ortalaması seviyesine çıkarılması hedef alınmıştır. Bu amaçla, gerek ilgili bakanlıklar, gerek GAP İdaresi tarafından bir dizi sosyal amaçlı proje ve çalışma yapılmış ya da yapılmaktadır. Bu projeler GAP Master Planı'nın devamı ve tamamlayıcısı olarak, GAP proje bütününe entegre edilerek ele alınmaktadır. Yürütülen projelerin başlıcaları şunlardır:

a) GAP Sağlık Sektörü Uygulama Planı:

Sağlık Bakanlığı'nca 1991 yılında yapılmıştır. Çalışmada, Bölge'nin mevcut sağlık hizmetlerinin durumu analiz edilmiş ve Master Plan'da öngörülen genel hedefe ulaşılması için araç-gereç, bina, personel, organizasyon ve bütçe önerileri getirilmiştir. Ayrıca, Bölge'de gelişen tarım ve sanayinin, yaygın sulama ve göletlerin tesisi sonucu ortaya çıkabilecek veya artabilecek hastalıklar ile ilgili "özel dal hastaneleri" de önerilmiştir.

Bu projenin çıktuları ile GAP İdaresi'nin önerileri, 1992 yılında Sağlık Bakanlığı'nca başlatılan Ulusal Sağlık Politikası çalışmalarında ve "GAP Bölgesi Hareket Planı: 1993-1997"de dikkate alınmıştır.

b) GAP Bölgesi İstihdam, İnsangücü ve Eğitim Planlaması Etüdü:

Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1991 yılında yapılmıştır. Çalışmada, Bölge'nin mevcut eğitim hizmetlerinin durumu analiz edilmiş ve Master Plan'da öngörülen genel hedefe ulaşılması için bina, personel, araç-gereç, organizasyon ve bütçe önerileri getirilmiştir. Projede, Bölge'de düşük olan okullaşma oranının yükseltilmesi için otobüsle taşıma sistemi ve yatılı bölge okullarının yaygınlaştırılması önerilmiştir.

c) Sosyal Araştırma Projeleri:

GAP Master Planı'nın devamı olarak GAP İdaresi tarafından GAP proje bütününe sosyal boyutuna ilişkin bir dizi proje ele alınmıştır. Bunlar:

- 1- GAP Bölgesi'ndeki Nüfus Hareketleri,
- 2- GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri,
- 3- Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi
- 4- Baraj Göl Aynası Altında Kalan Yöre Halkının İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları.

Bu projeler ile Bölge'nin bazı sosyal sorunlarının çözümüne yönelik somut ve güncel öneriler getirilmiştir ve getirilecektir.

(4) GAP Bölgesi Hareket Planı (1993-1997):

GAP Master Planı ile Master Plan'ın devamı olarak hazırlanan projelerin, 1993-1997 yıllarına tekabül eden yatırım ve uygulamalarını gerçekleştirmeye yönelik olarak GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca, "GAP Bölgesi Hareket Planı: 1993-1997" hazırlanmıştır.

Hareket Planı 4 Mart 1993 tarihli Başbakanlık Direktifi ve 24 Ocak 1992 tarihli BUKK talimatları doğrultusunda hazırlanmıştır. Plan, GAP Master Planı, ilgili tüm kamu kuruluşlarının Bölge'de uygulamakta oldukları ve uygulanmasında yarar gördükleri plan ve projeler ve GAP İdaresi'nin kendi plan ve proje çalışmalarına, özellikle "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Çalışması"na dayandırılarak geliştirilmiştir. Plan yapılırken bütün mevcut ve mutasavver plan ve projeler, amaç ve hedefler dikkate alınarak gözden geçirilmiş, hedeflerin tayin ettiği kriterlere göre aralarında seçme yapılmış ve seçilen projeler uygulama programında zaman ve mekan itibarıyla uyumlaştırılmıştır.

Plan'la ilgili Başbakanlık Direktifi, Bölge'nin 1993-1997 döneminde tüm ekonomik ve sosyal sektörlerde Türkiye ortalamasına getirilmesine ve azami ölçüde istihdam yaratılmasına amirdir. Bu çerçevede içerisinde yapılan inceleme ve analizler sonucu Bölge'nin ekonomik sektörlerde beş yıl içerisinde Türkiye ortalamalarını yakalamasının objektif olarak mümkün olamayacağı, fakat eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı alanlarında hızlı bir uygulamayla ülke ortalamalarına ulaşılabileceği kanaatine varılmıştır. Plan hazırlanırken Bölge içi dengeler de gözletilmiştir.

Hareket Planı, aynı zamanda bir uygulama programıdır. Plana girmiş bütün yatırım önerileri hemen uygulanabilir somut projelere dayanmaktadır. Plan 1) neyin, 2) nerede, 3) ne zaman, 4) kim tarafından ve 5) hangi ölçekte yapılması gerektiğini belirlemiştir. 5 Şubat 1993 tarihli Hükümet Genelgesiyle, GAP yatırımlarının GAP Hareket Planı'na göre yürütülmesi direktifi verilmiştir.

Plan 1993 fiyatlarıyla 108.8 trilyon TL yatırım yapılmasını öngörmektedir. Bunun 1993 dilimi 24 trilyon liradır. 1993 Yatırım Programı'nda öngörülen yatırım 7.8 trilyon liradır. İdaremiz tarafından hazırlanan 1994 Yatırım Teklifi'nde, aradaki fark önümüzdeki 4 yılı yayılarak giderilmeye çalışılmıştır. 1994 yılı yatırım teklifi 25.6 trilyon liradır.

Plan'da öngörülen yatırımlarla 5 yılda 6.6 milyon adam-ay doğrudan, 1.9 milyon adam-ay dolaylı olmak üzere 8.5 milyon adam-ay istihdam yaratılabilecektir. Bu her yıl yaklaşık 150 bin kişinin istihdamı demektir. 1994 yatırım teklifi aynen gerçekleşirse 1857216 adam-aylık istihdam yaratılacak ve yaklaşık 170 bin kişi yıl boyunca devamlı istihdam edilecektir.

1.2.5. Sonuç

GAP bağlamında entegre planlama ve uygulamanın gerekli koşulları 1) neyin, 2) nerede, 3) ne zaman ve 4) kimin tarafından yapılacağını belirlemesini gerektirir. Her plan ve proje "ne yapılacağını" belirler. "Ne yapılacağı"nın belirlenmesi, milli kalkınma planlarında entegrasyonun, aynı zamanda yeterli bir koşulu olmasına karşın, bölge kalkınma planlarında durum farklıdır. Yapılacak şeyin, nerede ve ne zaman yapılacağını belirlenmesi entegre bölgesel planlamanın "olmazsa olmaz" koşuludur. İşin kimin tarafından yapılacağını saptanması ise, uygulamaya yönelik ciddi her entegre planlamanın en önemli ve ayrılmaz boyutlarından biridir. GAP'in entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmesinde ilk adım GAP Master Plan Çalışması'nın yapılmasıyla başlamıştır. Master Plan Bölge gelişmesininin makro çerçevesini çizmiştir. Bu makro çerçeve dahilinde, neyin, nerede, ne zaman ve kim tarafından yapılacağını belirlenmesi için, herbiri kendi içinde entegre ve bir üst ölçekte diğer çalışmalarla entegre edilebilecek nitelikte ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekmiştir. Master Plan makro niteliğiyle küçük ölçekli bir harita gibidir. Ankara'dan İzmir'e gidecek birinin izleyeceği yol güzergahını belirlemesi için Türkiye'nin, hatta Orta ve Batı Anadolu'nun küçük ölçekli bir haritası yeterlidir. Fakat İzmir'de belli bir adrese gidebilmesi için, İzmir'in, sokakları belirlenmiş, büyük ölçekli bir kent planına ihtiyacı vardır. Aynı şahıs gittiği adreste, bir bina yaptırmak isterse, oranın ada ve parsel bazına inmiş daha büyük ölçekte bir harita ve imar planına ihtiyacı olacaktır. GAP Master Planı çerçevesinde yapılan ayrıntılı çalışmalar, bu örnekteki büyük ölçekli harita ve planların GAP bağlamındaki karşılıklarıdır.

GAP kendi içlerinde entegre enerji ve sulama projeleriyle başlamıştır. Fakat amaç ve hedeflerin genişletilip, büyütülmesi ve Proje'nin bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmesiyle projeler arası entegrasyonun yapılması ve birbirlerine bağlı projelerin bir bütünün zaman ve mekanda uyumlaştırılmış parçaları olarak ele alınmaları gerekmiştir. Bu bütünlük sağlama ihtiyacı yeni bir fonksiyon doğurduğundan, bu fonksiyonu yerine getirecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuş ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur. GAP İdaresi tek tek projeleri yapan kuruluşları, amaç ve hedeflerin çizdiği çerçevede ve bölgesel ölçekte entegrasyonun gereklerine göre yönlendirerek ve bu yönlendirmeye temel teşkil edecek çalışmaları bizzat yaparak entegrasyon fonksiyonunu yerine getirmeye çalışmaktadır.

2.PROJE BÖLGESİNİN ÖZELLİKLERİ

Ülkemizin az gelişmiş yörelerinden biri olan GAP Bölgesi, tarımsal ürünler yönünden kendine yeterli olmakla birlikte diğer sosyo-ekonomik göstergeler itibariyle ülke ortalamasının altında bir seyir göstermektedir.

GAP Bölgesi ve Türkiye'nin seçilmiş bazı sosyo-ekonomik göstergeler açısından karşılaştırılması aşağıda verilmektedir.

GAP Bölgesi ile Türkiye'nin Karşılaştırılması

Gösterge	Türkiye	GAP	GAP/Türkiye (%)
Yüzölçümü (Km2)	779452	75358	9.7
Toplam Nüfus (1990, milyon)	56.9	5.15	9.1
Nüfus Yoğunluğu (1990, kişi/km2)	72	68	
Nüfus Artış Hızı (% ,1985-90)	2.19	3.48	
Kent Nüfusu (%)	59	56	
Ekonomik Yapı (GSBH/GSYH, 1985)			
Tarım Sektörü	17.7	39.6	9.0
İmalat Sektörü	25.2	11.7	1.9
GSH(Milyar, 1985)	951907	38247	4.0
GSH/kişi (MilyonTL, 1985)	18.79	8.88	47.0

Kaynak: GAP Master Plan Çalışması, 1993 Fiyatlarıyla.

2.1. Alan

GAP Alanı, yurdumuzun yedi coğrafi bölgesinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Projenin uygulandığı illerin yüzölçümü 75,358 km dir. Bu alan Türkiye yüzölçümünün yaklaşık onda birine tekabül etmektedir. Yüzölçümü itibari ile bir karşılaştırma yapıldığında, 12 Avrupa Topluluğu Ülkesinden 5'i (Belçika, Danimarka, Hollanda, İrlanda ve Lüksemburg) bu bölgeden küçük kalmaktadır. GAP Bölgesi yine yaklaşık olarak Yunanistan'ın yarısına, İngiltere'nin 1/3'üne, İtalya'nın 1/4'üne, Birleşik Almanya'nın 1/5'ine, İspanya'nın 1/7'sine ve Fransa'nın 1/8'ine eşit olup Portekiz alanının 4/5'üne ve Japonya'nın 1/5'ine ulaşmaktadır. Bölge'de 3,081,170 hektar tarım alanı mevcut olup, bunun Fırat ve Dicle nehir sistemlerinden yaklaşık 1.7 milyon hektarlık alanının GAP kapsamında sulamaya açılması planlanmaktadır.

2.2. Nüfus

GAP Bölgesi'nin nüfusu, 1990 sayım sonuçlarına göre yaklaşık 5.2 milyon olup, Türkiye toplam nüfusunun %9.2'sini teşkil etmektedir. Bu nüfusun %56'sı kentlerde, %44'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. Ortalama nüfus yoğunluğu, GAP Bölgesi'nde 68 kişi/km2 ve Türkiye'de 72 kişi/km2 dir. GAP Bölgesi'ndeki yıllık nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerinde olup, yaklaşık olarak %3.5'dir.

Bölge nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ekonomik olarak aktif nüfus oranının %47, 15 yaşından küçük olan nüfus oranının %50 ve 65 ve daha yukarı yaş oranının %3 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar, Bölgede bağımlılık oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bölge'de, kırsal kesimde doğum oranının daha yüksek olmasına rağmen, göç almaları nedeniyle, kentsel merkezlerin nüfusları daha hızlı artmaktadır.

2.3. İklim

Bölge'de karasal iklim hakim olup kuru ve sıcak bir yaz ve soğuk ve yağışlı bir kış olmak üzere iki belirgin mevsim yaşanır. Ancak Bölge'nin batı kesimleri bir ölçüde Akdeniz ikliminden etkilenir. En fazla yağış Aralık-ı Mayıs ayları arasında düşer. Yaz aylarında (Haziran-Eylül) sıcaklık ortalamaları 25 °C'nin üzerinde iken Ekim-Nisan ayları arasında 0 °C'nin altına düşebilmektedir.

Bölge'de yıllık ortalama nem oranı yaklaşık %50 olup, yaz aylarında bu miktar %25-30, kış aylarında ise %70-80 arasında değişir. Bölgenin yıllık ortalama rüzgar hızı 1.9-28 m/sn arasındadır. Bölge'nin yıllık ortalama yağış miktarına zıt olarak buharlaşma fazla olmaktadır. Buharlaşma en fazla Haziran-Eylül ayları arasında gerçekleşmektedir.

2.4. Toprak ve Su Kaynakları

Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir toplam tarım alanı 8.5 milyon hektardır. Bu miktarın 1.7 milyon hektarı, yaklaşık %20'si GAP Bölgesi'ndedir.

Bölge'nin, I., II., III. ve IV. sınıf arazilerinin toplamı Türkiye genelinin %11.8'ini oluşturur. I., II. ve III. sınıf arazinin %90'ını aşan bölümü ve IV. sınıf arazisinde yaklaşık %61'i halen ekilidir. Bölge'de tuzlanma ve alkalinleşme, şu anda ciddi sorunlar değildir. Adıyaman'da ve Akçakale sulama alanında küçük boyutlu tuzlanma sorunları vardır. Drenaj sorunları da önemsiz olup II., III. ve IV. sınıflarda drenaj yetersiz toprak 4408 hektardır.

Bölge Topraklarında yüzey taşları önemli bir sorundur. Taşlık arazi Adıyaman ve Gaziantep'te hakim olmamakla birlikte Mardin'de ve Şanlıurfa ile Diyarbakır arasındaki il

sınırı boyunca yaygındır. Bölge'nin II., III. ve IV.sınıf topraklarının %37.1 iştir.

Bölge'de rüzgar erozyonu sınırlı bazı alanlarda görülmektedir. Su erozyonu ise önemli bir sorundur. Orta düzeyli ve kuvvetli su erozyonu bütün illerde II.,III. ve IV.sınıf topraklarda görülmektedir. Söz konusu toprakların %61-79'unda orta düzeyde %4.18'inde ise kuvvetli su erozyonu vardır. Su erozyonuna açık alanların tarıma elverişli araziye oranı Adıyaman'da %77.8, Diyarbakır'da %70, Gaziantep'te %96.6, Mardin'de %61.1, Siirt'te ve Şanlıurfa'da %69.2'dir. Su erozyonu daha düşük sınıf topraklarda da artmaktadır. V.,VI. ve VII.sınıf toprakların, bütün illerde %90'ı aşkın bir kısmında su erozyonu sorunları vardır. Yalnızca Gaziantep'de sorun bu sınıf toprakların %61.4'ünde görülmektedir. Bölge'nin topografik yapısı gereği, arazisinin %14'ü dik, %10'u dik eğimli, %4'ü de sarp eğimlidir. Tarıma ve diğer işlere elverişli arazinin eğiminin %12'nin altında olması gerektiği kabul edilir. Bölge topraklarının %72'si bu kategoridedir. Eğimini 66'dan fazla olan toprakları, Bölge'nin kuzey ve kuzeydoğu sınırlarında olup Siirt ilinin büyük kısmını kaplamaktadır.

Aşağıda Bölge illerinin I. ve IV. sınıf toprak alanlarının dağılımı gösterilmektedir.

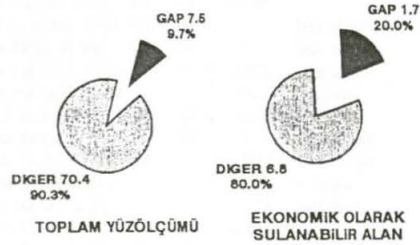
Bölge'nin %42.2'sini içine alan 3. milyon hektarlık tarım alanının %54'lük bir kısmı sulanabilir özelliktedir. Bu oran Türkiye genelindeki %31'lik oran dikkate alındığında Bölge'nin sulama bakımından sahip olduğu büyük potansiyeli ortaya koymaktadır.

GAP Bölgesi'nin su kaynağı esas olarak akarsular ve bir miktar yeraltı suyu oluşturmaktadır. Bölge'nin akarsuları Türkiye'nin en büyük akarsuları olan Fırat ve Dicle ile bunun yan kollarıdır. Fırat ve Dicle nehirleri %17 ve %11'lik oranları ile Türkiye toplam su potansiyelinin %28 gibi çok önemli bir kısmına sahiptirler.

Kalkınma ile ilgili tüm sosyal ve ekonomik sektörleri içine alan bir entegre bölgesel kalkınma projesi olan GAP enerji üretimi ve sulama amaçlı 13 proje demeti içinde öngörülen 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralının tamamlanması ile 27 milyar Kw saatlik bir elektrik üretimi ve 1.7 milyon hektarlık bir alanın Bölge'deki sulamasını sağlayacak dev bir proje olarak sadece bölge'nin değil tüm Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktır.

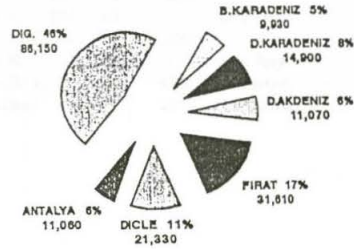
GAP'ın Toprak Potansiyeli

(Milyon hektar ve toplam içinde % olarak)

Büyük Drenaj Sahaları İtibariyle Havzalara Göre Su Potansiyelleri

(Ortalama yıllık akım milyar m3 ve toplamda % olarak)

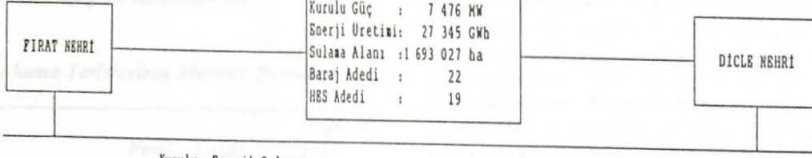

Gap Bölgesinde I-IV. Sınıf Toprak Alanlarının Dağılımı

İller	İl Yüzölçümü	I.Sınıf	II.Sınıf	III.Sınıf	IV.Sınıf	I,IV.Sınıflar Toplamı
Adıyaman	761400	25734	54036	71367	72324	223461
Batman	469400	3007	19079	18418	24660	65164
Diyarbakır	1535500	144146	209237	148150	199414	700947
Gaziantep	764200	72348	125291	74707	83435	355781
Mardin	889100	161505	102207	97560	62815	424087
Siirt	540600	25544	35756	53005	70362	184667
Şanlıurfa	1858400	500660	225905	245759	194879	1167203
Şırnak	717200	20860	61774	11146	21550	115330
Bölge Toplamı	7535800	953804	833285	720112	729439	3236640

Kaynak: GAP Bölgesel Ulaşım Altyapı Çalışması

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROJELERİ

Proje ve Üniteleri	Kurulu Enerji Sulama		Proje Durumu	Proje ve Üniteleri	Kurulu Enerji		Sulama Alanı (ha)	Proje Durumu
	Güç (MW)	Üretimi (GWh) (ha)			Güç (MW)	Üretimi (GWh)		
1. Karakaya Projesi	1800	7354	-					
Karakaya Bar.ve HES	1800	7354	-					
2. Aşağı Fırat Projesi	2450	9024	706281					
Atatürk Barajı ve HES	2400	8900	-	İnşa+İşletme	8. Dicle-Kralkızı Prj.	204	444	126080
Şanlıurfa HES	50	124	-	İnşa+İşletme	Kralkızı Barajı ve HES	94	146	-
Ş.Urfa Tüneli ve Sula.	-	-	141835	İnşa+İşletme	Dicle Barajı ve HES	110	298	-
a.Ş.Urfa-Harran Sulaması	-	-	-	İnşa+İşletme	Dicle Sağ Sabil Caz.Sul.	-	-	52033
b.Mardin-Ceylanpınar	-	-	-	İnşa+İşletme	Dicle sağ Sabil Pom.Sul.	-	-	74047
Cazibe Sulaması	-	-	185639	Planlama	9. Batman Projesi	198	483	37744
c.Mardin-Ceylanpınar	-	-	-	Planlama	Batman Barajı ve HES	198	483	-
Pompaj Sulaması	-	-	149000	Planlama	Batman Sol Sa.Caz.Sul.	-	-	9574
Siverek-Hilvan Pom.Sul.	-	-	160105	Ön İnceleme	Batman Sol Sa.Pom.Sul.	-	-	9412
Bozova Pompaj Sul.	-	-	69702	Ön İnceleme	Batan Sağ Sa.Caz.Sul.	-	-	18758
3. Sınır Fırat Projesi	852	3168	-	B.O.T.	10. Batman-Silvan Prj.	240	964	257000
Birecik Barajı ve HES	672	2516	-	Kati proje	Silvan Barajı ve HES	150	623	-
Karkamış Bar.ve HES	180	652	-	-	Kayser Barajı ve HES	90	341	-
4. Suruç-Baziki Proj.	-	-	146500	-	Dicle Sol Sahil Caz.Sul.	-	-	200000
Suruç ve Baziki Ova.Sul.*	-	-	146500	Ön İnc.+Kati Proje	Dicle Sol Sahil Pom.Sul.	-	-	57000
5. Adıyaman-Kahta Pr.	195	509	77824	İnşa halinde	11. Garzan Projesi	90	315	60000
Çağazı Bar.ve Sul.	-	-	6536	Master Plan	Garzan Barajı ve HES	90	315	-
Göbkan Bar.ve Sul.	-	-	7762	Master Plan	Garzan Sulaması	-	-	60000
Koçali Bar.HES ve Sul.	40	120	21605	Master Plan	12. İlisu Projesi	1200	3833	60000
Sırımcağ Bar.ve HES	28	87	-	Master Plan	İlisu Barajı ve HES	1200	3833	-
Fatopaşa HES	22	47	-	Master Plan	13. Cizre Projesi	240	1208	121000
Büyükçay B.HES ve Sul.	30	84	12322	Master Plan	Cizre Barajı ve HES	240	1208	-
Kahta Bar.ve HES	75	171	-	Master Plan	Nusaybin-Cizre-İdil Sul.	-	-	89000
Atatürk Barajı Gölünden	-	-	-	Master Plan	Silopi Ovası Sulaması	-	-	32000
Pompaj Sulaması	-	-	29599	Master Plan				
6. Adıyaman-Göksu	7	43	71598	Planlama				
Çataltepe Bar.ve Göbbağı	-	-	-	Ön İnceleme				
Abbasiye, Araban, Besni-	-	-	-	Ön İnceleme				
Keyşun, Kızılın, Yavuzeli,	-	-	71598	Ön İnceleme				
İncesu, Pazarcık Sulama	7	43	-	Ön İnceleme				
Erkenek HES	-	-	89000	İşletmede				
7. Gaziantep Projesi	-	-	-	İnşa halinde				
Hancağız Bar.ve Sul.	-	-	7330	Planlama				
Kayacık Barajı ve Sul.	-	-	13680	Planlama				
Kenlin Barajı ve Sul.	-	-	1969	İşletme				
Birecik B.Göl.Pom.Sul.	-	-	66021	İnşa halinde				
HUNFERİT PROJELER					HUNFERİT PROJELER			
İşletme	14,4	42	38500	İşletme	İşletme	-	-	19030
İnşa	-	-	3940	İnşa	İnşa	-	-	7282
Nusaybin Sulaması	-	-	7500	İşletme	Devegeçidi Projesi	-	-	7500
Çağaç HES	14,4	42	-	İşletme	Silvan I.veII.Ks.Sul.	-	-	8790
Akçakale YAS Sulaması	-	-	15000	İşletme	Herdüğ Sulaması	-	-	2740
Ceylanpınar YAS Sula.	-	-	9000	İnşa halinde	Çınar-Göksu Projesi	-	-	3582
Hacıhıdır Projesi	-	-	2080	İnşa halinde	Garzan Kozluk Sulaması	-	-	3700
Dualuca Projesi	-	-	1860	İşletme				
Suruç YAS Sulaması	-	-	7000					

B.O.T.: Yap-İşlet-Devret formülüne göre yapılmaktadır.

* Bu proje kapsamında 18.000 hektarlık Yaslıca sulaması isale tüneli inşa balindedir.

Kaynak: D.S.T., 1994.

Bu genel planlama çerçevesinde halen Bölge'deki projeler dışındaki elektrik enerjisi üretim ve sulama tesislerinin buldukları aşamalar aşağıda verilmektedir.

GAP Enerji ve Sulama Tesislerinin Mevcut Durumu

	Fırat Projeleri	Dicle Projeleri	Toplam GAP Projeleri
Potansiyel			
Kurulu Güç (MW)	5304	2172	7476
Enerji Üretimi (GWh)	20098	7247	27345
Sulama Alanı (ha)	1091203	629136	1761779
Baraj Adedi	14	8	22
HES Adedi	11	8	19
İşletmede			
Kurulu Güç	3000	-	2400
Enerji Üretimi	11804	-	9604
Sulama Alanı	7330	19030	26360
Baraj Adedi	3	1	4
HES Adedi	2	-	2
İnşa Halinde			
Kurulu Güç	2304	402	2252
Enerji Üretimi	6774	927	7701
Sulama Alanı	162051	59315	214051
Baraj Adedi	2	3	5
HES Adedi	3	3	6

Kaynak : D.S.İ., 1993.

Gap Bölgesi Toprak ve Su Kaynakları Potansiyeli

Fırat-Dicle Sistemi	Fırat	Dicle
	Alt Havzası	Alt Havzası
Yüzölçümü (Km ²)	127304	57614
Havzadaki Ortalama Su		
Yıllık Ort. Yağış (mm)	540.1	807.2
Yıllık Verim (l/s/km ²)	8.3	13.1
Yıllık Top. Akış (km ³)	31.61	21.33
Havzadaki Su Deposu		
Baraj adedi	81	28
Depo edilen su (hm ³)	13011519	1498768
Havza Toprak Kayn. (ha)		
Ova arazisi	4947640	1950898
Sulanabilir ova arazi	1776575	402852
Sulanamayan ova arazi	3171065	1548046

Kaynak : DSİ Genel Müdürlüğü, 1992.

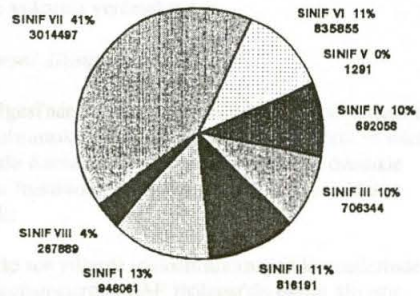
2.5. Arazi Kullanımı

GAP Bölgesi, genelde Fırat ve Dicle sistemi, Yukarı Mezopotamya ovaları ile bunları kuzey ve doğudan çevreleyen dağlardan oluşmaktadır. GAP arazisi, sekiz toprak sınıfına ayrılır; I,II,III sınıflardaki tarıma en elverişli araziler, Bölge topraklarının %33.8'ini (2.468,596 ha) oluşturur. IV. sınıf toprakların bazı ıslah önlemleriyle tarıma elverişli hale getirilebileceği düşünüldüğü bu sınıf da dahil edildiğinde Bölge'de %43.3'lük (3.081.170 ha) bir alanda tarım yapılabilir. Bölge'nin mevcut arazi kullanım durumu aşağıda verilmiştir.

GAP Bölgesi Arazi Kullanımı

Kullanım Şekli	Toplam Alan (ha)	(%)
İşlenen Arazi	3016980	40.1
Nadasız Kuru Tarım Alanı	2392054	
Nadasız Kuru Tarım Alanı	68690	
Sulu Tarım Arazisi	216516	
Bağ-Bahçe Arazisi	252126	
Özel Mahsul	87594	
Çayır-Mera Arazisi	2665295	35.4
Çayır Arazisi	587	
Mera Arazisi	2664708	
Orman-Funda Arazisi	1199066	16.0
Orman Arazisi	47916	
Funda Arazisi	1151150	
Diğer Araziler	549753	7.2
Su yüzeyleri	104706	1.3
Toplam	7535800	100.0

Kaynak: GAP Ulaşım Altyapı Arazi Kullanma Raporu 7

GAP Bölgesinde Arazi Kullanma Kapiliyeti Sınıfları Dağılımı (Toplam içinde % ve hektar alan olarak)

Kaynak : K.H.G.M., 1992.

1992 YILI ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ

İL ADI	SANAYİ		MESKEN		T. HANE		R. DAİRE		DİĞER		TOPLAM (MWh)
	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	
Adıyaman	167996	67.5	56027	22.5	3975	1.6	4216	1.7	16567	6.7	248781
Diyarbakır	112269	32.8	123569	36.1	24436	7.1	36989	10.8	45410	13.3	342673
Gaziantep	536404	62.6	177202	20.7	21649	2.5	9124	1.1	112681	13.1	857060
Mardin	72081	49.2	35360	24.1	4871	3.3	8909	6.1	25202	17.2	146423
Şanlıurfa	211235	35.5	108144	18.2	22131	4.2	57491	9.7	193449	32.5	595450
Siirt	78183	55.2	26767	18.9	2892	2.0	11938	8.4	21774	15.4	141554
Batman	76733	59.6	31219	24.3	4497	3.5	3435	2.7	12848	10.0	128732
Şırnak *	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0
TOPLAM	1254901	51.0	558288	22.7	87451	3.5	131102	5.4	427931	17.4	2460673
TÜRKİYE TOPLAMI	31535574	58.4	11481747	21.3	3270302	6.1	2008632	3.7	5688416	10.5	53984671

(*): Şırnak ili tüketim değerleri, Siirt ili tüketim değerlerine dahildir.

Kaynak: TEK Genel Müdürlüğü, 1992.

2.6. Kentsel ve Kırsal Altyapı

2.6.1. Kentsel Altyapı

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında 8 il, 70 ilçe ve 80 adet kasabada 1994 Ocak sonu itibariyle 160 belediye vardır. 1990 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre toplam 3.077,201 olan belediye nüfusu, Bölge toplam nüfusunun %59.5'ini oluşturmaktadır.

Bölge nüfusu, ülke ortalamasından daha hızlı bir oranda artmaktadır ve kentsel yerleşimlerin nüfus artış oranı bölge genelinin üzerindedir. Ancak GAP Bölgesi'ndeki belediye alt yapı hizmetleri son derece yetersizdir. Hızlı kentleşme ve sınırlı mali kaynaklar, düşük kapasite ve karşılanamayan talepler nedeniyle yatırımlar, su ve kanalizasyon üzerinde yoğunlaşmış; kent yolları, katı atık toplanması ve diğer alt yapı ele alınmamıştır.

Bölge beldelerinde, mevcut alt yapının iyileştirilmesi ile, muhtemel nüfus artışına yeterli olacak alt yapı kentsel yerleşme alanlarının düzenlenmesi, projenin en önemli amaçlarından birisidir.

Bölge belediyelerinde alt yapı hizmetlerinden harita ve imar planı konusunda, büyük ölçüde bir sorun bulunmamaktadır. 160 belediyenin %66'sının nazım imar planı mevcut olup, bunların %22'si yenilenmektedir. %34'ünün ise şu anda nazım imar planı mevcut değildir. Yaklaşık aynı oranlar halihazır harita durumları için de geçerlidir.

Bölge belediyeleri içmesuyu ve kanalizasyon şebekesi bakımından yetersiz durumdadır. Belediyelerin %24'ünde içme suyu şebekesi mevcut olup, %33'ünde hiç yoktur; %43'ünde ise içmesuyu şebeke inşaatı devam etmektedir. Kanalizasyon açısından durum daha karamsardır. Belediyelerin %80'inde kanalizasyon tesisi yoktur; %9'unda ise kanalizasyon şebekesi inşa edilmektedir.

Bölge beldelerinden sadece 3 tanesinin yeterli kanalizasyon şebekesi bulunmaktadır. GAP Bölgesi'nde halen işler halde hiç bir arıtma tesisi yoktur. Adıyaman, Merkez ve Samsat için ön planlar mevcuttur. 1982'de Şanlıurfa merkezde bir arıtma tesisi yapımına başlanmış ancak henüz tamamlanamamıştır. Sुरुç arıtma tesisi ise atıl vaziyettedir.

GAP Bölgesi il merkezlerinde 2005 yılına kadar 6628.4 hektar altyapılı kentsel alan geliştirilmesi gerekmektedir.

GAP Bölgesi'ndeki toplam elektrik enerjisi tüketiminin 1988'de %58'i sanayii, %18'i meskende kullanılmakta iken 1991 yılında bu oranlar %51 sanayii, %23 mesken şeklinde değişmektedir. Kentsel kesim için önem taşıyan ancak kısıtlı istihdam kapasitesi olan bu sektörde 1985-2005 döneminde %771 oranında artışa tekabül eden 9044 kişilik ek işgücü beklenmektedir.

GAP Bölgesi elektrik enerjisi tüketimi 1992 yılı itibariyle yukarıda verilmektedir.

2.6.2. Kırsal Altyapı

GAP Bölgesi'nde 3873 köy ve 4829 köy başlısı yerleşme birimi bulunmaktadır. Bu yerleşmelerde elektrik ve telefon konusunda önemli bir problem bulunmazken özellikle içmesuyu hususunda Bölge'deki kırsal altyapı oldukça yetersizdir.

Türkiye'de son yıllarda telekomünikasyon hizmetlerinde görülen gelişmelerden GAP Bölgesi'nde payını almıştır. Haberleşme hizmetlerinde önemli adımlar atılmış il ve ilçe merkezlerinin tamamı ile köylerin çoğu otomatik sisteme bağlanmıştır. Her türlü milletlerarası haberleşme imkanı mevcuttur. Ancak Bölge'nin dağınık yerleşim özelliği nedeniyle mezarların bir bölümü bu hizmetlerden yararlanamamaktadır.

Türkiye'de son yıllarda etkin bir kırsal elektrifikasyon politikası uygulanmaktadır. Elektrikli köy sayısı 1986 yılında %83 iken, 1992 yılı itibariyle %100'e ulaşmıştır.

Köy Elektrifikasyonu 1992

	Toplam Köy Say.	Elektrikli Köy Say.	Elektriksiz Köy Say.	Özürü Köy Say.
Adıyaman	347	347	-	1
Diyarbakır	783	779	4	9
Gaziantep	615	615	-	-
Mardin	526	526	-	1
Şanlıurfa	865	864	1	9
Siirt	273	272	1	6
Batman	250	250	-	4
Şırnak	227	226	1	14
Toplam *	3886	3879	7	44
Türkiye *	36158	36124	34	84
Toplamı				

(*): Özürü köy sayıları Toplam köy sayılarına dahil edilememiştir.

Kaynak: TEK Genel Müdürlüğü, 1993.

GAP Bölgesi'nin mevcut köy içmesuyu altyapısı Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye genelinde KHGM'nün hizmet alanına gören 78675 adet yerleşim ünitesinden, 49167 adedine yeterli köy içmesuyu sağlanmış olup, bu %63 düzeyinde olmasına rağmen GAP Bölgesi'nde mevcut yerleşim ünitelerinden, ancak %44.72'sine içmesuyu sağlanmıştır.

Bölge'de geri kalan yerleşim ünitelerinden %20.36'sının suyu yetersiz iken %34.92'sinin suyu yoktur.

Köy İçmesuları Bölge Toplamı (01.01.1993 itibariyle)

	Sulu	Yetersiz	Susuz	Toplam
Köy				
Adet	2213	902	758	3873
Nüfus	949816	341816	231197	1522686
Köyaltı				
Adet	1678	870	2281	4829
Nüfus	218730	109226	224881	552837
Toplam				
Adet	3891	1772	3039	8702
Nüfus	1168546	450899	456078	2075523
(%)	44.72	20.36	34.92	100.00

Kaynak: K.H.G.M., 1993.

Bölge'de yer üstü su kaynaklarının yetersiz ve kıt olması, köy içmesuları hizmetlerinin götürülmesinde büyük engel oluşturmaktadır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Bölge'nin içmesuyu sıkıntısının giderilmesi için sondajla elektro pompaj tesisleri kurulmasına ağırlık vermiş, ayrıca Bölge'de yaşayanlara sağlıklı ve yeterli içmesuyu temin etmek üzere dış kaynaklı Doğu ve Güneydoğu Anadolu içmesuyu projesi'ni de uygulamaya koymuş bulunmaktadır. Bölge'de kırdaki ve kentte, su sorununun çözümünde yörede meydana gelecek baraj gölleri önemli bir su kaynağı oluşturacaktır.

GAP Bölgesi illerine, KHGM tarafından köy yolları bakımından bugüne kadar götürülen hizmetler, Türkiye ortalaması düzeyinde veya ortalamasının üzerinde olmuştur. Bölge'de 969 km asfalt, 15135 km stabilize ve 9891 km tesviye yol mevcuttur.

Aşağıdaki tabloda GAP illeri köy yolları mevcut durumu verilmektedir.

Gap Bölgesi Köy Yolları Mevcut Durumu (01.01.1993 İtibariyle)

	Mevcut Durum				
	Asfalt Km	Stabilize Km	Tesviye Km	Ham Km	Toplam Km
Adıyaman	89	1741	1074	289	3193
Batman	80	741	777	531	2137
Diyarbakır	115	3362	1648	967	6092
Gaziantep	270	2874	231	599	3974
Mardin	186	1692	1682	417	3977
Siirt	64	822	709	258	1853
Şanlıurfa	150	3350	2918	861	7279
Şırnak	7	553	852	381	1793
Bölge Toplamı	969	15135	9891	4303	30298
Türkiye Toplamı	23345	162187	79809	62180	326521
Bölge/Türkiye Oranı	3.8	9.3	12.4	6.9	9.3

Kaynak: K.H.G.M., 1993.

3. BÖLGEDE MEVCUT DURUM

GAP, Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde planlanmış, büyük ölçekli, çok sektörlü, Dünya'da bugüne kadar ele alınmış, bölgesel kalkınma projeleri arasında, en büyük projelerden birisi olup, Türkiye'nin en öncelikli ulusal projesidir.

Bölgeler arası dengesizliği gidermek, sürekli ve istikrarlı bir büyüme sağlamak, ihracatı geliştirmek, yaşam düzeyini yükseltmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek suretiyle sağlam bir sosyal yapı oluşturmak amacıyla dönük ulusal politika hedeflerine ulaşmaya katkıda bulunma inancının bir ürünü olarak sosyal ve ekonomik sektörleri içine alan bir entegre bölge kalkınma projesi olan GAP, önemli bir kısmı inşa halinde olan ve bir kısmı da tamamlanmış bulunan 13 proje demeti içinde öngörülen 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ve sulama şebeklerinin tamamlanması gelişmenin itici gücü olacaktır.

Bölge'de mevcut durum sektörler itibarıyla aşağıda verilmektedir.

3.1. Tarım

Bölge ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Bölge'nin ekonomik aktif nüfusunun %70'i tarımla uğraşmasına rağmen, tarım sektörünün Bölge'ye sağladığı katma değer payı %44'dür.

GAP Bölgesi gerek doğal kaynaklarının, gerek arazi varlığı ve kullanma şekli ve gerekse coğrafi konumu ile orta, ve yakındoğu, kuzey ve kuzeydoğu pazarlarının talep kompozisyonu açısından, tarıma öncelik verilmesi gereken bir bölgedir.

Halen tarım, bölgede ana ekonomik sektördür. Tarım genellikle kuru koşullarda yapılmakta, ağırlıklı olarak hububat, kırmızı mercimek, nohut, susam ve tütün gibi tarla ürünleri ile antepfıstığı ve üzüm gibi bağ/bahçe/sebze ürünleri yetiştirilmektedir. Bölge'de sululu koşullarda üretimi yapılan bitkiler ise buğday, pamuk, pirinç, ayçiçeği, kavun, karpuz, domates, patlıcan, biber ve salatalıktır. 1992 yılında yayınlanan (DİE Tarımsal Yapı ve Üretim 1989) İstatistiklere göre GAP Bölgesi'nde tarla bitkileri, sebzeler, yem bitkileri ve meyvelerle beraber toplam 3,187,853 hektar ekili alandan ve 25,184,479 tane meyve veren ağaçtan toplam 4,820,667 ton bitkisel üretim elde edilmektedir. Bölge'de tarla ürünlerinin %56'sını kaplayan 1,656,795 hektar alanda 1,726,555 ton tahıl üretimi sağlanmaktadır. Tahıl ekim alanlarının %62.9'unu buğday, %36.5'ini arpa oluştururken toplam tahıl üretiminin %63'ünü buğday, %36'sını arpa oluşturmaktadır.

Bölge'de baklagil ekim alanlarının yaklaşık %84'ünü mercimek, %15'ini nohut oluştururken, ülke üretimindeki payları ise sırasıyla %98.6 ve %15.5'dir.

Bölge, meyvelerden antepfıstığı ve üzüm yetiştiriciliğiyle dikkat çekmektedir. Bölge'nin Türkiye üzüm ekim alanında payı; %22.9, üretimindeki payı %20.3'dür. GAP Bölgesinde bulunan toplam 40,793,093 tane meyve ağacının %79'u meyve veren yaştaki ağaçlardır. Bunun ise %71'ini antepfıstığı ağaçları oluşturmaktadır.

Bölge'de üretilen bazı ürünlerin toplam ülke üretimindeki payları sırasıyla %98 mercimek, %90.8, A.fıstığı, %44, susam, %30 tütün, %20.3 üzüm, %15.5 nohut, %14 K.Sarmısak, %13 K.Soğan, %14 arpa ile %7 ile buğday oluşturmaktadır.

3.1.1. Üretim

Bölge'nin en önemli ekonomik faaliyet alanı olan tarım sektöründe halen, geleneksel tarım yöntemlerinin kullanılması, tarımsal yayım hizmetleri ile gübre, tohum, ilaç ve alet ekipman ve pazar problemleri sektördeki verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölge'de uygulanan tarım genellikle kuru tarım sistemine dayanmaktadır. Su kısıtlayıcı faktör olduğu için Bölgedeki ürün bileşimi ve verim düzeyi, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla düşüktür. Buğday, arpa-nadas ve mercimek-nadas sistemleri yaygındır. Sebze ve meyve üretimi de hem alan, hem verim miktarları açısından sınırlıdır. Bölge'de bağcılık yaygın olmasına rağmen, gerek verim gerek üretim miktarı düşüktür.

Bölge'nin, Türkiye tarla bitkileri ekim alanındaki payı %14.7, üretimdeki payı ise %6.1 dolayındadır. GAP Bölgesi, Türkiye tarla bitkileri ekilişinin önemli bir kısmını oluştururken üretimin daha az bir kısmını sağlamaktadır.

Bölge'de tarla bitkileri 1992 yılı üretim miktarları aşağıda verilmiştir.

1992 Yılı Üretim (Ton)

Tahıllar	A.Yaman Batman	D.Bakır	G.Antep	Mardin	Siirt	Ş.Urfa	Şırnak	Toplam	
Buğday	208940	104064	591659	223407	217074	54504	385027	51504	1836179
Arpa	94321	47819	476080	127735	202882	30130	398229	16581	1393777
Mısır	2482	0	1745	418	7	0	27	1	4680
Çeltik	426	88	6990	83	199	1144	116	0	9046
Fasulye	4326	323	1396	34	239	0	3	50	6371
Nohut	39257	2305	53414	24401	10966	1076	7892	1073	140384
K.Mercimek	24463	16496	104882	42514	97693	10610	115724	14598	426980
Pamuk	5000	2440	23772	9000	9700	260	41000	900	92072
Tütün	22021	19235	9531	55	46	1178	0	0	52066
Şekerpancarı	9970	1941	3710	81750	0	0	0	0	97371
Ayçiçeği	0	0	5930	0	14	0	0	0	5944
Susam	534	0	1881	506	11	41	8212	78	11263
Soya	0	0	0	0	0	0	4	0	4
Soğan(Kuru)	18730	1089	35044	112901	2801	5970	1961	611	179107
Patates	250	0	6708	200	2382	0	32	110	9682
K.Sebze	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Y.Sebze	-	-	-	-	-	-	-	-	1370135
M.Y.Sebze	-	-	-	-	-	-	-	-	1294687
Yem Bit.Dane	153	0	1893	0	704	0	737	0	3487
Yem Bit.Hasıl	0	0	0	0	0	0	6	0	6
Yem Bit.Y.Ot	6302	1100	0	0	908	260	131	0	8701
Yem Bit.K.Ot	291	500	11791	0	0	985	0	725	14292

Not: Yaş sebzeler toplamına meyvesi yenilen sebzeler dahildir.

Kaynak: D.İ.E., 1993

GAP Bölgesi Hayvan Varlığı (1992)

İller	Koyun	Keçi	Büyükbaş	Tavuk	Hindi	Arı Kovanı	İpek Böceği
Adıyaman	337960	179690	83220	440870	27285	22540	-
Batman	428590	196900	38480	180200	57100	10060	-
D.Bakır	1223920	390180	277190	579685	169204	8615	271
G.Antep	564550	287180	48560	652500	50540	12980	-
Mardin	468750	201850	55260	447050	123350	18027	-
Siirt	464720	237900	28180	209350	30670	10040	-
Şanlıurfa	1844250	273950	124160	827270	175700	4122	-
Şırnak	384170	197620	48900	136500	18100	3913	-
Bölge Toplamı	5716910	1965270	704950	3473425	651949	90297	271
Türkiye Toplamı	39416000	10454000	12303000	152530052	3332794	3540328	27732
Türkiye'deki Payı (%)	14.50	18.80	5.73	2.28	19.56	2.55	0.9

Kaynak :D.İ.E. 1993.

Bölge'nin hayvan varlığı oldukça yüksek olmasına rağmen, gerek geleneksel yetiştirme tekniklerinin uygun olmaması, ve gerekse bölgedeki hayvanların düşük verimli ırklar olması sebebiyle, birim baş hayvan verimliliği tatmin edici değildir. Bölgenin hayvan varlığı iller itibariyle yukarıdaki tabloda özetlenmektedir.

Bölge'de hayvancılık genellikle ekstantif koşullarda yapılmaktadır. Gerek Türkiye gerekse GAP illeri genelinde küçük ve büyükbaş hayvan sayısının azalmasına karşın, kanatlı hayvan sayıları artmıştır. Arı kovani sayısı; Türkiye'de artarken GAP Bölgesi'nde azalmıştır. Sayısal açıdan Türkiye ile GAP Bölgesini karşılaştırdığımızda, Türkiye koyun varlığının %14.50'sine, tiftik ve kılkeçisi varlığının %18.80'nine, büyükbaş hayvan varlığının %5.73'üne, tavuk-horoz varlığının %2.28'ine ve hindi varlığının 19.56'sına GAP Bölgesi'nin sahip olduğu görülmektedir.

3.1.2. Tarımsal Araştırma ve Yayım

Bölge'de kuru tarım koşullarından, sulu tarım koşullarına geçişin gerek üretim yoğunluğu ve gerekse üretim çeşitliliğinde getireceği değişiklikler ile su ve toprak kaynaklarının rasyonel kullanımını, tarımsal yayım hizmetlerini son derece önemli bir duruma getirmektedir.

Bölge'ye yönelik tarımsal araştırma bulgularının ve uygulanabilir teknolojilerin en kısa yoldan ve zamanında çiftçilere ulaştırılması etkin bir tarımsal yayım sistemini gerektirmekte olup bu hizmet Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yasal görevleri içinde yer almaktadır.

Bölge'de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı 5 adet tarımsal araştırma kuruluşu mevcuttur. Bunlar;

1. Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü
2. Diyarbakır, Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü
3. Gaziantep, Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü
4. Şanlıurfa, Akçakale, Tarımsal Araştırma Enstitüsü
5. Şanlıurfa, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü

Bu araştırma enstitülerinin genelde bina, arazi alet-ekipman gibi alt yapı bakımından yeterli olmakla beraber; tecrübeli, yetişkin araştırmacı personel yönünden arzulanan seviyede olmamaları en büyük darboğazdır.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bölge'de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının tarımsal araştırma çalışmalarına ilave olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sulama sonucu ortaya çıkacak tarımsal potansiyelin en iyi bir şekilde değerlendirilmesi için yapılması gerekli tarımsal araştırma-inceleme-geliştirme hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesine 4 yıl süreli bir anlaşma ile 7 adet entegre proje içinde toplam 31 proje bileşenli bir çalışma işini vermiştir.

Proje bileşenlerinden bitkisel üretimle ilgili olanlar Şanlıurfa-Harran ilçesi Koruklu mevkiinde kurulan araştırma istasyonunda, hayvansal üretimle ilgili proje bileşenlerinin bir kısmı TİGEM Ceylanpınar Tarım İşletmesinde; bitki koruma, tarımsal ekonomi, toprak kaynaklarının temel özelliklerinin saptanması ile ilgili proje bileşenleri ile bir sığırcılık proje bileşeni Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren tüm illerde sürdürülmüş, bu projelerden 22 adet alt proje sonuçlanmış ve sonuç raporları basılıp dağıtılmıştır. Bu projelerin devamı olarak ikinci aşama hazırlık çalışmaları Şanlıurfa Ziraat Fakültesi ve Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile birlikte sürdürülmektedir.

Bölge'nin tarımsal yayım ve çiftçi eğitimi hizmetleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığının İl ve İlçe Müdürlüklerindeki ilgili birimlerince, Köy Grubu Ziraat Teknisyenleri (KGT) tarafından çiftçiye götürülmektedir. 1984 yılından itibaren, Dünya Bankası'nın finans desteği ile Bölge illerinden Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin illerinin dahil olduğu toplam 16 ilde uygulamaya konulan I.TYUAP (I.Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırmalar Projesi) ve Adıyaman, Gaziantep, Siirt, Batman, Şırnak illerini de içine alan toplam 21 ilimizde uygulanan II.TYUAP Projesi çerçevesinde yürütülmektedir. Böylece 8 GAP ili de proje kapsamına alınmış durumdadır.

TYUAP, temelde araştırma kuruluşlarınca üretilen bulguların, il ve ilçe yayım uzman grupları kanalıyla Bakanlığın en uç noktasında çiftçinin yanında köyde görev yapan Köy Grubu Teknisyenlerine (KGT) iletilmesi ve onların belirleyeceği örnek çiftçi işletmelerinde önerilen teknoloji hedeflerinin deneme demonstrasyon teknikleri ile uygulanması amacını taşımaktadır. Proje;

- 1.Tarımsal yayım organizasyonu için gerekli altyapının oluşturulması
- 2.Yayım organizasyonu mobilizasyonu için gerekli araçların ve ekipmanın temini
3. Bölge'ye hizmet veren tarımsal araştırma kuruluşlarının güçlendirilmesi
- 4.Tarımsal yayım personelinin yurt içi ve dışı eğitiminin sağlanması gibi konuları içermektedir.

TYUAP Toplam Bütçesi

Proje	Başlama Bitiş	İç kaynak Milyon \$	Dış kaynak Milyon \$	Toplam Milyon\$
1. TYUAP	1984-93	123.7	82.2	205.9
2. TYUAP	1990-97	82.4	63.0	145.4
TOPLAM		206.1	145.2	351.3

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1992.

TYUAP'ın Bölge'de bugüne kadar uygulanması dikkate alındığında gerek il ve ilçe konu yayım uzman gruplarının ve gerekse KGT'lerinin planlanan sayılara ulaşamadığı ve faaliyetin istenilen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir.

GAP Bölgesi TYUAP Personel Durumu

İller	İl Yayım Grubu			İlçe Yayım Grubu			İlçe Yayım Mühendisi			Toplam		
	P	M	İ	P	M	İ	P	M	İ	P	M	İ
Adıyaman	3	2	1	6	4	2	8	2	6	17	8	9
Batman	3	3	0	6	5	1	5	2	3	14	10	4
Diyarbakır	8	2	6	8	5	3	14	13	1	30	20	10
Gaziantep	3	3	0	6	6	0	8	8	0	17	17	0
Mardin	8	5	3	8	0	8	9	2	7	25	7	18
Siirt	3	3	0	6	6	0	6	2	4	15	11	4
Şanlıurfa	8	6	2	8	1	7	11	7	4	27	14	13
Şırnak	3	3	0	6	0	6	6	0	6	15	3	12
Toplam	39	12	54	27	67	31	160	70				
		27		27		36		90				

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1993.

P: Planlanan, M: Mevcut, İ: İhtiyaç

Diğer taraftan bu projenin en önemli halkasını teşkil eden KGT'lerinin organizasyonunun tamamlanması da, programın gerisinde kalmıştır. Toplam 395 adet KGT'liğinin kurulması öngörülmüş olmasına rağmen bugüne kadar kurulan (KGT)'liğinin illere göre dağılımı şöyledir.

Köy Grubu Ziraat Teknisyenleri'nin İllere Göre Dağılımı

İller	P	M	İ
Adıyaman	37	15	22
Batman	12	6	6
Diyarbakır	91	63	28
Gaziantep	77	49	28
Mardin	64	31	33
Siirt	13	2	11
Şanlıurfa	86	57	29
Şırnak	15	1	14
Toplam	395	224	171

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1993.

GAP Bölgesi'nde;

- Bitki yetiştirme
- Hayvan sağlığı
- Gıda ve yem
- Bitki koruma
- Çeşit-verim adaptasyonu
- Bitki su tüketimi
- Örtü altı yetiştiriciliği,

konularında yürütülen araştırmaların biran önce tamamlanabilmesi ve Bölge'de etkin bir tarımsal yayım hizmetine sahip olabilmek için TYUAP projesinin organizasyon ve personel ihtiyacının süratle karşılanması gerekmektedir.

Ayrıca, 12 Haziran 1992 tarihinde T.C.Hükümeti ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) arasında imzalanan "Tarımsal Araştırma Projesi" ile Bölge'de yerel tarımsal araştırma enstitülerinin gerek altyapı ve gerekse yayım hizmetleri konularına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

3.1.3. Arazi Topluşturması ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri

Arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmetleri (tesviye, drenaj, yüzey tahliyesi, parsel yolları vs.), tarımsal alt yapının iyileştirilmesi özellikle GAP Bölgesinde büyük sulama yatırımlarıyla elde edilecek tarımsal potansiyelin rasyonel olarak değerlendirilmesi yönünden, son derece önemli bir hizmetler serisidir. Bu hizmetlerin Bölge'deki sulama yatırımlarına paralel olarak ve toplulaştırma-tarla içi geliştirme hizmetleri bütünlüğünde projelendirilip uygulanmasında büyük fayda vardır.

Bölge'deki bu hizmetler serisinin mevcut durumu incelendiğinde sulama yatırımları, arazi toplulaştırma faaliyetleri ve tarla içi geliştirme hizmetlerinde bir paralellik ve entegrasyon noksanlığı olduğu dikkati çekmektedir.

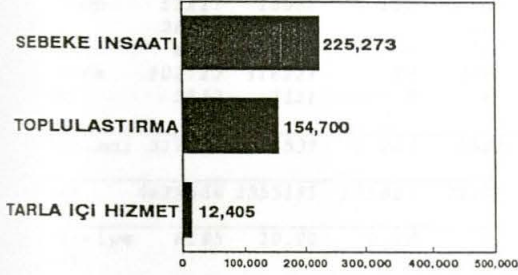
Nitekim, Bölge'deki sulama yatırımlarını gerçekleştiren DSİ, imkanlar ölçüsünde yıllık programlarını uygulamakta olup, halen 225,273 hektar alana yönelik sulama yatırımlarını sürdürmektedir. Diğer taraftan, 3083 sayılı Kanun ile Tarım Reformu uygulama alanı olarak ilan edilen Şanlıurfa ilinde, 80,000 hektarı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü ve 76,234 hektarı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde toplam 156,234 hektar alan üzerinde arazi toplulaştırma hizmetleri tarla içi geliştirme hizmetlerinden kopuk olarak sürdürülmektedir. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü toplulaştırma çalışmalarını 40,000 hektarlık iki ayrı proje ile, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ise 22,234 hektarı Ceylanpınar ovasında 54,000 hektarı Şanlıurfa-Harran ovalarında olmak üzere sürdürmektedir.

Her iki kuruluşta yürütülen çalışmalar hem uygulama alanı olan Şanlıurfa'da hem de merkezde, ilgili kuruluşların katılımı ile oluşturulan koordinasyon kurullarınca yönlendirilmektedir.

Tarım Reformu uygulama alanları dışında, gerek arazi toplulaştırma ve gerekse tarla içi geliştirme hizmetlerinin sorumluluğu, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nde olup, bu Genel Müdürlük, hizmetler için yetiştiren personel, altyapı ve tecrübe birikimine sahiptir.

Ancak Şanlıurfa ili dışında herhangi bir Bölge ili veya alanında önemli bir toplulaştırma faaliyeti mevcut değildir.

Bölge'de bir paralellik ve entegrasyon içinde götürülmesi gereken sulama şebekeleri inşaatları, arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin mevcut durumu aşağıda verilmiştir.

GAP Bölgesi Sulama Alt Yapısı Halihazır Durum
Kaynak: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1992.

3.1.4. Tarımsal Girdi Kullanımı

Girdi kullanımının düzeyi, niteliği ve bileşimi, tarımsal gelişmişlik düzeyini belirlemek açısından önemli göstergelerdir. Verimi ve dolayısıyla üretimi artırabilmek için, yeteri kadar, tam zamanında ve iyi nitelikli girdi sağlamak ve kullanabilmek gerekir. Tarım sektöründe, zamanı iyi değerlendirmek, ölçüyü doğru kullanmak, iş ve makina gücünü başarılı bir şekilde sevk ve idare edebilmek, zayıf en alt düzeyde tutabilmek, varolan birikimi akıllı biçimde harcamak ve üretimi artırıcı işlemleri eksiksiz yapmak zorunludur.

Halen kuru tarım alanlarının hakim olduğu Bölge, suyun kısıtlayıcı etkisi dışında, toprak özellikleri ve ekolojik koşulların uygunluğu yönünden tarımsal üretim potansiyeli yüksek olan bir yapıya sahiptir. GAP kapsamında planlanan 1.7 milyon hektar tarım alanının aşamalı olarak sulamaya açılmasıyla tarımsal üretimi artıran girdilerden; tohum, gübre, tarımsal mücadele ilacı, tarımsal mekanizasyon ve tarımsal kredi ihtiyaçları artacaktır. Bölge genelinde son 1.5 yıllık zaman dilimi içerisinde, girdi kullanımı açısından olumlu gelişmeler saptanmıştır.

Tohum

Bitkisel üretimin artırılması için en önemli girdilerden biri tohumdur; verim düzeyi yüksek, üstün kaliteli, ekolojik koşullara adaptasyon derecesi yüksek tohumlukların kullanılması tarımsal üretimi artıran etmenlerin başında gelmektedir. Sulu tarıma geçilmesiyle

birlikte mevcut ürün deseni ve buna bağlı olarak tohumluk ihtiyacı da değişecektir.

Ülkemizde tohumluk üretim, tedarik ve dağıtım faaliyetlerinde çok sayıda kamu ve özel kuruluş görev almaktadır. Halen ülkemizde sertifikalı tohumluk üretim ve kullanımının yeterli bir seviyede olduğu söylenemez, öte yandan tohumluk ithalinin serbest bırakılmasıyla ve özel sektör tohumculuğunun teşvik edilmesiyle tarımsal üretimdeki artış ve kalite standardizasyonu konularındaki gelişmeler çiftçilerimizin artık kendi tohumlukları yerine hibrit tohum kullanmaya başladıklarını göstermektedir.

Bölge'de tohumluk kullanım oranları yıllar itibariyle önemli değişiklikler göstermiştir. Arpa, nohut, mercimek, ayçiçeği, pamuk, susam, soğan, patates ve sebze ekiliş alanı ve üretimi paralelinde tohumluk kullanımı da artmıştır.

GAP İlleri 1992 Yılı Tohumluk Dağıtımları (Ton)

İller	Arpa	Buğday	Pamuk
Adıyaman	-	254	37
Batman	23	102	8
Diyarbakır	150	2445	234
Gaziantep	800	788	120
Mardin	-	631	146
Siirt	249	906	-
Şanlıurfa	-	15587	483
Şırnak	132	297	-
Bölge Toplamı	1354	21010	1028
Türkiye Toplamı	159000	132000	28910
Bölge/Türkiye Toplamı %	0.9	16	3.55

Kaynak: T.K.İ.B., 1993.

Gübre

Gübre kullanımında 1985-1988 yılları arasında, ekim alanlarındaki değişime bağlı olarak artma ve azalma olmuştur. Son yıllarda Bölge'de yeni alanların sulamaya açılmasıyla özellikle son 5 yılda gübre kullanımında % 40'a varan bir artış gözlenmiştir. Pamuk, yaş meyve ve sebze ve bakliyat üretiminde gözlenen gelişmeler, gübre kullanımında meydana gelen artışın başlıca gerekçelerindedir.

Aşağıdaki tabloda Bölge illerinde saf madde olarak N, P2O5, K2O cinsinden gübre tüketimleri Türkiye genel tüketimi ile karşılaştırılmalı olarak verilmektedir.

GAP İlleri 1992 Yılı Gübre Tüketimleri
(Saf Madde-TON)

İller	Azotlu (N)	Fosforlu (P2O5)	Potaslı (K2O)	Toplam Eşdeğer
Adıyaman	30399	18252	45	48696
Batman	8363	6862	-	15225
Diyarbakır	90312	53357	42	143711
Gaziantep	51217	18538	110	69866
Mardin	26096	16685	-	42781
Siirt	6050	4507	-	10557
Şanlıurfa	101723	116227	29	217980
Şırnak	3112	1111	8	4230
GAP Toplamı	317272	235539	234	553045
Türkiye	4629666	2355185	125887	7110738
GAP/Türkiye	6.85	10.00	0.18	7.77
Oranı %				

Kaynak: T.K.İ.B., 1993.

Tablodan da anlaşılacağı gibi GAP Bölgesi'nde Türkiye genelinin %7,8 oranında bir gübre tüketimi mevcuttur. GAP kapsamında planlanan 1,7 milyon hektar tarım alanının sulamaya açılmasıyla Bölge'nin gerek tarımsal üretim yoğunluğunun artacağı ve gerekse çeşitliliğin zenginleşeceği dikkate alındığında; GAP Master Planı'nda öngörülen ürün desenine göre birim alana gübre ihtiyacının önümüzdeki 15 yıl içerisinde 3 kat artması beklenmektedir.

Tarımsal Mücadele

Tarım üretimini artıran girdiler arasında yer alan tarımsal mücadele ilaçları daha ziyade sulu tarımın yoğun olduğu yerlerde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. 1990 yılında Türkiye'de tüketilen tarım ilaçları miktarı 35-40 bin ton civarında Bölge'de ise 1,672 ton'dur. Bölge'nin bu tüketimde payı %4.7-4.2 arasındadır.

Projenin tamamlanması ile birlikte bölgenin tahmini mücadele ilacı ihtiyaçları aşağıda verilmektedir.

Bölge Tarımsal Mücadele İhtiyacı

Tarımsal İlaçlar Y.Ot İlacı	5172	(ton)
İnsektisit Fungusit	11687	(ton)
Kükürt	4557	(ton)
Traktör Sayısı	37248	(adet)
Akaryakıt	92190	(ton)

Kaynak: GAP Ulaşım ve Altyapı Çalışması
Tarıma Girdi Veren Sanayiler

Kredi

Bölge'de sulu tarımın başlamasıyla artan girdi taleplerinin karşılanabilmesi için krediye ihtiyaç duyulacaktır. Bölge'deki farklı büyüklük ve kompozisyondaki tarım işletmelerine hizmet verebilecek etkin ve fonksiyonel alternatif kredi sistem organizasyon ve kullanılabilir kredi kaynak modellerinin geliştirilmesi amacı ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinatörlüğünde TÜBİTAK tarafından yürütülen "GAP Sulu ve Kuru Tarım Alanlarındaki İşletmelerin Ekonomik Analizi, Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Kredi İhtiyaçlarının Araştırılması Projesi" ile geliştirilecek alternatif kredi sistem ve organizasyon modelleri uygulanma kabiliyetleri yüksek, kredinin zamanında geri dönüşünü sağlayıcı ve bölgede kırsal alana çeşitli hizmetler götüren T.C.Ziraat Bankası, İhtisas Bankaları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, çiftçi kuruluşları v.b. gibi kuruluşların fonksiyon ve yapılarını dikkate alan bir yapı içinde, alternatifler olarak geliştirilecektir. Geliştirilecek kredi sistemleri kendi kendini finanse edebilen, bir yerde, döner fon oluşmasına imkan verecek sistemler olacak şekilde çalışmalar sürdürülmektedir. Bölge'de T.C.Ziraat Bankası tarafından uygulanmakta olan önemli kredi projelerinden birisi de Dünya Bankası tarafından sağlanan finansman desteği ile yürütülen ikinci Tarımsal Kredi Projesidir. Bu projeden yararlanan iller arasında Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa bulunmaktadır. Nadas alanlarının daraltılması ve ikinci ürün tanımının geliştirilmesi projeleri ikinci tarımsal kredi projesinin bileşenleridir.

Ülkemizde tarımsal krediler; Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Şeker Fabrikaları, Pancar Ekicileri Kooperatifleri ve Şekerbank tarafından çiftçilere verilmektedir. Ayrıca Türkiye Zirai Donatım Kurumu, tarım üreticisinin ihtiyaç duyduğu tarımsal girdileri sağlayarak çiftçilere hizmet etmektedir.

GAP Bölgesi'nde Ziraat Bankası tarafından tarımsal krediler 1993 yılı ilk altı ayı için yaklaşık 597 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

GAP Bölgesi Kredi Tutarı (1993)

Sektör	Miktar (Milyar TL)
Bitkisel Üretim	275
Hayvansal Üretim	51
Kimyevi Gübre	131
Bitkisel Yatırım	0.54
Hayvansal Yatırım	18
Tarım Araç-Gereç	114
Özel Tarımsal Kredi	7.5
Toplam	597.05

Kaynak: Ziraat Bankası, Ankara 1993.

1.5. Ormanlık

GAP Bölgesi, orman varlığı bakımından, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla oldukça fakir bir bölgedir. Orman Bakanlığı 1991 verilerine göre Bölge'de toplam 1,199,066 hektar orman bulunmaktadır. bunun 47,916 hektarı koru alanıdır, 1,151,150 hektarı ağaçlandırma ve enerji ormanı alanıdır. Mevcut orman varlığının %75'lik bölümü bozuk ve verimsiz durumdadır.

GAP kapsamında ormancılık sektörü ayrıcalıklı bir özellik taşımaktadır. Tarım ve tarıma dayalı sanayi ile öncelikli kalkınması öngörülen Bölge'de, ormancılık sektörünün entegrasyonu uzun yatırım ve gelişme süreleri gerektirdiğinden; ağaçlandırma, erozyon kontrolü, mer'a islahı ve enerji ormanı tesisi faaliyetlerinin hedeflenen seviyelere çıkarılabilmesi için milli bir politika geliştirilerek orman köylümüzün sosyo-ekonomik seviyesinin yükseltilerek, gelir seviyelerinin düşük olmasından kaynaklanan ve tarla açma, yerleşme, kayvan otlama v.b. gibi sebeplerle ormanlara yapılan baskıların azaltılması ve Orman Bakanlığı'nın Bölge faaliyetlerini yerine getirmesi için hazine ve diğer kaynaklardan yeterli miktarda kaynak aktarılması gerekmektedir.

Bölge ormanlarının büyük bir bölümü yakacak odun üretimi amacıyla kullanıldığı halde yakacak odun üretiminde de açık bulunmaktadır. Orman ürünleri arz açığının kapatılması veya en aza indirilmesi için verimsiz orman alanlarının ağaçlandırmalar ve iyileştirme çalışmaları ile verimli hale getirilmesi gerekmektedir.

Ülkemiz toprakları; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi topraklarının büyük bir kısmı erozyonla taşınmaktadır. Erozyonlar sonucu toprak kaybının önlenmesi, barajların dolarak ekonomik ömürlerinin kısılmaması, toprak, su ve bitki arasında bozulan doğal dengenin yeniden kurulabilmesi için ağaçlandırma, erozyon kontrolü, mer'a islahı enerji ormanı tesisi ve kavakçılık çalışmalarının tamamlanabilmesi Bölge için ayrıca önem taşımaktadır. Ancak Orman teşkilatının finansman darboğazı ve sosyal baskılar nedeniyle planlanan hedeflere ulaşamamaktadır.

Aşağıda GAP Bölgesi ve yukarı su toplama havzalarının ağaçlandırma erozyon kontrolü mer'a islahı ve enerji ormanı faaliyetlerine ilişkin potansiyel alanlar ve GAP Yöresi Ana Ormancılık Faaliyetleri 1993-1997 hedefleri gösterilmektedir.

GAP Bölgesi'nde Orman Faaliyetleri ve Planlanan Hedefler

	Ağaçlan- dırma	Erozyon Kontrolü	Mer'a Islahı	Enerji Ormanı Tesisi
Potansiyel Alan (Ha)	887864	104172	403952	484920
Hedefler				
1993	3000	3500	400	12800
1994	3050	2500	400	14800
1995	3100	2500	400	14800
1996	3100	2500	400	14800
1997	3100	2500	400	14800
Toplam	15350	13500	2000	72000

Kaynak : Orman Bakanlığı, 1992.

Orman Genel Müdürlüğü'nün finansman sıkıntısı yüzünden programların gerçekleştirme yüzdeleri %40'lara ancak ulaşabilmektedir.

GAP'ta sulanabilecek 1.7 Milyon hektar tarım arazisinin %5'inde kavakçılık yapılması halinde şu anda Türkiye'de üretilen toplam kavak üretimi (2-2,5 Milyon m3) kadar üretim sağlanabilecektir. Orman dışı alanlarda GAP ve yukarı Havzasında kavakçılık sahası 7,200 hektar olup yıllık üretim 144,000 m3'tür. Bu genel sahanın %04'üne isabet etmektedir. Bu miktarı %3 oranlarına ulaştırarak ilk etapta 47,400 hektara çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için İtalyan Hükümeti ile müşterek yürütülen "Türkiye Kavakçılığını Geliştirme Projesi"nde çalışmalar GAP ağırlıklı olmak üzere sürmektedir. Proje Master Planına göre;

- 44 Hektar Devlet Fidanlıklarında Islah Çalışması
- 34.5 Hektar Özel Kavak Fidanlıklarında Tesis Çalışması
- 550 Hektar Özel Kavak Ağaçlama Tesisi
- 75 Hektar Galeri Kavakçılığı Tesisi
- 285 Hektar Tarımsal Ormancılık Çalışması planlanmıştır.

Bu çalışmalara ek olarak uygun taban arazilerde okaliptüs, yamaç arazilerde hızlı gelişen ibrelî türlerin adaptasyonu çalışmaları sürdürülmektedir.

Dünya Bankası işbirliği ile yürütülen Doğu ve Güneydoğu Anadolu erozyon kontrolü, hidrolik ağaçlandırma ve mer'a islahı ağırlıklı havza geliştirme projesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bu proje ile GAP ve yukarı havzasında, toprak muhafaza, ağaçlandırma, enerji ormanı tesisi, mer'a islahı ve tarım alanlarında uygulanan çalışmalar 5-6 kat arttırılacaktır.

1.6. Su Ürünleri

Temel hedefi sulama ve enerji üretimi olan "Güneydoğu Anadolu Projesi" ile, yeni su rezervuarları kullanıma açılacaktır. Sulama ve enerji üretimi ile, büyük bir arazi potansiyeline sahip olan Bölge'de tarımsal üretim artırılırken ortaya çıkan kaynakları su ürünleri üretimi açısından da değerlendirmek gibi büyük bir imkan doğmuş olacaktır.

GAP Bölgesi'nde 2,235 kilometre uzunluğunda nehir, 6481 hektar doğal göl ve 120,864 hektar baraj gölü bulunmaktadır.

GAP Bölgesinde Mevcut ve Potansiyel Su Kaynakları

	Mevcut İnşa Planlanan Toplam			
	Halinde			
Nehirler (Km)	2235	-	-	2235
Doğal Göller (Ha)	6481	-	-	6481
Baraj Gölleri (Ha)	120864	13925	86866	221655

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1992.

Tablo'da da görüldüğü gibi Bölge'deki su kaynakları bol olmasına karşın, Bölge gerek üretim gerekse tüketim açısından diğer bölgelere oranla çok düşük seviyededir.

GAP Bölgesi'nde, halihazırda 10 adet baraj gölü ile 13 adet gölet işletilmekte olup bunların toplam yüzey alanı yaklaşık 120,864 hektardır. Toplam yüzey alanı yaklaşık 20,000 hektar olacak 6 adet baraj gölü ise inşa halindedir. Kesin proje aşamasında planlanan 3 adet baraj gölünün devreye girmesiyle yaklaşık 34,000 hektarlık su alanı yaratılmış olacaktır. Proje tamamlandığında nehirler ve doğal göllerle birlikte GAP Bölgesi'nde toplam 221,655 hektarın üzerinde su alanı oluşacaktır.

GAP Bölgesinde bulunan su kaynaklarında balıklandırma çalışmaları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

GAP Bölgesi'nde inşaatı tamamlanan ve su tutan baraj göllerinde D.S.İ. Genel Müdürlüğü'nce "Keban Baraj Gölü Balıkçılığının Geliştirilmesi Projesi" genelinde balıklandırma çalışmaları yürütülmektedir. Proje kapsamında, Keban Baraj Gölü'nde bir üretim istasyonu kurulmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından uygulanan balıklandırma programı çerçevesinde toplam 12,445,000 adet yavru balık atılmıştır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı; GAP Yüksek Kurulu kararı ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinatörlüğü'nde yürütülen "GAP Bölgesi Su Ürünleri Entegre Projesi" ile GAP su ürünleri potansiyelinin değerlendirilmesi, kaynakların araştırılması, üretimin artırılması ve Bölge halkının beslenmesini yanı sıra, gelir ve refaha da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

GAP Bölgesi ve çevresindeki Balık Üretim Tesisleri aşağıda gösterilmektedir.

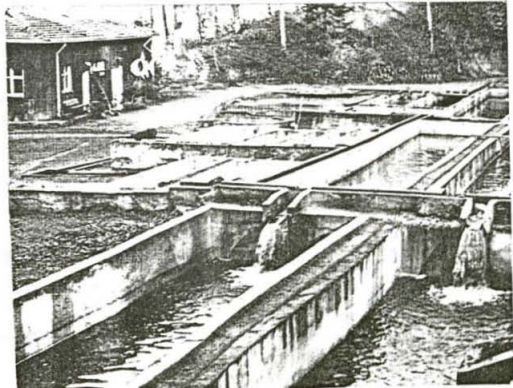
GAP Bölgesi ve Çevresindeki Balık Üretim Tesisleri

Yeri	Adı/Kuruluş	Balık Türü
Diyarbakır	DSİ	Aynalı sazan
Mardin Kirkat Gölü	DSİ Kirkat Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep Budak Koyu	Özel Firma	Aynalı sazan
Gaziantep	DSİ Karapınar Gölü İşletmesi	Aynalı sazan
Gaziantep	Toprak-Su Koop.	Aynalı sazan
İslahiye	Çakmak Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep	Toprak-Su Koop.	Aynalı sazan
İslahiye	Balık Alan Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep	Toprak-Su Koop.	Aynalı sazan
İslahiye	Gözlühöyük Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep	Tahtaköprü Baraj Gölü	Aynalı sazan
Alabalık Araş. İstasyonu	Ziraat Fak.	Alabalık
Sivas Gururi		

Kaynak: T.K.İ.B., 1992.

Yukarıdaki Tesislere ilaveten, Gaziantep ilinde üretime geçen toplam 55 ton/yıl kapasiteli 2 Alabalık üretim tesisi kurulmuştur. Diyarbakır ilinde 50 ton/yıl kapasiteli alabalık, Adıyaman ilinde 15 ton/yıl kapasiteli alabalık ve Siirt ili Kurtalan Çayırılı'da 200 ton/yıl kapasiteli sazan işletmesi inşaatı devam etmektedir. Bölge'de su ürünleri ile uğraşan su ürünleri kooperatif sayısı Adıyaman'da Gaziantep'de ve Diyarbakır'da 1'er adet olmak üzere toplam 3 addettir.

Bölge'de çeşitli yetiştiricilik sistemlerine göre toplam üretim kapasitesi tahmin edildiğinde Türkiye iç Su ürünleri üretiminin yaklaşık 1/4'üne eşdeğer bir değere ulaşabileceği görülmektedir. Bu üretim değerine ulaşmada gerekli yavru balık sayısı 88,184,200 addettir.

Bölge'de balık yetiştiriciliği ve avcılığı konusunda Bölge balıkçıları eğitecek, balıklandırmada gerekli olan yavruyu yetiştirecek depolama ve pazarlama konularına çözüm getirecek bir kuruluşun ve teşkilatlanmanın olmaması bir sorun teşkil etmektedir.

Bölge'de mevcut potansiyelden en büyük faydanın temini için, içsu kaynakları, akarsular ve göller gibi doğal kaynaklar yanında sulama, içmesuyu sağlama, hayvan sağlama amacıyla yapılan göletler ve sulama-enerji üretimi amaçlı taşıyan barajlarla bunların çeşitli sistemlerinden oluşan bu Bölge'de, balıkçılığın nasıl yapılacağı hangi tür balıkların üretileceği, üretimi artırmak için ne gibi önlemlerin alınması gerektiğinin tesbiti konuları uzun süreli araştırma ve incelemeleri gerektirmektedir. Bu bakımdan gerekli çalışmalara başlanması, Baraj göllerindeki türbinlerden balıkların kaçmasını engelleyecek bariyer ve perdeler inşa edilmesi, rezervuarlardaki balıklandırma çalışmalarında gerekli olan yavru balık temini için planlanacak olan tesislerin kurulması ve üretime geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca Bölge'de planlanan çalışmaların yapılabilmesi ve belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için, GAP dahilinde su ürünleri ile ilgili kuruluşlarca yeterli personel ve ekipmanı sağlayacak düzeyde gerekli teşkilatlanma çalışmalarına başlanması, yöre halkının kooperatifleşmesine, balıkçılık yönünden eğitimlerinin sağlanmasına, av araç ve gereçlerinin temininde yardımcı olacak kuruluşların kurulması, Bölge'de ileride üretimi kısıtlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkacak depolama ve pazarlama konularının bir program dahilinde çözümlenmesi zorunludur.

3.1.7. Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi

Tarımsal mekanizasyon araçları ülkelerin tarımsal yapılarına bağlı bir gelişme ve uygulama gösterirler. Bu durum aynı ülkedeki işletmeler içinde geçerlidir. İşletmelerde insan, hayvan ve mekanik güç ile çalıştırılan farklı nitelikte tarımsal mekanizasyon araçları kullanılmaktadır.

Uluslararası alanda, bir ülkenin veya bölgenin mekanizasyon derecesinin belirlenmesinde iki kriter gözönüne alınmaktadır. Bunlar; tarımsal motorizasyon düzeyi ve tarımsal faaliyette kullanılan tarım alet ve makinelerin kullanım kapasitesi ve sayısıdır.

Tarımsal motorizasyon düzeyi belirlenirken işlenen alana düşen traktör sayısı, işlenen alanın traktör sayısına oranı ve traktör başına düşen ekipman ağırlığı gözönüne alınmaktadır. Ayrıca Gayrisafı Tarımsal Hasılanın, Toplam İstihdama oranı da ayrı bir kriterdir. Bu oran Türkiye'de 1,203 Milyon TL/kişi'dir. Bu oran Siirt'te en düşük, Gaziantep'de ise en yüksektir. Bölge'de gayrisafı tarımsal hasılanın; gerek istihdam ve işgücüne, gerekse tarım arazisine oranı, Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bu durum, işgücü veriminin, hektara verimin, dolayısıyla teknolojik düzeyin çok düşük olduğunu vurgulamaktadır.

Tarımsal faaliyette kullanılan Tarım Alet ve Makina sayısı aşağıda gösterilmektedir.

Türkiye ve GAP Bölgesi'nde Kullanılan Araç ve Gereçler

İller	Traktör	Tarım Arabası	Kulaklı Traktör Pulluğu	Karasaban	Tahıl Mibzeri	Gübre Dağıtıcı	Döven	Kültüratör
Adıyaman	5931	5736	5195	6220	-	1365	2255	4826
Batman	1337	1261	1073	3068	115	126	5	437
Diyarbakır	6321	6293	6336	2373	182	1649	2937	5586
Gaziantep	8750	7990	7565	6478	629	983	3593	5092
Mardin	3192	3333	2146	32539	1312	1378	1839	1415
Şanlıurfa	6478	5589	4300	9262	3079	2031	1943	5163
Siirt	786	636	386	6912	24	20	2567	132
Şırnak	1136	988	668	2864	26	140	171	385
GAP Toplamı	33931	31826	28169	69716	11337	7692	15370	23036
Türkiye Toplamı	725933	686491	681619	413228	66772	193990	241766	293206
GAP (%)	4.6	4.6	4.1	16.8	16.9	3.9	6.3	7.8

Kaynak : Genel Tarım Sayımları, DİE 1993.

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Bölge'de tarımsal mekanizasyon düzeyinin Türkiye ortalamasının çok altında kaldığını göstermektedir. GAP Master Planı'nda da belirtildiği gibi Bölge'de tarımsal kalkınmanın en önemli darboğazlarından biri işletmelerde tarımsal mekanizasyon ve modern alet-ekipman kullanımının sınırlı olmasıdır. Başka bir deyişle Bölge'de tarımsal mekanizasyon araçları bakımından büyük bir boşluk vardır. Bölge sulamaya açılıp ürün çeşidi arttığında bu boşluk daha da büyüyecektir.

GAP Proje'sinden beklenen yararın sağlanmasında önemli bir araç olan tarımsal mekanizasyonun Bölge'deki uygulamalarına ilişkin araştırmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Bölgenin sulamaya açılmasından sonraki mekanizasyon ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak üzere; Bölge'ye uygun mekanizasyon sistemleri ve alet ekipmanları konusunda seçeneksiz sonuçlar ortaya konması bunların üretiminin planlanması, edinilmesi ve bakım-onarımı için zorunludur.

GAP Bölgesi İllerinde DSİ'ce İnşa Edilen ve İşletmeye Açılan Sulama Alanları (1993 Program)

(Net-Ha)

İller	DSİ'ce Devre- Halk Bedeli		Sulama Toplam		
	İşletilen Sulama	İçilen Sul.	Tar. İşlet. Edilen	Muk. İşletilen	
Adıyaman	3115	-	1330	-	4445
Batman	350	-	1000	-	1350
D. Bakır	16040	87	-	-	16227
G. Antep	6250	65	-	-	6315
Mardin	7150	92	-	-	7342
Siirt	-	-	-	-	0
Ş. Urfa	23200	900	2080	7090	33350
Şırnak	-	-	2500	-	2500
Toplam	56105	1144	6910	7090	71529

3.1.8. Kırsal Örgütlenme

GAP Bölgesi, örgütlenme ve örgütlü ekonomik çalışma yapmak açısından da yeterli düzeye ulaşamamıştır. Geri kalmışlığın temelinde, yetmişmiş insangücü eksikliği önemli bir etken olarak görünmektedir. Kooperatif sayısı itibariyle GAP Bölgesi Türkiye genelinde %2'lik bir paya sahiptir. Kooperatif ortak sayısının Türkiye içerisindeki payı ise %2.8'dir. Diyarbakır ve Gaziantep'te yoğunluk arz eden Tarımsal Kalkınma, Su Ürünleri ve Toprak-Su Kooperatifleri, asıl amaca uygun örgütlenmenin bu illerde gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca Bölge'de iller ve ilçeler düzeyinde örgütlenmiş olan Ziraat Odaları da önemli bir teşkilattır.

3.1.9. Sulama Programı

Proje'nin en önemli yatırımları, Bölge'de su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine yönelik sulama ve enerji tesisleridir. Bu tesisler arasında dünyanın sayılı barajlarından birisi olan Atatürk Barajı ve en büyük sulama tünelli olan Şanlıurfa Tüneli gibi büyük yatırımlar bulunmaktadır.

Sulama projelerinin kaynaklarına göre yerüstü sulamaları ve yeraltı sulamaları diye ikiye ayırmak gerekmektedir. Ülkemizde devlet eliyle yapılan sulamalar DSİ Genel Müdürlüğü ile K.H.G.M. tarafından yürütülmektedir.

GAP Bölgesinde DSİ'ce İşletilen Sulamalar

Sulamanın Adı	Bulunduğu Yer		İşlet. Açıldığı Yıl	Net Sulama Sahası (Ha)
	İli	İlçesi		
Kırkat	Batman	Gercüş	1986	350
Devegeçidi	D. Bakır	Merkez	1972	6900
Gözegöl	D. Bakır	" -Çınar	1963-76	1000
Halilan	D. Bakır	Çermik	1982	550
Batman	D. Bakır	Silvan	1972	7590
Hanok	Mardin	Derik	1971	250
Nusaybin	Mardin	Nusaybin	1958	6900
Akçakale P	Ş. Urfa	Akçakale	1977	14200
C. Pınar P	Ş. Urfa	C. Pınar	1978	9000
Kınık	A. Yaman	Merkez	1991	165
Keysun	A. Yaman	Besni	1985	1950
Çelikhan	A. Yaman	Çelikhan	1991	400
Çelikhan P			1989	600
Hancağız	G. Antep	Nizip		6250
DSİ'ce İşletilen Sulamalar Toplamı				56105

Kaynak: DSİ, 1993.

DSİ'ce inşa edilen ve çeşitli kuruluşlara devredilen sulamalar

Sulamanın Adı	Bulunduğu Yer İli İlçesi	İşlet. Açıldığı Yıl	Net Sula Sahası (Ha)	Tesis Devr- alan Kurl.
Kabaklı	D.Bakır Merkez	1982	87	Dicle Üniv.
Şerifbaba	Mardin Derik	1973	92	Derik Beld.
Evrenpaşa (YAS)	Ş.Urfa C.Pınar	1991	450	Köy Tüz Kişilik
Hacıkamil	Ş.Urfa Siverek	1966	450	Kövalık Köy Tüz Kişilik
Zülfikar	G.Antep Şahinbey	1991	65	Köy Tüz Kişilik
Devredilen Sulamalar Toplamı			1144	

Kaynak: DSİ, 1993.

İlgili genel müdürlükler dışında ülkemizde Toprak-Su kooperatifleri ile halk sulamaları mevcuttur. Halk sulamalarının büyük bölümü yeraltı suyu ile sulanan alanlardadır.

DSİ'ce inşa edilen halk tarafından işletilen sulamalar

Sulamanın Adı	Bulunduğu Yer İli İlçesi	İşlet. Açıldığı Yıl	Net Sula Sahası (Ha)
Garzan-Kozluk	Batman Kozluk	1991	1000
Dirsekli	Şırnak İdil	1968	140
Nerdüş	Şırnak Silopi	1991	2360
Hacıhıdır	Şanlıurfa Siverek	1993	2080
Kuyucak-Artan	Adıyaman Merkez	1956	30
Kuyucak-Dal	Adıyaman Merkez	1956	100
Tilkicik Köyü	Adıyaman Merkez	1956	250
Kömükköy	Adıyaman Merkez	1963	750
Pirinköy	Adıyaman Merkez	1964	200

Halk Tarafından İşletilen Sulamalar Toplamı : 6910

Kaynak: DSİ, 1993.

Sulama Kooperatiflerince İşletilen Sulamalar

Sulamanın Adı	Bulunduğu Yer İli İlçesi	İşlet. Açıldığı Yıl	Net Sula Sahası (Ha)	Kuyu Adedi
Tepeköy	D.Bakır Bismil	1970	100	-
Girmehelp	Mardin Kızıltepe	1969	100	5
Peşmelfeyz	Ş.Urfa Akçakale	1972	80	2

Sulama Kooperatiflerince İşletilen Sulamalar Toplamı 280 7

Kaynak: DSİ, 1993.

Bedeli Mukabilinde DSİ'ce İnşa Edilen Sulama Tesisleri

Sulamanın Adı	Bulunduğu Yer İli İlçesi	İşlet. Açıldığı Yıl	Net Sula Sahası (Ha)
---------------	--------------------------	---------------------	----------------------

Koruklu Araştırma Ş.Urfa Akçakale 1979 90 Enstitüsü(YAS)

Ceylanpınar Tarım Ş.Urfa C.Pınar 1969 7000 İşletmeleri (YAS)

Bedeli Mukabilinde inşa edilen sulama tesisleri toplamı 7090

Kaynak: DSİ, 1993.

3.2. Madencilik

GAP Bölgesi bazı madenler bakımından zengin sayılmaktadır. Özellikle bilinen petrol, asfaltit ve fosfat madeni kaynaklarımız, yurdumuzun sadece bu yöresinde bulunmakta ve önemli bir ekonomik değer arz etmektedir. Bunlar dışında Bölge'de çeşitli miktar, kalite ve değerde, bakır, kurşun, çinko, linyit, krom, demir, manganez, alüminyum, barit, mermer, dolomit, çimento hammaddeleri tuğla, kiremit hammaddeleri gibi maden kaynaklarının da varlığı bilinmektedir. Bölge'de ekonomik değer taşıyabilecek 22 çeşit maden kaynağının varlığı saptanmıştır. Bununla beraber, Bölge'nin maden potansiyelinin ortaya çıkarılmasına yönelik maden aramalarının yeterince yapıldığı ve bütün maden kaynaklarının bugün, bilinenler kadar olduğu söylenemez. Aşağıda GAP Bölgesinde bulunan maden kaynaklarının durumu verilmektedir.

GAP Bölgesi Maden Rezervi

Maden Cinsi	Toplam Rezerv (ton)	Bulunduğu İller	İşletme Durumu
Ham Petrol	53358000	A.Yaman, D.Bakır, G.Antep, Siirt, Şırnak, Ş. Urfa	İşletiliyor
Doğalgaz (m3)	20000000000	Siirt	"
Fosfat	70500000	Mardin	"
Asfaltit	82000000	Şırnak	"
Bakır Cevheri	28500000	Siirt	İşletilmiyor
Kömür	57300000	A.Yaman, D.Bakır	İşletiliyor
Çimento Hammaddeleri (Kireçtaşı)	840000000	A.Yaman, D.Bakır, Mardin, Siirt, Ş. Urfa	
(Kil)	70400000		
(Marn)	43500000		
Kromit	60000	D.Bakır, G.Antep, Siirt	Kısmen İşletiliyor
Mermer	Bilinmiyor	A.Yaman, G.Antep, Siirt, D.Bakır, Mardin	Bilinmiyor
Tuğla-Kiremit Hammaddeleri	86000000	A.Yaman, D.Bakır, Siirt, Ş. Urfa	Kısmen İşletiliyor
Kaplıca, İçmece	1-20 Lt/san.debi	A.Yaman, D.Bakır, Mardin, Siirt	Kısmen İşletiliyor
Kaynak Tuzlaları	Bilinmiyor	Siirt	İşletiliyor
Barit	788000	Siirt, D.Bakır	İşletilmiyor
Hafif Yapı Malz. (Pomza)	63700000	Ş. Urfa	"
Manganez	377125	A.Yaman, G.Antep	Kısmen İşletiliyor
Demir Cevheri	121329000	A.Yaman, G.Antep	İşletilmiyor
Kireç Hammaddesi (Kireçtaşı)	48000000	D.Bakır, G.Antep	"
Çakmaktaşı	Bilinmiyor	D.Bakır, Mardin	Kısmen İşletiliyor
Kurşun-Çinko cevheri	44000	D.Bakır, Siirt	İşletilmiyor
Dolomit	40000000	G.Antep	"
Demirli Alüminyum (Boksit)	95800000	G.Antep	"
Asfaltlı Kireçtaşı	Bilinmiyor	G.Antep	"

Kaynak: M.T.A, Etibank, P.İ.Genel Müdürlüğü, 1992.

Bölge'de yeni maden ve petrol aramalarına baz teşkil edecek, ümitvar jeolojik yapıların varlığı binmektedir. Aynı şekilde petrol yapıları da bu Bölge'de yer almaktadır. GAP Bölgesi'nde sistematik ve geniş kapsamlı maden arama yatırımları uygulandığı takdirde yeni ve önemli maden rezervleri bulunma ihtimalinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bölge'den geçen Toros genç kıvrımlarının oluşturduğu kuşak maden bulunması açısından oldukça şanslıdır. GAP Bölgesi'nin sanayileşme hareketine en büyük katkının, Bölge'nin maden kaynaklarından sağlanabileceği dikkate alınmalıdır. Bu kaynaklardan petrol, fosfat ve doğalgaz halen Türk ekonomisi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bölge'de sürekli olarak üretimi yapılan madenler, petrol, doğalgaz, fosfat, asfaltit, kömür, kromit, kaynaktuzu ve çakmaktaşı'dır.

GAP Bölgesi maden satışları içinde en büyük hasılat ham petrolden gelmektedir. Petrol üreten Diyarbakır ve Siirt illeri maden satışlarında en büyük paya sahiptir. Maden satışları içinde petrolün payı yaklaşık %95 civarındadır.

Türkiye'nin bugüne kadar tesbit edilen üretilebilir ham petrol rezervi yaklaşık 130 milyon tondur. Bu rezervin 76,5 milyon tonu 1990 yılı sonuna kadar üretilmiştir. Geriye kalan üretilebilir petrol rezervimiz 53,5 milyon ton'dur.

Bilinen petrol rezervlerinin %57'si TPAO tarafından keşfedilmiştir. Kalan üretilebilir rezervlerin ise %75'i TPAO'ya ait sahalarda bulunmaktadır.

Türkiye'nin bugüne kadar tesbit edilen üretilebilir doğalgaz rezervi 21,5 milyar m³'dür. Bu rezervin 1,5 milyar m³'ü 1990 yılı sonuna kadar tüketilmiş geriye 20 milyar m³ üretilebilir doğalgaz rezervi kalmıştır. GAP Bölgesi'nin mevcut üretilebilir doğalgaz rezervi 2,090 milyar m³'dür.

Bilinen doğalgaz rezervlerinin %94'ü TPAO tarafından keşfedilmiştir. Kalan üretilebilir doğalgaz rezervlerinin % 93'ünde TPAO'na ait sahalarda bulunmaktadır.

Türkiye'nin üretilebilir petrol rezervlerinin tamamı GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır. Türkiye'nin üretilebilir doğalgaz rezervlerinin ise %10,5'i GAP Bölgesi'nde yer almaktadır.

GAP Bölgesi maden satışlarının Türkiye maden satışları içindeki payı ortalama %20 olup, oldukça yüksektir. Petrol üretiminde son yıllarda artış sağlandığından bu oranın giderek artacağı şimdiden söylenebilir.

GAP Bölge'sinde 1991-1996 döneminde ve daha uzun vadede uygulanabilecek madencilik projeleri daima petrol ağırlıklı olacaktır. Petrol ve doğalgaz projelerinin yatırım tutarının, sektör toplamı içindeki payı yıllara göre şöyledir.

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996
%	99.75	99.61	95.40	93.87	93.90	96.99

Kaynak: MTA 1992

Bölge'de madencilik yönünden bir dizi proje yürütülmektedir. Petrol ve doğalgaz projelerinden başka Siirt Madenköy Bakır projesi ve Türkiye'nin bilinen fosfat rezervleri içinde çok önemli bir yer tutan Mardin-Mazıdağı fosfat yataklarını işletmeyi amaçlayan GAP Bölge'si gübre konpleksi Bölge'nin ekonomik kalkınmasını etkileyecek projelerdir.

Türkiye'de Mazıdağı fosfat rezervlerinin dışında önemli sayılabilecek diğer fosfat oluşumları, Adıyaman-Besni'de, Şanlıurfa Bozova'da ve Adıyaman-Çelikhân-Bulam mevkiinde tesbit edilmiştir. Bu kaynakların işletilmesi günümüz koşullarında ekonomik görülmemektedir.

Bugünkü koşullara göre işletilebilir fosfat rezervlerinin tamamı Mardin-Mazıdağı'nda yani GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır. GAP Bölgesi'nin uzun vadeli gübre ihtiyacı gözönünde tutularak önce Etibank daha sonra ise TÜGSAŞ'a verilen GAP Gübre Fabrikaları Kompleksi Etüd-Proje çalışmaları tamamlanmış olup, yatırım çalışmaları yapılmaktadır.

Bölge'nin gelecekte ümit vadeden diğer yatırım konularını da mermer-çimento, tuğla-kiremit, kireç, hafif yapı elemanları hammaddeleri teşkil edecektir. Bölgede önemli bir yapılaşma hareketi başlaması öngörüldüğünden sözkonusu yapı malzemesi hammaddelerine talep hızla artacak, ayrıca ihracat imkanı da ortaya çıkabilecektir. Bölge'nin kaplıca, içmece ve madensuyu kaynakları da, iç ve dış turizm açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Bu kaynaklara dayalı olarak uygulanabilecek projeleri teşvik etmek için, öncelikle bölgenin bu hammaddeler itibariyle çalışmalarının tatminkar bir şekilde yapılması gerekmektedir.

3.3. İmalat Sanayi

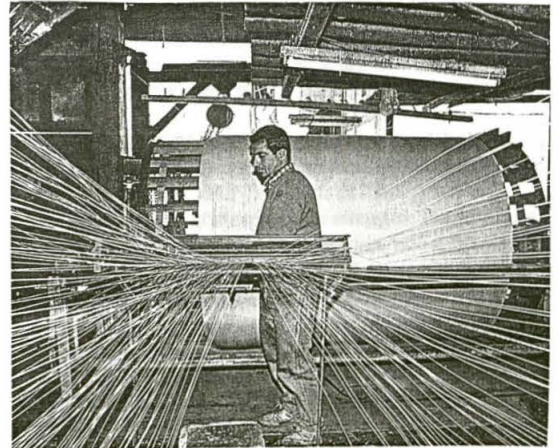
GAP'ın uygulanmaya başlamasından sonra imalat sanayiinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. DİE'nin en son 1985'de yapmış olduğu genel sanayi ve işyerleri sayımından elde edilen bilgilere göre 11,135 işyerinin %95'inde 5'den az kişi çalışmaktadır. Özel sektöre ait bu işyerlerinde daha çok gıda, içki ve tütün, sanayi, dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi metal eşya-makina ve teçhizat ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. 243 tane imalat kuruluşu, 10 veya daha çok işçi istihdam eden büyük işletmelerden oluşmaktadır.

Türkiye'deki imalat sanayine ait işyeri sayısının 1980-85 dönemi için, ortalama olarak %2'si GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bu oran devlet sektöründe %6.24, özel sektörde ise %1.82'dir. Bölge'de devlet sektörüne ait işyerlerinin 1980 yılından itibaren giderek arttığı, buna karşılık özel sektöre ait işyerlerinin ise hemen hemen aynı oranda kaldığı dikkati çekmektedir.

Bölge'nin ülke genelinde küçük işletmeler toplamındaki payı 1980'de %7.1'den 1985'de %6.0'a düşmüştür. Büyük kuruluşların toplamındaki payı ise aynı dönemde %1.8'den %2.0'a yükselmiştir.

Tüm imalat kuruluşlarının %50'si, büyük işletmelerin %81'i Gaziantep'de bulunmaktadır. Diyarbakır ve Şanlıurfa %13'lük paylarıyla Gaziantep'i izlemektedir. Geri kalan imalat işletmelerin %8'lik payı Mardin'de %7'si Adıyaman'da ve %5'i Siirt'te bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde bulunan küçük işletmelerin, 1985 yılı verilerine göre %19'u gıda ve içki %32'si tekstil giyecek, %21'i metal eşya sanayi, %15'i ağaç ürünleri, %5'i kimya sanayilerinde faaliyet göstermektedir.

3.3.1. İstihdam

1985 yılı DIE Nüfusun Sosyal ve Ekonomik karakteristiklerine dayanılarak elde edilen verilere göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde imalat sanayi kesiminde 76437 kişi çalışmaktadır. Bu sayı Bölge'deki toplam işgücünün %5'ini oluşturmaktadır bu oran sektörün ülke çapındaki %16'lık oranından oldukça düşük seviyededir.

Bölge'de toplam yıllık istihdam artış oranı katma değer artış oranına paralel olarak 1985 yılında %19.0 ile en yüksek değere ulaşmıştır. Bu oran aynı yıl Türkiye'de meydana gelen istihdam artışının üstünde ve yaklaşık 4.7 katı kadardır. Aynı şekilde 1984 yılında Bölge'deki yıllık istihdam artış oranı Türkiye yıllık istihdam artış oranının altında kalarak bölge yıllık istihdam artışında %13.9'luk bir daralma meydana gelmiştir.

İl bazında ele alındığında en yüksek yıllık istihdam artışı 1985 yılında %55 ile Mardin ilinde meydana gelmiştir. Bu oran aynı yılda GAP toplamının 3.7 Türkiye toplamının ise 14 katına eşittir. Buna karşılık en düşük istihdam artışı 1984 yılında - %175 ile Siirt ilinde meydana gelmiştir. 1980'den sonra istihdam artış oranı Türkiye için oldukça istikrarlı ve yıllık ortalama olarak %3 artarken GAP bölgesinde söz konusu bu oranın oldukça istikrarsız olduğu ve hatta bazı yıllarda negatif olduğu dikkati çekmektedir.

Sektör bazında incelendiğinde 1983 yılına kadar GAP Bölgesi toplam çalışanlarının devlet-özel sektör payları yaklaşık %50 olurken 1983 yılından itibaren hızla devlet sektörünün payının azaldığı görülmektedir. Bu oran nihayet 1988 yılında, devlet sektörü için %34 özel sektör için %66 olmuştur. Halbuki Türkiye toplamı için çalışanların yıllık ortalama olarak %95'inden fazlasının özel sektörde istihdam edilmiş olduğu dikkati çekmektedir.

Adıyaman Diyarbakır ve Siirt illerinde çalışanların 1980-88 döneminde ortalama olarak %90'ını devlet sektöründe Gaziantep ve Mardin illerinde çalışanların yine aynı dönemde ortalama olarak %90'ının ise özel sektörde istihdam edilmiş oldukları görülmektedir. Bunun yanısıra Şanlıurfa'da ise devlet ve özel sektörde yaklaşık olarak aynı oranda kişi istihdam edilmiştir. 1985 yılı verilerine göre Bölge'deki büyük imalat sanayindeki toplam istihdamın %60'ı Gaziantep %16'sı Diyarbakır %10'u Adıyaman %54'ü Şanlıurfa illerinde yoğunlaşmıştır. Aynı yıl küçük imalat sanayindeki toplam istihdamın %55'i Gaziantep %30'u Diyarbakır %14'ü Şanlıurfa illerinde gerçekleşmiştir.

Sanayi gruplarına göre en yüksek istihdam oranı 1985 yılında %43 ile dokuma giyim eşyası ve deri sanayi sektöründe olup Türkiye de aynı sektördeki bu oran %27.45'dir. Daha sonra %26.9 ile gıda içki ve tütün sanayi sektörü ve %13 ile taş ve toprağa dayalı sanayi sektörü ve %7.8 kimya sanayi petrol kömür kauçuk ve plastik mamülleri gelmektedir.

Orman ürünleri ve mobilya sanayi sektörü kağıt ve basım sanayi sektörü ve metal ana sanayi sektöründe çalışanların tamamı devlete ait işyerlerinde çalıştıkları dikkati çekmektedir.

Bölge'de hedef yıl olarak belirlenen 2005 yıllarında sanayi yapılarının Bölge'nin omurgasını teşkil eden akslar boyunca ve sulama alanlarında kalan ve yakın çevresindeki yerleşmelerde olacağı toplam imalat sanayi istihdamın %57.87'sinin 300,000 ve üstü nüfusa sahip olan 3 kentte (Diyarbakır Gaziantep ve Şanlıurfa) yoğunlaşacağı beklenmektedir. 100-300 bin nüfus grubunda yer alan ve Siirt ve Kilis dışında hepsi sulama alanlarında kalan kentlerdeki imalat sanayi işgücü oranı %20 olarak tahmin edilmekte 100,000 ve üstü nüfusa sahip kentlerde bölge imalat sanayi işgücünün %77.24'ünün istihdam edilmesi planlanmaktadır. Bölge'de 20-100 bin nüfus grubunun imalat sanayi içindeki payı %19.04 20,000 ve daha küçük yerleşmelerinin ise sadece %2.7'dir. 100,000 ve üstü nüfusa sahip 14 kent merkezinde organize imalatın gelişeceğini ve bu nedenle bu yerleşmelerde "Organize Sanayi Bölgesi" veya "Küçük Sanayi Siteleri" gibi örgün fiziki düzenlemelere gidilmesi planlanmaktadır.

3.3.2. Katma Değer

Bölge'deki imalat sanayinin Türkiye'de yaratılan katma değerinin 1980-1988 döneminde sekiz yıllık ortalama olarak %1.52'sini GAP Bölgesi'nde yaratılan katma değer oluşturmaktadır. Bu oran devlet sektöründe %2.05 özel sektörde %0.9 olmuştur. Bu dönem içerisinde en yüksek oran %1.78 ile 1986 yılında gerçekleşmiştir.

GAP Bölgesinde yaratılan toplam katma değerinin yıllık artış oranı 1980-1985 döneminde %15.5 olmuştur. Bu oran aynı yıl Türkiye toplam katma değer yıllık artış oranının iki katıdır. 1985 yılından itibaren genel bir düşme eğilimine girerek nihayet 1988 yılında Türkiye toplam imalat sanayi büyümesinin altında kalmış yıllık katma değer artışı 1985-1988 döneminde %10.5'e düşmüştür. Bu dönemde Türkiye yıllık artış oranı %13.8 olmuştur.

İl bazında ele alındığında GAP toplamına paralel olarak genelde 1985 yılında en yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır. Ancak Gaziantep'de 1987 Şanlıurfa'da 1988 yılları en yüksek büyüme hızı gösteren yıllar olmuştur. 1985 yılında GAP toplamında yaratılan katma değerinin %36'sı Gaziantep %35.5'i Siirt %19.4 Diyarbakır %5.3'ü Adıyaman %3.5'i Mardin ve %1.7'si Şanlıurfa'da gerçekleşmiştir.

Adıyaman, Diyarbakır, Siirt ve Şanlıurfa'da yaratılan katma değerinin en büyük kısmına devlet sektörünün hakim oluşu ve bu oranların yıllık ortalama olarak sırasıyla %99.5 %91 %94 ve %52.53 olduğu aksine Gaziantep ve

Mardin illerinde özel sektörün hakim oluşu ve bu oranın yıllık ortalama olarak sırasıyla %70 ve %91.55 olduğu dikkati çekmektedir. Bu orana GAP Bölgesi toplamı olarak bakıldığında; yaratılan katma değerinin yıllık ortalama olarak %59.4'ü devlet sektörüne ve %40.6'sının da özel sektöre ait olduğu anlaşılmaktadır.

Sanayi grupları itibarı ile ele alındığında; Bölge'de yaratılan katma değerinin %98'i, gıda, içki ve tütün sanayi, dokuma ve deri sanayi, kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik, sanayi ve taş-toprak sanayi sektöründen meydana gelmektedir. Gıda, içki ve tütün sanayi sektörü, Türkiye'de aynı sektörün yarattığı toplam katma değerinin %2.28'ine sahiptir. Aynı şekilde Dokuma ve deri sanayi sektörü %3.44, orman ürünleri ve mobilya sanayi %0,41, kağıt, kağıt ürünleri ve basımı %0,13, kimya, petrol kömür kauçuk ve plastik ürünleri sanayi %1,09, taş ve toprağa dayalı sanayi sektörü %2,81, metal ve ana sanayi sektörü %0,02 ve metaleşya-makina ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ödeme aletleri sanayi %0,13'üne sahiptir. Orman ürünleri ve mobilya sanayi, kağıt, kağıt ürünleri ve basım tamamı özel sektöre aittir. Buna karşılık devlet sektörünün daha çok gıda içki ve tütün sanayi, kimya-petrol kömür kauçuk ve plastik ürünleri sanayi taş ve toprağa dayalı sanayi, metaleşya-makina ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinde faaliyet yaptığı anlaşılmaktadır.

3.3.3. Verimlilik

İmalat sanayiinde çalışan kişi başına yaratılan katma değer verimlilik ölçüsü olarak kabul edilmektedir. 1988 yılında Batman haricindeki tüm illerin verimliliği, yaklaşık 20 milyon/kişi değerine ulaşmıştır. Batman'da ise rafineri nedeniyle verimlilik, daha yüksektir. Bölge'de verimlilik düzeyi Türkiye genelinin altında bulunmaktadır. Bölge'de girdi/çıkıtı oranlarının en yüksek olduğu faaliyet kolları gıda, içki ve tütün ile taş ve toprağa dayalı sanayi kollarıdır.

3.3.4. Teknolojik Düzey ve Yatırımlar

İmalat sanayiinde, sabit sermayeye yıl içinde yapılan yatırımlar ve trendleri dikkate alındığında, Türkiye genelinde bir azalma görülmesine karşılık, Bölge'de bir artış gözlenmektedir. Ancak, imalat sanayi için alınan teşvik belgeleri yatırım tutarlarının çok az bir bölümünün gerçekleştirildiği görülmektedir.

3.3.5. Kapasite Kullanım Oranları

GAP Bölgesi imalat sanayiinde kapasite kullanım oranları %60 ile %87 arasında değişmektedir. Sanayiler arasında taş ve toprağa dayalı sanayiler %87'lik oran ile en yüksek kapasite kullanımına sahiptir. Gıda, içki ve tütün sanayi ile dokuma, giyim ve deri sanayii %76.2'lik; kağıt ve kağıt ürünleri sanayi %78.4'lük; orman ürünleri ve mobilya sanayii ise %74.5'lik kapasite kullanım oranı ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

3.4. Hizmetler

GAP Bölgesi'nde hizmetler sektörü plan dönemi sonunda tarım sektöründen sonra en büyük iş gücü yığılmasını gösterecektir. Toplam kentsel istihdam içinde ise en büyük sektör durumundadır. Bu faaliyet dalında 1985 yılında 195,844 kişi istihdam edilmekte iken, 2005 yılı için öngörülen değer 795,317 dir.

3.4.1. Ulaşım

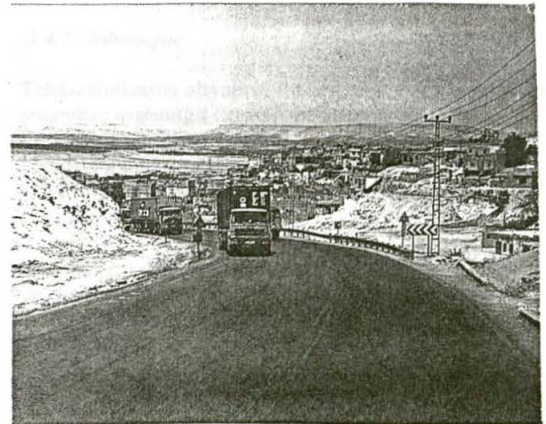
GAP'ın tam gelişmeye ulaşması ile, Bölge nüfusunun dağılımında önemli bir değişim meydana gelecek ve bazı kentsel merkezler daha hızlı bir şekilde büyüyeceklerdir. Ana su kaynakları projeleri devreye girdikçe, kır-kent arası nüfus hareketleri artacak, Bölge ekonomisinin gelişimine paralel olarak, yolcu ve yük taşımasında önemli artışlar olacaktır.

GAP Bölgesi ulaşım ağı, Türkiye ulaşım ağı içerisinde yaklaşık %9'luk bir paya sahiptir. Bölgenin ulaşım altyapı çalışmaları hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Karayolları

GAP Bölgesi'ndeki karayolu ağı 5,192 km Devlet ve il yolu ile 28,173 km köy yolundan oluşan 33,365 km karayolu ihtiva eder. Bu, Türkiye'deki 367,758 km toplam yol uzunluğunun yaklaşık %9'una tekabül etmektedir. Bölge'nin devlet ve il yolları içindeki payı %7.7 iken, köy yollarındaki payının %10.2 gibi daha yüksek bir oranda olması, Bölge'deki dağınık yerleşme şekllinden kaynaklanmaktadır.

Batıda Bölge dışında E-90 (E-5) Karayolu'na bağlanan E-99 (E-24) Karayolu Gaziantep, Şanlıurfa, Kızıltepe ve Silopi'den geçerek, Habur sınır kapısına ulaşır. Ülke'nin Ortadoğu Ülkeleri'ne yapılan ihracatının önemli bir bölümü bu yolla yapılır.

Gaziantep-Silopi koridoru, Ortadoğu ticaret ve transit trafiğinin en büyük bölümünü taşımaktadır. Bu koridordaki trafik yükünün çoğunluğunu kamyonlar oluşturur. İkinci en ağır ulaşım talebi Şanlıurfa-Diyarbakır-Silvan karayolundadır. Bu yol esas olarak yurtiçi trafiğini taşımaktadır.

Büyük kent merkezleri arasındaki illerarası yol şebekesi çoğunluğu stabilize tabanlı, tek şeritli asfalt yollardan oluşmaktadır. Gaziantep-Kilis, Gaziantep-Yavuzeli-Araban-Besni, Diyarbakır-Bismil, Gercüş-Midyat-Ömerli, Mardin-Cizre, Şanlıurfa-Aşkale ve Viranşehir-Ceylanpınar arasındaki yolları, ikinci sınıf asfalt kaplı, stabilize tabanlı yollardır. Öteki ilçe merkezlerini birbirine üçüncü sınıf yollardan oluşan bir şebke bağlar.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından başlatılmış olan çalışmalar sonucunda GAP Bölgesi'ndeki köylerin birçoğu, il ve ilçe merkezleriyle karayolu bağlantısına kavuşmuştur. Dağlık alanlardaki köy ve mezraya giren, ya da köyün veya mezranın çevresini dolaşan bağlantılarla karayoluna ulaşmaktadır.

GAP Bölgesi'nde 8.806 adet kırsal yerleşim yeri bulunmakta bunların %98'i devlet ve il yolları sistemine bağlıdır. Kırsal alandaki ulaşım ağının devlet yollarına uzaklığı 28,173 km'dir. Bu yol ağının 779 km'si asfalt, 14,332 km'si stabilize, 9,491 km'si tesviyeli, 3,571 km'si hanyoldur.

Bölge'de kırsal alan ulaşımında daha kaliteli ve daha yüksek standartta yol yapımı için gerekli stabilize malzeme imkanları sınırlı bulunmaktadır. Nakliye mesafelerinin uzunluğu ve pahalılığı gözönüne alınarak büyük çoğunluğunu sulama alanlarındaki ovaların oluşturduğu bazı Bölge'lerde konkasörlü kırmataş yapımına ağırlık verilerek, özellikle bu ovalarda yol standardı iyileştirilmektedir.

Demiryolları

GAP Bölgesi'nde iki ana TCDD Demiryolu hattı vardır. Birincisi, Bölge'nin güney sınırı boyunca doğu-batı doğrultusunda ilerleyerek Türkiye'yi doğu Suriye ve Kuzeybatı Irak'a bağlar. Diğer hat ise Malatya'yı Diyarbakır'a ve Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlar. Bazı tali hatlar da dahil olmak üzere, Bölge'deki toplam demiryolu uzunluğu 805 km'dir. Bölge içinde bütün hizmetler tek hatlı demiryollarıyla görülmektedir.

Büyük kentlerden yalnızca Gaziantep, Diyarbakır ve Batman demiryolundan doğrudan yararlanabilmektedir. Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Adıyaman kentleri demiryolu hattından 10-50 km uzaktadır.

Havayolları

GAP Bölgesi içinde ve bitişiğinde Bölge'ye ticari amaçlı hizmet verebilecek sekiz havaalanı vardır. Bunlar Adana Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Malatya, Siirt, Şanlıurfa ve Batman havaalanlarıdır. Şanlıurfa ve Elazığ dışındaki bütün havaalanları DC-9 ve B-727 uçaklar tarafından kullanılabilir. Adana'nın kapasitesi B-727 ve A-320'ye de elverişli olup günde birden fazla ticari amaçla tarifeli uçuş yapılan tek havaalanıdır. Batman her türlü uçuşa hizmet verebilecek kapasitede askeri bir havaalanıdır. Bu havaalanının sivil amaçlar için kullanıma açılması düşünülmektedir. Bölge içi havayolu hizmeti yoktur.

Boru Hatları

Türkiye'nin belirlenmiş petrol rezervleri sadece bu Bölge'de bulunmaktadır. Batman'da çeşitli kuyubaşları ve yerel toplama noktaları arasında küçük hacimli boru hatları döşenmiştir. Ham ve rafine petrol ürünlerinin iller arası nakliyesi tankerlerle yapılmaktadır. Türkiye'nin doğu ve güneyinden İskenderun Körfezindeki terminallere ulaşan iki boru hattı uluslararası petrol taşımacılığında kullanılmak üzere tesis edilmiştir.

Limanlar

Bölge'nin hemen dışında, Mersin ve İskenderun'da, bölgeler arası ve uluslararası taşımacılıkta kullanılabilecek iki liman vardır. Bu limanlar şu anda önemli gecikmelere veya gereksiz derecede yüksek elleçleme masraflarına neden olmaksızın iyi çalışmaktadırlar. Bu limanlarda işlem gören kargo tonajları son yıllarda fazla artmakta olup toplam ülke gemi taşımacılığındaki nisbi önemi azalmaktadır.

2005 yılı sonunda bu sektörde 120,352 kişinin istihdamı beklenmektedir. 1985-2005 döneminde beklenen mutlak artış 82,570 iş gücü olup, %215 oranına çıkacağı beklenmektedir. 1985 yılında Bölge toplam iş gücünün %2'sini oluşturan bu sektörün 2005 yılı payı %3 olacaktır.

3.4.2. Haberleşme

Telekomünikasyon altyapısı; kalitesi, ulusal ve uluslararası sistemlere uygunluğu ile gelişme sürecinin zorunlu ihtiyaçlarından birisidir. GAP Bölgesi'nin haberleşme alt yapısının geliştirilmesine yönelik ulusal politika, 1985 ile 1988 yılları arasında santral kapasitesinde gerçekleşen artışlarla kendisini göstermiştir.

GAP Bölgesi'ndeki tüm yerleşmelerin son nüfus sayımına ve yılı sonu telefon santral kapasitelerine göre mevcut durumu, Türkiye geneli ile birlikte aşağıda göstermiştir.

GAP İlleri Telefon Santral Kapasiteleri

İller	1990 Yılı Nüfusu	1990 Yılı Telefon Kap.	Yüz Kişiyeye Düşen Kap.	1991 Yılı Telefon Kap.	1992 Yılı Telefon Kap.	1993 Yılı Telefon Kap.	Yüz Kişiyeye Düşen Kap.
Adıyaman	513131	20004	3.90	27976	41883	48365	3.43
Batman	344699	16000	4.64	19450	26062	33951	9.85
Diyarbakır	1094996	52939	4.83	68768	80099	94916	8.67
Gaziantep	1140594	105382	9.24	131554	170598	185526	16.26
Mardin	557727	26870	4.82	34454	46973	51960	9.32
Siirt	243345	11414	4.69	14113	19940	22090	9.07
Şanlıurfa	1001455	45500	4.54	52974	67650	83908	8.38
Şırnak	262006	66200	2.53	9899	15290	18862	7.20
GAP Toplamı	5158013	284731	5.52	359179	468495	539578	10.46
Türkiye Toplamı	56158013	6875066	12.17	-	10603493	11874470	21.14
GAP'ın Türkiye'deki Payı	9.18	4.14	-	-	4.41	4.54	-

Kaynak : PTT Genel Müdürlüğü

Bölge'de haberleşme hizmetleri gelişen teknoloji sonucunda önemli gelişme göstermiştir. Bölge'de hemen hemen tüm köylerde telefon bağlantısı sağlanmıştır. Bu gelişmeler Master Plan'ın GAP genelinde ve Şanlıurfa ili özelinde haberleşme ile ilgili öneri paketinin gerçekleştirilebilmesi için kısa vadeli atılımlardır. Şanlıurfa'nın, Bölge'nin iletişim merkezi olmasını sağlamak üzere gerekli altyapının en kısa zamanda oluşturulması için çalışmalar yapılmaktadır. PTT Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan yatırım programının gerçekleşmesi halinde GAP Bölgesi'nde 1997 yılına kadar yüz kişiye düşen telefon sayısı 16.6 olacaktır. Kırsal kesimdeki telefon yoğunluğu kentsel yerleşimlere nazara daha düşük olduğu dikkate alındığında, kentsel yerleşimlerde bu oran biraz daha fazla olacaktır.

3.4.3. Eğitim

Kalkınma çalışmalarının başarıya ulaşması, herşeyden önce, ihtiyaç duyulan nitelik ve nicelikteki insan kaynağının istenilen zaman ve yerde bulunabilmesi ile mümkündür. GAP Bölgesi'nde hedeflenen kalkınma, ancak eğitim sistemi içerisinde yetiştirilen insan kaynağının zenginliğine ve kalitesine bağlıdır.

Bölge insanının ekonomik kalkınma ihtiyaçlarına ve toplumun isteklerine uygun nitelik ve nicelikte yetiştirilmesi hedeflenirken öncelikle bir durum tespiti yapılması gerekmektedir.

GAP Bölgesi'ndeki ilkökul çağında (7-1 yaş grubunda) okullaşma oranı %74.86'dır. Okullaşma oranı, kırsal kesimde kentlere göre daha düşüktür.

Türkiye genelinde 1993 öğretim yılında ortaöğretim kademesindeki okullaşma oranı %56.51'e ulaşmış iken bu oran GAP Bölgesi'nde %33.55 olmuştur. Yine 1993 öğretim yılında lise kademesindeki okullaşma oranı %25'e ulaşmış iken bu oran GAP Bölgesi'nde %14.24'de kalmıştır.

Yüksek öğretimde ise Türkiye genelinde okullaşma oranı %12, GAP Bölgesi'nde sadece %0.3'dür. Bölge'de mevcut Gaziantep ve Dicle Üniversitelerine ilaveten, Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi Aralık 1992 itibarıyla kurulmuştur. Üniversite dışındaki yüksek öğretim kurumları Gaziantep, Dicle ve İnönü Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışmaktadır.

İller	Bağlı Olduğu Üniv.	Fak.	Y.Okul	Öğretim Elemanı	Öğrenci Sayısı
Adıyaman	İnönü	1	2	14	296
Batman	Dicle	-	2	20	329
Diyarbakır	Dicle	9	3	658	5957
Gaziantep	G.Antep	4	4	221	3278
Mardin	Dicle	-	2	-	195
Siirt	Dicle	1	-	21	938
Şanlıurfa	Harran	5	2	46	1311
Şırnak	Dicle	-	1	-	-
Bölge Toplamı		4	20	16	980
Türkiye Topl.		52	395	267	34280
<i>(Özel Üniv.Hariç)</i>					
Bölge/Türkiye Oranı (%)		0.08	0.05	0.06	0.03
				0.03	0.013

Kaynak: Y.Ö.K., 1993.

GAP BÖLGESİ 1993-1994 ÖĞRETİM YILI BİTİM DURUMU

İLLER	İLKOKULLAR			YATILI BÖLGE OKUL (İlk ve Orta Kısım)			ORTAOKULLAR			GENEL LİSE			MESLEKİ VE TEKNİK LİSELER		
	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Adıyaman	778	2803	86380	3	42	1214	114	563	22161	17	421	9579	17	521	4437
Batman	363	1119	54337	3	57	2163	51	196	11926	9	191	4036	7	116	2250
Diyarbakır	1054	3799	162734	4	63	2522	84	793	35408	29	767	16777	22	453	5814
Gaziantep	842	4256	184106	4	51	2438	116	589	45043	34	870	21321	30	566	9511
Mardin	670	1973	86472	3	68	2491	64	265	15149	13	251	5089	12	191	2599
Siirt	351	788	45531	3	57	1560	30	195	5983	7	128	2362	6	135	1349
Şanlıurfa	1323	3058	158730	7	136	3975	76	414	26517	23	482	9326	21	434	5813
Şırnak	335	445	30706	2	30	1003	17	16	3669	7	202	1161	3	44	382
BÖLGE TOPLAMI	5716	18241	808996	29	504	17366	552	3031	165856	139	2412	69651	118	2460	32155
TÜRKİYE TOPLAMI	49531	246609	6943976	119	2315	65251	8413	58820	2629347	2312	67011	1093367	2043	56420	740330
BÖLGE/TÜRKİYE ORANI (%)	11.5	7.4	11.6	24.3	21.7	26.6	6.56	5.15	6.30	6.0	3.6	6.3	5.7	4.3	4.3

Kaynak : M.E.B., 1993. Not: 1. Diğer Bakanlıklara bağlı eğitim kurumlarına ait bilgileri kapsamaz.

2. Yatılı İlköğretim Bölge okullarının; a) I.kademesine ait bilgiler ilkokul, b) II.kademesine ait bilgiler ise ortaokul, bilgileri içinde gösterilmiştir.

1992 - 1993 kayıtlarına göre Bölge'de 12,304 öğrenci yükseköğretim kurumlarına devam etmektedir. Harran Üniversitesi'nin, Bölge'de ihtiyaç duyulan nitelikli eleman temini ve bilimsel araştırma-geliştirme konularındaki boşluğu dolduracak bir kurum olarak hızla geliştirilmesi planlanmaktadır.

Bölge'nin kırsal yerleşim yerlerinin dağılımı ve küçüklüğü, buralara okul yaparak hizmet götürülmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle, eğitimin niteliği ve etkinliği açısından Bölge'de yatılı bölge okullarının yaygınlaştırılması yararlı görülmektedir.

3.4.4. Sağlık

GAP Bölgesi'nde, bebek, çocuk ve anne ölüm oranının yüksekliğine rağmen nüfus artışının da yüksek oluşu; ana çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin yetersizliği, aşı ile önlenbilen hastalıkların özellikle kırsal bölgelerde yaygınlığı, yetersiz ve dengesiz beslenme, olumsuz çevre sağlığı koşullarının varlığı Bölge'de koruyucu ve birinci basamak sağlık hizmetleri'nin yeterli düzeyde verilemediğini göstermektedir. Bu nedenle, temel sağlık hizmetlerini kırsal alana taşıyacak olan sağlık evi, sağlık ocağı ve Ana Çocuk Sağlığı-Aile Planlaması (AÇS-AP) merkezleri, hem sayı olarak hem de sağlık personeli, lojman, fiziki alt yapı, motorlu araç ve tıbbi malzeme açısından yeterli hale getirilmelidir. GAP Bölgesi'nde halen 57 Hastane, 298 Sağlık Ocağı, 1068

Sağlık Evi, 20 Verem Savaş Dispanseri, 20 AÇSAP merkezi, 16 Sağlık Meslek Lisesi, 7 Halk Sağlığı Laboratuvarı ve 3 Enstitü mevcuttur. Toplam hastane yatağı sayısı 6383'dür.

Bölge'deki sağlık kurumlarının dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

GAP Bölgesindeki Sağlık Merkezleri

İller Hasta- Sağlık Sağlık Verem AÇSAP Sağlık Halk Diğer
hane Ocağı Evi Savaş Merz. Meslek Sağlığı
Dispan. Lisesi Lab.

A. Yaman	5	32	125	3	2	2	1	-
Batman	3	15	94	1	1	1	1	-
D. Bakır	15	54	204	4	3	4	-	3
G. Antep	11	59	144	5	4	3	1	-
Mardin	5	47	148	2	2	1	1	-
Siirt	3	22	104	1	1	1	1	-
Ş. Urfa	11	55	171	3	6	4	1	1
Şırnak	4	15	78	1	1	-	-	-
GAP İlleri Toplamı	57	299	1068	20	20	16	6	4

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 1993.

Bölge'de her onbin nüfusa düşen hastane yatağı sayısı 11.35'dir. Bu oran Türkiye için 22, kalkınma planlarında öngörülen hedef ise 26'dır.

Bölge'de hızlı nüfus artışı dikkate alınarak, Sağlık Bakanlığı'nca önerilen;

50,000 nüfusa 1 kent sağlık ocağı
10,000 nüfusa 1 kır " "
2,500 nüfusa 1 köy sağlık evi

standartları çerçevesinde toplam 200 sağlık evi, 102 sağlık ocağı, 7 AÇS-AP Merkezi ile Verem Savaş Dispanseri ve 2 Sağlık Meslek Lisesi GAP Harçket Planı kapsamına alınmıştır.

Sağlık hizmetleri düzeyinin iyileştirilmesi için sağlık personelinin ülke düzeyinde dengeli ve yeterli dağılımı gerekir. Halbuki GAP Bölgesi'ndeki mevcut sağlık personelinin nicelik ve nitelik olarak yetersizliğinin yanı sıra, Bölge içinde dengesiz dağılımı da sözkosudur.

GAP Bölgesindeki sağlık personelinin illere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Sağlık personeli, nüfus sayısına ilişkin göstergelerin GAP ve Türkiye karşılaştırılması aşağıda gösterilmektedir.

10,000 nüfusa düşen uzman hekim	1.72	4.25
10,000 " " pratisyen hekim	2.61	4.39
10,000 " " dış hekim	0.52	1.79
10,000 " " eczacı	1.40	2.70
10,000 " " sağlık memuru	2.44	3.67
10,000 " " ebe	3.76	5.19
10,000 " " hemşire	3.89	7.67

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 1993.

GAP Bölgesi için öngörülen sağlık politikalarının başarıya ulaşması, sektörel gelişmelerin ve fiziki planlamaların gerçekleştirilmesi, ancak sağlıklı bir ortamda ve yapılaşma içinde, hedefler doğrultusunda eğitilmiş insan varlığı ile mümkün görülmektedir.

Sosyal hizmetlerin, sağlık hizmetleri dahil, devlet tarafından ülke çapında eşit olarak sağlanması esastır. GAP Master Planı'nın bulguları, Bölge'deki sağlık hizmetleri düzeyinin genellikle ülke ortalamasının altında olduğunu göstermektedir.

GAP BÖLGESİNDE SAĞLIK PERSONEL DURUMU VE SAĞLIK PERSONELİ BAŞINA KİŞİ SAYI ORANI

İLLER	Nüfus *	Yatak Sayısı **	Uzman		Pratisyen		Dış		Eczacı		Sağlık Memuru		Ebe		Hemşire	
			A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
Adıyaman	563814	375	41	13752	148	3810	17	33166	36	15662	185	3048	307	1837	262	2152
Batman	381486	175	30	12716	56	6812	13	29345	3	127162	73	5225	175	2180	86	4436
Diyarbakır	1192475	2680	521	2289	481	2479	92	12962	202	5903	497	2399	484	2464	821	1452
Gaziantep	1246619	1488	249	5007	299	4169	109	11437	294	4240	191	6527	403	3093	422	2954
Hardin	597936	475	30	19931	118	5067	15	39862	68	8793	175	3417	227	2634	210	2847
Siirt	251764	255	17	14810	94	2678	11	22888	52	4841	91	2767	144	1748	92	2737
Şanlıurfa	1133893	780	76	14920	214	5299	36	31497	134	8462	131	8656	297	3818	260	4361
Şırnak	290972	155	12	24248	70	4157	3	96991	2	145486	39	7461	95	3063	49	5938
GAP TOPLAMI	5658959	6383	976	5798	1480	3824	296	19118	791	7154	1382	4095	2132	2654	2202	2570
TÜRKİYE TOPLAMI	58584000	129116	24900	2353	25739	2276	10514	5572	15792	3710	21547	2719	30415	1926	44984	1302
GAP/TÜRKİYE ORANI †	9.65	4.97	3.91	2.46	5.75	1.68	2.81	3.43	5.00	1.93	6.41	1.50	7.00	1.38	4.89	1.97

(*): D.i.E. Yıl Ortası Nüfus Tahmini

(** A): Personel Sayısı

(** B): Personel Başına Kişi Sayısı

(***): Olağanüstü Hal Nedeniyle Personel Sayısında Değişiklikler Olmaktadır

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri, 1993.

Bölge'de büyük oranda sağlık personeli açığı vardır. Sağlık hizmetlerinin istenilen düzeyde verilebilmesi için, ihtiyaç duyulan sağlık personelinin Bölge'de istihdamı şarttır. Bunun için, sağlık personeli ile ilgili ücret politikası, özlük hakları, lojman, sosyal tesis gibi ihtiyaçlar yeniden gözden geçirilmeli Sağlık Bakanlığı tarafından tamamlanan GAP Güneydoğu Anadolu Projesi Sağlık Sektörü Uygulama Planı Sonuçlarına göre gerekli önlemler alınmalıdır.

3.4.5. İnşaat

İnşaat sektörü, Bölge'nin sürükleyici ve lider konumundaki sektörlerden birisi olup, sosyal ve ekonomik kalkınmışlık ile gelişmelerin göstergesidir. Bu konuda Bölge'de sağlanan gelişmelere bakıldığında, yapı sayısında Türkiye geneline oranla nisbi bir azalma, inşaat alanı yüzölçümü ile daire sayısında ise artış olduğu görülmektedir. Bölge'de, konut sayısında Türkiye geneline göre meydana gelen artışa karşın, sinai yapıları oranlarında bir azalma söz konusudur.

GAP Bölgesinde İnşaat Yapısı

GAP'ın Türkiye İçindeki Yeri (%)							
Toplam	1980	1985	1988	1990	1991	1992	
Yapı Sayısı	2.03	3.16	2.87	2.16	2.07	2.17	
Yüzölçümü (m ²)	2.50	3.27	3.87	2.89	2.85	2.33	
Değer (000 TL)	2.34	3.16	3.62	2.62	2.47	2.30	
Daire Sayısı	2.14	3.14	3.74	2.72	2.58	1.84	

Kaynak: D.İ.E., 1993.

Kullanım Amaçları ve Yapı Sayıları (%)

GAP'ın Türkiye İçindeki Yeri							
Yapılar	1980	1985	1988	1990	1991	1992	
Ev	1.86	4.69	4.04	3.28	2.63	2.63	
Apartman	1.90	1.96	1.90	1.25	1.53	1.20	
Ticari	2.61	4.21	3.97	2.95	3.09	3.39	
Sinai	9.19	8.77	7.35	4.55	4.71	22.62	
Sihhi & Sos	14.17	1.69	5.31	1.13	0.67	1.44	
Kültürel	-	-	4.65	5.75	0.97	1.09	
Dini	-	10.00	-	10.34	1.82	2.22	
İdari	3.40	0.90	1.89	6.92	1.18	7.19	
Diğer	1.39	2.82	3.28	3.84	4.42	3.89	

Kaynak: D.İ.E., 1993.

Bu gelişmeler genel açıdan değerlendirildiğinde, Bölge'de inşa edilen bir dairenin m² olarak büyüklüğünün, Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülür. Bu olgu, bir taraftan özellikle nüfus yoğunluğunu vurgulamakta, diğer taraftan ise, geniş hacimlere olan talep eğilimini ortaya koymaktadır.

GAP illerinde toplam inşaat ruhsatnamesi alan yapıların büyük bölümü Gaziantep ilindedir. Diğer taraftan inşaat ruhsatı alan bina sayılarının Türkiye toplamı içindeki oranlarda son yıllarda düşme görülmektedir.

GAP illerinde yapı kullanma izin kayıtlarına göre yapı sayısı bakımından en büyük payı yine Gaziantep ili oluşturmaktadır. GAP Bölgesi'nde toplam yapı kullanma izni kağıdı olan yapı sayısının Türkiye toplamı içindeki oranı 1980'de %2,03, 1985 ve 1988'de yaklaşık %3'e yakın bir paya sahipken, 1990'da %2,16'ya 1991'de %2,07'ye düşmüştür. GAP Bölgesi'nde inşaat sektöründe fazla bir gelişme yoktur.

3.4.6. Ticaret

GAP Bölgesi'nde önemli atılımlar beklenen diğer bir sektör olan ticaret sektörü istihdam açısından irdelendiğinde, genel olarak küçük esnaf niteliğinin ağır bastığı görülmektedir. Nitekim, işyeri başına düşen ücretli eleman sayısının en yüksek olduğu Gaziantep'te işyeri başına düşen ücretli işçi sayısı 0.24'tür. İstihdam açısından diğer bir önemli gösterge olan ücretli sayısının, toplam çalışanlar sayısına oranının en yüksek değer gösterdiği Gaziantep ve Diyarbakır'da bu rakam sırasıyla 0,24 ve 0,20 gibi, çok düşük düzeylerde seyretmektedir.

Sektörün Bölge'de yarattığı gayrisafi bölgesel hasıla değerlerine bakıldığında, en gelişmiş il olan Gaziantep'te bu rakamların 1975-86 döneminde kapasitenin altında bir artış gösterdiği görülmektedir. 1975-80 döneminde Adıyaman ve Gaziantep dışındaki tüm illerde, ticaret sektörü GSYİH değerleri, düşüş göstermiştir. 1980-86 döneminde ise tüm illerde GSYİH değerleri az yada çok artış göstermesine karşın, Şanlıurfa 1980 düzeyini ancak koruyabilmiştir. Ticaret sektörü ile diğer bilgiler değerlendirildiğinde ise özellikle Diyarbakır il merkezi ve Siverek ilçe merkezi olmak üzere tüm Bölge'de, bilgi ve sermaye birikimini tamamlamış ve sanayiye olmaya hazır ticaret sektörü mensuplarının, sermaye ve birikimlerini, daha güvenli buldukları yerlere taşıdıkları görülmektedir. Proje hedef yılında 321,698 kişilik işgücü büyüklüğü beklenmektedir. Bu değer 1985 yılına göre %347 oranında artış anlamını taşımaktadır.

3.4.7. Bankacılık

GAP Bölgesi'ndeki mevduat miktarının Türkiye mevduat toplamı içerisinde çok küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir. GAP dışı illerin toplam %91'lik nüfus payına karşın, Türkiye'nin toplam mevduatının %98,40'lık bölümüne sahip bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde ise %9'luk nüfus payına karşın ancak %1,51'lik ortalama bir mevduat payı tesbit edilmektedir. Bu tesbit çerçevesinde yapılacak değerlendirmeler, GAP Bölgesi'ndeki tasarruf ana parametrelerini oluşturan istihdam üretim-ücret gelir vb. düzeyinin çok düşük

olduğunu diğer bir deyişle bölgeler arasında GAP aleyhine belirgin bir dengesizliği ortaya koymaktadır.

GAP Bölgesi'ndeki mevduat toplam hacminin değerlendirilmesinde 1984-1989 yıllarında Türkiye toplam mevduat hacmi içindeki yerinin çok düşük olduğu tesbit edilmekte ise de GAP'taki mevduat artış hızında özellikle 1987 ve 1989 yıllarında Türkiye ortalamalarının üstüne çıktığı görülmektedir.

Bölge'deki özellikle tarımsal kökenli mevduat yapısı Bölge'nin iklim koşulları destekleme politikaları vb. nedenlerle yıllar itibariyle inişli-çıkışlı bir gelişme göstermektedir.

GAP illeri bazında mevduat artış hızlarında Adıyaman belirgin bir artışla üst sırada yer almaktadır.

GAP Bölgesine verilen kredilerin (tarımsal mesleki turizm balıkçılık vb.) Türkiye geneliyle mukayesesinde GAP Mevduat yapısına benzer bir yapıyla karşılaşılmaktadır. GAP dışı illerin toplamına (%91 nüfus) tahsis edilen kredi miktarı %98.31 iken GAP nüfusuna (%9) tahsis edilen kredi ise sadece %1.61'dir. Bu yapı esasında bölgeler arasındaki dengesizlikler açısından önemli bir göstergiyi vurgulamaktadır.

GAP Bölgesi'ne tahsis edilen krediden en büyük payı %55.59 ile Gaziantep almaktadır. En küçük pay ise %5.5 ile Adıyaman'ın dır. Yıllar itibariyle kredi tahsis hızında GAP Bölgesi'nin Türkiye ile karşılaştırılmasında nisbi bir paralellik görülmekte olup GAP Bölgesi'ndeki 1,60'lık bir tahsis artış hızına karşın Türkiye için bu ortalama değer 1,64'dür.

3.4.8. Turizm

GAP illerinde turizmin "ön koşulları" olan kaynaklar hem çok fazla sayıda hem de dönemlere türleri kültürlere göre çok çeşitlenmiş olarak mevcuttur. Bu kaynaklar daha çok tarihsel nitelikli olup doğal kaynaklara dayalı turizmi yaratacak ulusal park biyogenetik veya biyogferik koruma alanları Bölge'de bulunmamaktadır. Toplumsal kültürel nitelikler de daha çok dinsel amaçlı (öncelikle islam dini ikincil olarak da Hıristiyan dini ile ilgili çok sayıda yer yapı ve alandan oluşan) turizmin etrafında yoğunlaşmıştır.

Tur güzergahlarında GAP Bölgesi genellikle Doğu Anadolu turlarına eklenmiş bir biçimde yer almakta kısa veya uzun turlar Diyarbakır, Mardin, Ş. Urf, Gaziantep ve Adıyaman illerindeki turistik yerlere ve konaklama tesislerine uğramaktadır. Bölge tek başına bir organize tur

GAP İLLERİNİ ZİYARET EDEN YERLİ VE YABANCI TURİSTLER

İLLER	1981		1987		1988		1989		1990		1991		1992	
	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI
Adıyaman	307	566	368	3789	2487	8678	10774	21220	15336	12968	14483	4398	18595	10203
Batman	-	-	-	-	-	-	-	-	5470	2183	9828	379	6111	-
Diyarbakır	28704	1421	56768	12694	48652	14463	41586	13344	47114	17126	49537	11761	50187	7831
Gaziantep	8982	492	33557	10028	31053	7695	25560	7424	23504	5477	20324	1479	22367	2354
Mardin	6486	378	2768	807	2517	2172	2733	3066	7924	4151	4632	2764	2494	1473
Siirt	1152	12	4550	269	4611	217	3616	136	4383	139	3884	69	4208	38
Şanlıurfa	2124	514	13134	13114	11168	16129	9909	15462	15139	21828	15484	4532	17520	5576
Şırnak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3209	727	6584	644
ALT TOPLAMI	47755	3383	111145	40701	99688	49354	94178	60652	118870	63962	121381	26109	128066	28119
GAP TOPLAMI	51138		151846		146042		154830		182832		147490		156185	
TÜRKİYE ALT TOPLAMI	1993487	653088	2899495	2661890	3032343	3411983	3087269	7783941	3584287	3869166	3829585	2398666	4100495	3720627
TÜRKİYE GENEL TOPLAMI	2646302		5561385		6444326		6871210		7453453		6228251		7821122	
GAP/TÜRKİYE ORANI %	1.93		2.73		2.26		2.25		2.45		2.36		1.99	

Kaynak: Turizm Bakanlığı, 1993.

güzergahı olarak kendini kabul ettirmekte güçlük çekmektedir. Bölge'de, turizmin gelişmesi için potansiyel mevcut olmakla birlikte, bu potansiyel yeterince değerlendirilmemiştir. Çoğu yerde fiziksel altyapı, özellikle ören yerlerine ve arkeolojik alanlara ulaşım çok zor, hatta imkansız olmakta, tesis nitelikleri ise tur turizmi standartlarının altında kalmaktadır. GAP illerine gelen yerli ve yabancı turist sayısında, 1980'li yıllar içinde büyük bir artış gözlenmektedir. Yabancı turist sayısı bakımından en büyük artış, Adıyaman'da görülmektedir. Özellikle 1989 yılında, büyük bir sıçrama farkedilmektedir. Yabancı turistlerin ziyareti açısından en hızlı gelişme gösteren yerler, sırasıyla Adıyaman, Şanlıurfa ve Diyarbakır'dır. Yerli turist sayısı bakımından ise Gaziantep'in önemli olduğu görülmektedir. Mardin'deki yerli turist sayısı ise 1984'den sonra giderek azalmasına rağmen 1990 yılında tekrar yükselmiştir.

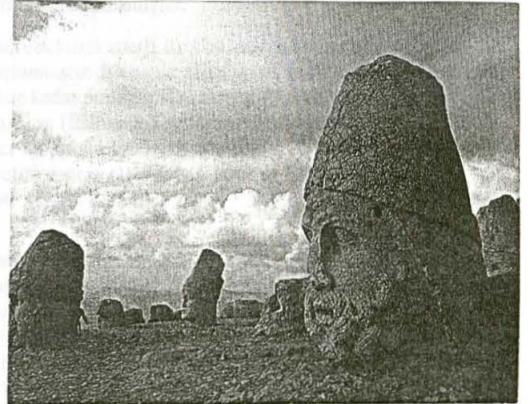
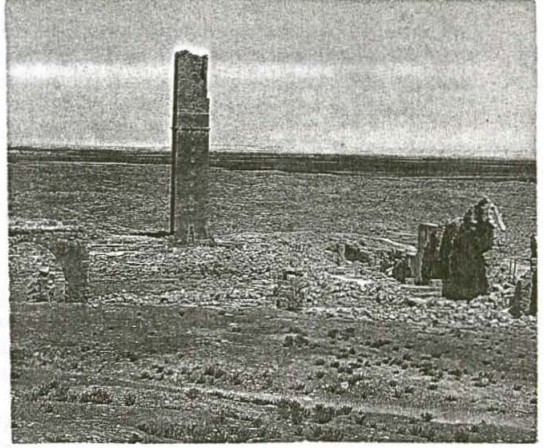
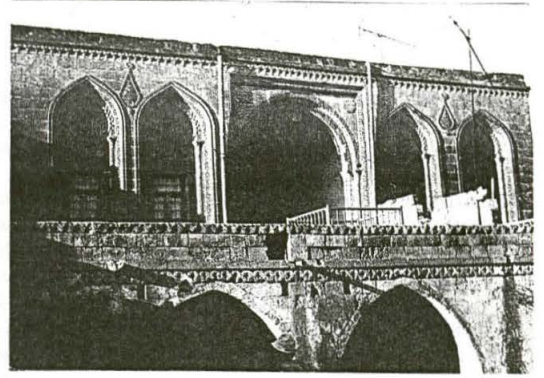
GAP Bölgesi'nde konaklayan yabancıların geldikleri ülkelere bakıldığında, bazı ilginç sonuçlar görülmektedir. Ülkelerin başlıca dört gruba ayrılmasıyla belki biraz genel, ancak GAP açısından önemli sonuçlar elde edilmektedir. Birinci grubu, ABD, SSCB ve Kanada dahil batılı ülkeler, İkinci grubu, İslam Ülkeleri, Üçüncü grubu dünya turizmdeki potansiyelleriyle önem kazanan Japon ve Avustralyalı turistler, son grubu da bunların dışında kalan diğer ülkeler oluşturmaktadır.

GAP'ın tümü açısından, GAP Bölgesi'ndeki tesisler genellikle Turizm Bakanlığı belgeli olmadıklarından, istatistiklerde tam kontrollü olarak izlenmemektedir. Bununla birlikte, eldeki verileri değerlendirerek turizm açısından bazı sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Bölge'deki geceleme sayıları, konaklama tesislerinin varlığı ve niteliği ile yakından ilgilidir. Geceleme sayılarındaki artış da, tesis sayısına ve gelen turist sayısına paralel olarak artış göstermektedir. GAP illerinde turistlerin genellikle bir gece konakladıkları ve yollarına devam ettikleri görülmektedir.

Ülke çapında turizme verilen önem, genellikle Batı ve Güney kıyılarında ve İstanbul'da yoğunlaşmış olduğundan, Bölge turizm yatırımlarından yeterli kadar pay alamamaktadır.

Bölge'de turizm sektörünün, istihdam açısından fazlaca ağırlığının olmadığı görülmektedir. 1985 yılında 3,104 olan işgücü sayısının 2005 yılında 5,005 değerine ulaşacağı tahmin edilmektedir. GAP Master Planı döneminde beklenen mutlak değer artışı 1,901 oransal artış ise %61.2 olarak hesap edilmektedir.

4. GAP'A YAPILAN YATIRIMLAR

GAP Bölgesel Kalkınma Projesi'nin 1990-2005 dönemi ekonomik ve sosyal hedeflerine tanımlandığı şekilde varılabilmesi için kamu kesimi eliyle dönem boyunca projenin entegre özelliği gözetilerek yapılması gereken toplam yatırım tutarı 1993 yılı fiyatları ile yaklaşık 370 trilyon TL'dir.

1993 yılı sonu itibariyle, tutarın yaklaşık 135 Trilyon TL.sı harcanmış olup gerçekleşme aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yüzde 36,5 düzeyindedir.

(1993 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektörler	Toplam Maliyet	1993 sonuna kadar kümülatif yatırım	Gerçekleşme yüzdesi %
Tarım	111981	8878	7.9
Enerji	118970	80829	67.9
Maden	8588	6569	76.5
İmalat	16533	6637	40.1
Ulaşım	81905	20686	25.3
Turizm	622	141	22.7
Konut	3579	1034	28.9
Eğitim	7374	2533	34.4
Sağlık	2441	1491	61.1
Diğ. Kamu. Hiz.	17992	6247	34.7
Toplam	369985	135045	36.5

GAP Master Planı'nda (1989) bölge ekonomisini "Kalkış'a" götürecektir ön koşulların 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı sonuna kadar mutlaka gerçekleştirilmesi vurgulanmış olmasına rağmen, projeye gerekli tahsislerin dengeli bir şekilde yapılamaması nedeniyle 1993'ün sonu itibariyle yukarıdaki tabloda yer alan gerçekleşme oranlarına göre sektörel dengesizliklerin olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin ağırlıklı bir şekilde sulama projelerinden oluşan tarım sektöründe gerçekleşme bölge ortalamasının beşte biri, yakın irtibat halinde olduğu enerji sektörü gerçekleşme düzeyinin ise neredeyse onda biri düzeyindedir.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın son dilini 1994 Yılı programına göre bölgeye kamu kesimi eliyle yapılacak yatırım tutarı yaklaşık 11,5 Trilyon TL. dolayındadır. Köy Hizmetleri için toplu ödeneklerden programlanan mblağ ile birlikte yaklaşık 13 Trilyon TL. lık yatırım tahsisi aynen gerçekleşse bile sektörel denge açısından ciddi bir değişime beklenmemelidir.

Aşağıda 13 Ana proje ve alt bileşeninden oluşan ve 1993 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 175 Trilyon TL tutan "Su Kaynakları Projeleri" gerçekleşme durumları incelenmiştir.

Karakaya, Atatürk Baraj ve HES ile diğer bitmiş tesislerle birlikte yatırım programında devam eden projelerin toplam yatırım tutarı, toplam su kaynakları projeleri yatırım tutarının yüzde 64'ü düzeyinde olup 107.125 Milyar TL.dir. Bunun yüzde 72.3 ü (77.437 Milyar TL.sı) gerçekleştirilmiştir. Bu nakdi gerçekleşmenin planlanan toplam su kaynakları projeleri maliyetine oranı yüzde 44.1 dir.

1994 yılı yatırım programı verilerine göre Atatürk Barajı ve HES'in 1993 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış olan proje tutarının nakdi gerçekleşme yüzdesi 95,5'dir. Bu oran Ş.Urfa Tüneli ve HES için yüzde 92,4 ve I.Merhale sulamalar için yüzde 39,3'tur.

SONUÇ

GAP'ta yatırım tahsis ve uygulamaları, kamu finansman ağırlıklı niteliği itibariyle hep ulusal makro çerçevede ekonominin genel denge şartları içinde kalınarak ve ulusal kaynak kullanım politikalarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmüştür.

GAP'ın entegre bölgesel özelliği bilindiği ve Proje Yönetimi kurulduğu halde finansman tahsislerinde gerekli önceliklerin programlara dengeli bir şekilde yansıtılması henüz sağlanamamıştır.

Hidroelektrik enerji üretiminde sonuçlar alınmaya başlanmıştır. İşlemeye alındıkları tarihlerden itibaren bu güne kadar sırasıyla Karakaya 49.5 Milyar Kwh, Atatürk Baraj ve HES ise 8.3 Milyar Kwh elektrik üretmişlerdir. Her iki tesisin 1993 yılı üretimi 13.4 milyar Kwh olup üretim değeri (1Kwh = 6 cent us üzerinden) yaklaşık 800 milyon US \$ dir.

Yatırım programlarında 60,000 hektarı Dicle havzasında olmak üzere 282 400 ha alanda sulama şebekeleri yatırımı sürmektedir. Urfa-Harran ovalarında yaklaşık 150.000 ha tarım alanının sulanması için; 103,000 hektarlık bölümde sulama kanallarının yüzde 95'i tamamlanmış, 30,000 hektarın tüm şebekesi bitmiştir. Halen 70,000 hektarlık alanda modern sulama başlamış bulunmaktadır. Sulama hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

GAP'ta otoyollar, demiryolu yenilemesi, uluslararası hava alanı inşaatı ve üniversite gibi anahtar projeler yatırım programına girmiş ya da girmek üzeredirler. Birecik Barajı ve HES BOT yöntemi ile ihale edilmiş, Karkamış Barajı ve HES ise Avusturya'lılar ile mali müzakere aşamasına getirilmiş bulunmaktadır.

Ekonomimizin bir süredir içinde bulunduğu kamu tasarruf açığına, enerji, ulaşım ve diğer altyapı ihtiyaçlarının hızla artması karşısında mobilize edilebilecek yeni iç kaynakların kısıtlılığına rağmen devlet büyük finansman gerektiren önemli GAP Projelerini aksatmadan yürütmeye çalışmaktadır. Bununla beraber bölge ekonomisini "Kalkış'a" götüreceğ ön koşulların 6.Beyşıl sonuna kadar

gerçekleştirilmesi hedefine ulaşılammıştır. Bu nedenle inşaaı halen devam eden barajların, hidroelektrik santrallerinin, tamamlayıcı hizmetlerle birlikte sulama tesislerinin ve öncelikli kentsel altyapı hizmetlerinin 7.nci Beş yıllık Kalkınma Planı dönemi içinde mutlaka gerçekleştirilmiş olması gereği önem ve önceliğini korumaktadır.

**GAP Su Kaynakları Projeleri Yatırım Maliyetleri ve Nakdi Gerçekleşme Durumu
(1993 Yılı Fiyatları ile Milyon TL)**

Proje Adı	Toplam Maliyet	1993 Sonu Harcaması	1994-2005 İhtiyacı	Nakdi (%) Gerçekleşme
Karakaya	25727509	25727509		100.0
Aşağı Fırat	51269784	45303811	5965973	88.4
Atatürk Barajı ve HES	37624293	35927644	1696649	95.5
Şanlıurfa Tüneli ve HES	7553984	6983333	570651	92.4
Sulamalar I.Merhale	6091507	2392834	3698673	39.3
Mardin-Ceylanpınar-Cazibe	5995152	-	5995152	-
Mardin-Ceylanpınar-Pompaj	5438640	-	5438640	-
Siverek-Hilvan-Pompaj	7697920	-	7697920	-
Bozova Pompaj	2289040	-	2289040	-
Sınır Fırat Projesi*	2391000	4850	2386150	0.2
Suruç-Baziki	3898560	-	3898560	-
Adıyaman-Kahta	5438640	218856	5219784	4.0
	(872400)	-	(653544)	-
Adıyaman-Göksu-Araban	6329952	-	6329952	-
Gaziantep Projesi	3878720	484408	3394312	12.5
	(1309618)	-	(825210)	-
Dicle-Kralkızı	11389314	3374920	8014394	29.6
Batman Projesi	4745489	1228713	3516776	25.9
Batman-Silvan	11777520	-	11777520	-
Garzan	6673184	-	6673184	-
İlisu	8647760	-	8647760	-
Cizre	9557920	-	9557920	-
Münferit Projeler	2285265	1094259	1191006	47.9
Toplam	175431369	77437326	97994043	44.1

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, Yıllık Yatırım Programları DPT, 1993, 1994.

Açıklama :

1. Bazı projelerin 1992 yılı değerleri yerine göre 1.60 katsayı ile çarpılarak 1993 yılı fiyatlarına dönüştürülmüştür. Atatürk Barajı ve HES proje tutarı 1994 yılı deflatörü (1.546) kullanılmak suretiyle bulunmuştur. Aynı işlem kümülatif harcama tutarı için de yapılmıştır.
2. Parantez içindeki değerler proje alt bileşeni yatırım tutarları olup harcamalar bunlara ait değerlerdir.
3. Sınır Fırat Projesi kapsamındaki Birecik Barajı 1992 sonunda Yap-İşlet-Devret yöntemi ile ihale edilmiş ve listeden çıkarılmıştır.
4. DSİ Programında yer alan Nusaybin yenileme ve Dicle nehri Kıyı Koruma projeleri dikkate alınmamıştır. Urfa taşkın koruma projesi hariç diğer bütün münferit projeler bu başlık altında toplanarak gösterilmiştir.

5. GAP BÖLGESİ HAREKET PLANI ÖZETİ

GAP Bölgesi Hareket Planı 30 Kasım 1990 tarihli MGK Kararı 4 Mart 1991 tarihli Başbakanlık Direktifi ve 24 Ocak 1992 tarihli BUKK talimatları doğrultusunda hazırlanmıştır. Plan, Bölge'nin 1993-1997 döneminde tüm GAP illerinin gelişmişlik düzeylerinin ekonomik ve sosyal göstergeler itibarıyla Türkiye ortalamasına getirilmesini ve azami ölçüde istihdam yaratılmasını amirdir.

GAP Master Planı esaslarına göre ilgili tüm kamu kuruluşlarının Bölge'de uygulamakta oldukları ve/veya uygulanmasında yarar gördükleri plan ve projeler ile "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Çalışması" çıktılarına dayandırılarak hazırlanmış olan GAP Bölgesi Hareket Planı aynı zamanda bir uygulama programıdır. Uygulanabilir somut projelerden oluşan Plan'da 1) neyin, 2) nerede, 3) ne zaman, 4) kim tarafından ve 5) hangi ölçekte yapılması gerektiği belirlenmiştir.

GAP Bölgesi Hareket Planı, somut olarak yaklaşık toplam planlanan 1.7 milyon hektar sulamadan 550.000 hektarı ve toplam planlanan 7476-MW kurulu gücün 6750-MW güce tekabül eden bir yatırımı öngörmektedir.

Plan'da Harran Üniversitesi ve GAP Uluslararası Havaalanı gibi iki anahtar proje de yer almakta Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının (YİBO) yaygınlaştırılması ve taşınmaz eğitim sisteminin uygulamaya alınması gibi yeniliklerin yanı sıra sağlık göstergelerinde Sağlık Bakanlığı'nca belirlenen ulusal standartlara ulaşılması da amaçlanmış bulunmaktadır.

GAP Bölgesi Hareket Planı, kentsel altyapının 5 yıllık dönemde büyük ölçüde iyileştirilmesini öngörmekte, ülke ortalamalarının oldukça gerisindeki kırsal içmesuyu teminini ise Türkiye seviyesine çıkarmaktadır.

Bölge'nin harita, imar ve acil altyapı projelendirme ihtiyaçlarının çok önemli bir bölümünün entegre bölge planlaması anlayışı içinde nüfus ve mekansal gelişme verilerine dayanılarak saptanmış öncelikler çerçevesinde ve bir program dahilinde GAP İdaresi tarafından karşılanması öngörülmüştür.

9 Ocak 1993 tarihinde olağanüstü toplanan BUKK tarafından değerlendirildikten sonra DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİ AKSİYON PLANI adı altında tek metin kapsamında M.G.K.'nda

görüülerek benimsenmiş olan GAP Bölgesi Hareket Planı 5 Şubat 1993 tarihli **Hükümet Genelgesi**'ndeki direktif doğrultusunda uygulandığı takdirde sadece yatırımlar yolu ile her yıl yaklaşık 140.000 kişiye doğrudan istihdam olanağı sağlanmış olacaktır.

GAP Hareket Planı 1993 yılı fiyatlarıyla beş yıl içinde 108 Trilyon TL. tutarında kamu yatırım harcaması yapılmasını öngörmektedir:

GAP Bölgesi Hareket Planı (1993-1997) Yıllar İtibarıyla Sektörel Yatırımlar

Sektörler	1993	1994	1995	1996	1997	Toplam
Tarım-Orman	5753	6816	5815	5395	4364	28144
Enerji	6598	6735	4198	4730	5153	27414
Ulaşım/	3156	3667	5655	7251	4468	24197
Haberleşme						
Altyapı/	1958	1893	1108	943	1200	7103
Hizmetleri						
Sanayi/	364	508	839	1091	596	3399
Madencilik						
Eğitim	4584	1592	1277	1274	1252	9979
Sağlık	530	738	514	472	331	2585
Turizm	80	83	85	92	101	443
Kültür	59	65	58	30	25	238
Konut	915	1074	1139	1077	1071	5276
Genel	23997		20688		18561	
Toplam		23171		22355		108778

BUKK talimatları çerçevesinde kaynak kısıtı dikkate alınmaksızın Başkanlığımızca hazırlanmış olan Plan'ın finansman kaynakları ve modelinin belirlenmesi görevi Hazine'ye, yatırım harcamalarının hızlandırılması görevi Maliye Bakanlığına, yıllık yatırım programına intikalı ve izlenmesi görevi de Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir.

GAP Bölgesi Hareket Planı, BUKK talimatları ile 1992'de hazırlanmış, MGK tarafından 1993 yılında görüşülerek benimsenmiş ve Hükümet tarafından Aksiyon Planları Yatırımları (AP) başlığı altında 1994 Yılı Programıyla birlikte uygulamaya konmuş bulunmaktadır.

6. ÖNEMLİ PROJELER İTİBARIYLA GAP'TA SON DURUM

6.1. Atatürk Barajı ve HES :

Atatürk Barajı ve HES santrali tamamlanmış durumdadır. Santral bütün üniteleri ile ticari işletmeye girmiştir. Baraj gölünde su seviyesi 533 kotuna, su miktarı da 43 milyar m³'e yaklaşmıştır.

02.07.1993 tarihinden sonra santralin, ünitesinden 5, 6 ve 8 nolu üniteleri devreye girmiş ve üretime başlamıştır.

Göl sahasında yürütülen kamulaştırma hizmetleri, KOİ'den yapılan nakit akışındaki aksamalar yüzünden, zaman zaman tıkanmaktadır. 1994 Yılında kamulaştırma için 300 milyar TL ödenek kabul edilmiştir. Baraj gölünde su seviyesinin hızla yükseldiği dikkate alınarak ve mülk sahiplerinin şikayetlerini önlemek amacıyla, KOİ tarafından DSİ'ye yapılacak ödenek akışının hızla yapılması zorunlu görülmektedir.

6.2. Birecik Barajı ve HES :

Türk, Alman, Avusturya ve Belçika firmalarından oluşan bir ortaklığa BOT sistemi ile ihale edilen bu barajın, 23 Mayıs 1992 tarihinde, temel atılarak hazırlık çalışmalarına başlanmıştır.

Kamulaştırma işlemlerindeki aksaklıklar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Yeni çıkarılmış olan ve Yap-İşlet-Devret yöntemine açıklık getiren yasa çalışmalara hız kazandırmıştır.

6.3. Kralkızı Barajı ve HES :

Kadirbeyoğlu İnşaat A.Ş. + MAPA İnşaat A.Ş. + Günel İnşaat A.Ş. Ortaklığı'nın yükleniminde olan bu işde pilot firma olan Kadirbeyoğlu İnşaat A.Ş.'nin içinde bulunduğu mali problemlerden dolayı çalışmalar Kasım 1991'den beri durmuştur.

Kadirbeyoğlu Firması'nın iflası mahkemece karara bağlanmıştır. DSİ'nin diğer ortak MNG Firması ile mukavelenin devri için yürüttüğü müzakerelerin olumlu sonuçlanmasıyla çalışmalara Mayıs 1994 de başlanmıştır.

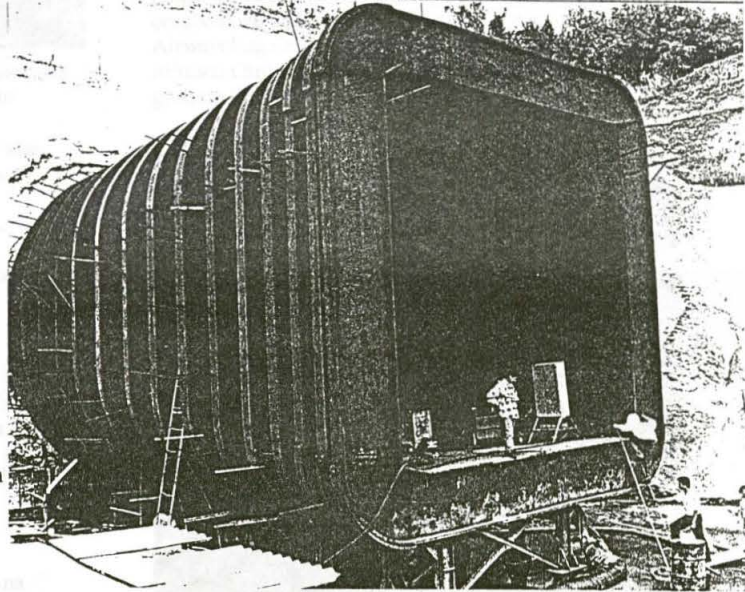
6.4. Batman Barajı ve HES :

Mersin Onar İnşaat ve Ticaret Ltd.Şti. + Günsayıl İnşaat Ticaret ve Sanayi Ltd.Şti. yükleniminde olan bu işyerinde terör nedeniyle bir süre duran çalışmalar Nisan 1994 itibarıyla başlamıştır.

6.5. Şanlıurfa Tünelleri :

Akpınar Yapı A.Ş. + Ünal Akpınar İnşaat tarafından yüklenilen bu işde, bazı taleplerin karşılanmaması bahanesiyle, mütcahhit tarafından Mayıs 1993 tarihinde durdurulan çalışmalar Mayıs 1994 itibarıyla başlatılmıştır.

Proje için 30 milyon dolarlık bir kaynak temin edilmiş olup, tünellerin birisinden 1994 yılı içinde Şanlıurfa-Harran Ovalarına saniyede 30 metre küp su verilmeye başlanacaktır.

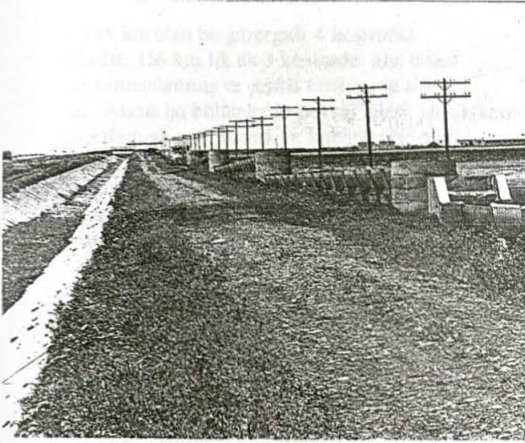
6.6. Dicle Barajı ve HES :

İnşaat Çalışmaları iş programına uygun olarak yürütülmektedir.

6.7. Sulama Projeleri :

Aşağı Fırat I. Merhale olarak adlandırılan Şanlıurfa ve Harran ovalarında en son yapılan ihalelerle birlikte 141000 ha alanda dağıtım şebekesi inşaatları DSİ'nin programına uygun olarak yürütülmektedir.

Daha önce başlayan Şanlıurfa ve Harran ana sulama kanalları inşaatları ise % 90 oranında tamamlanmıştır. Genelde bu projelerde baraj projelerinde karşılaşılan nitelikte darboğazlar olmamıştır.

Şanlıurfa Ovası Sulaması III.Kısım, 12.08.1993 tarihinde ihale edilmiş ve 04.11.1993'te sözleşme yapılmıştır.

Batman Sol Sahil Sulaması 13.08.1993 tarihinde ihale edilmiş ve 12.11.1993 tarihinde sözleşme yapılmıştır.

6.8. Kralkızı Dicle Projesi Sulama İsale Kanalı :

Terör olaylarından dolayı bir süre duran çalışmalar Mayıs 1994 itibariyle yeniden başlamıştır.

6.9. Şanlıurfa İçmesuyu :

Şanlıurfa kentinin uzun vadeli içmesuyu Şanlıurfa Tünelleri çıkışında alınacak su ile karşılanacaktır. Uygun bir yerde kurulacak arıtma tesisi için takriben 15 milyon Amerikan Doları tutarındaki dış para ihtiyacı DSI tarafından Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na yazılmıştır.

Dış kredi bulunması halinde arıtma tesisi inşaatına geçilecektir.

6.10. Diyarbakır İçmesuyu :

Uzun vadeli içmesuyu projesinde kaynak olarak Dicle Nehri seçilmiş olup projeleri tamamlanmıştır. Yapılacak arıtma tesisinin 12 milyon Amerikan doları tutarındaki dış finansman temini hususunda Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı çalışmaları sürdürmektedir.

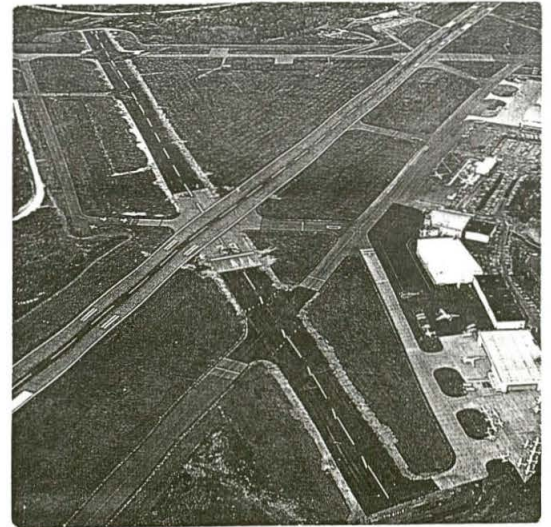
6.11. Gaziantep İçmesuyu :

Kentin uzun vadeli içmesuyu projesinin tamamlanması hususunda ki çalışmalar, bundan böyle Gaziantep Belediyesi tarafından yürütülecektir.

Ancak, dış kredi ve kaynak yetersizliğinden dolayı çalışmalar zaman zaman aksamaktadır.

6.12. GAP Uluslararası Havaalanı :

GAP Bölgesi'nin dışarıya açılmasını sağlayacak, bölge ile dış bölgelerin ve dış ülkelerin arasındaki hava taşıma bağlantısını kuracak uluslararası nitelikte ve kargo ağırlıklı bir havaalanını projelendirme faaliyeti GAP Bölge Kalkınma İdaresi programı çerçevesinde yürütülmektedir. Havaalanı yerleşimi ve ön fizibilite çalışması tamamlanmış bulunmaktadır. GAP Uluslararası Havaalanına ait konum, karakteristik, temel elemanlar, özel nitelikler, maliyetler ve finansman ihtiyacına yönelik ilk veriler hazırdır. Projenin fizibilite ve hertürlü tasarım ve mühendislik hizmetleri çalışmalarıyla uygulamaya yönelik projelerin elde edilmesi amacıyla Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Kalkınma Ajansı (TDA) tarafından sağlanan 720 000 \$ tutarındaki hibe anlaşması imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan proje, iş tanımı doğrultusunda, Airways Eng. Corp. liderliğinde Louis Berger İnt. Inc., Johnson Controls Inc. ve Yalçın Teknik A.Ş. firmalar grubuna ihale edilmiş olup, 10 ayda tamamlanacaktır.

6.13. Otoyol Çalışmaları :

GAP'tan beklenen faydanın tam olarak sağlanabilmesi için halen inşaatı devam etmekte olan (Tarsus-Pozantı) Ayr. - Adana-Toprakkale-Gaziantep otoyoluna ek olarak;

- Toprakkale-İskenderun otoyolu inşaatı başlamış
- Tarsus-Mersin otoyolu ihale edilmiş ve proje, yapım,

kamulaştırma çalışmaları devam etmektedir.

Böylece, GAP'ın ihraç limanları olan İskenderun ve Mersin yörelerinde meydana gelecek trafik artışı karşılanabilecektir.

(Tarsus - Pozantı) Ayrımı - Adana - Gaziantep Otoyolu

Toplam 258 km olan bu güzergah 4 kesimden oluşmaktadır. 156 km.lik ilk 3 kesimde ana inşaat kalemleri tamamlanmış ve çeşitli tarihlerde trafiğe açılmıştır. Ancak bu bölümlerde peysaj işleri, güvenlik ve trafik işaretlemesi, aydınlatma ve haberleşme işleri sürmektedir. Şu anda yol yapımı (km 200-km 302) arası 4 cü kesimde sürmektedir. Bu kesimde bulunan P2 Ayrım Tüneli koruma işleri ile P4 Aslanlı Tüneli kazı püskürtme beton, izolasyon kırış ve invert beton işleri sürmektedir.

Yapılan toplam harcama 794 Milyon \$ olup, buna tekabül gerçekleştirme yüzdesi % 63'tür. Yolun tamamı 1997 yılında bütünü ile faaliyete girecektir.

Toprakkale - İskenderun Otoyolu

Toplam 80 km uzunlukta olan proje 4 kesimde ele alınmıştır. Kamulaştırma I. ve II. kesimlerde bitmiştir.

Proje işleri I. kesimde tamamen, II. kesimde büyük sanat yapıları hariç tamamlanmıştır. III. ve IV. kesimlerde 1/1000'lik paftalara devam edilmektedir.

Projenin başı ile ilk 1, km lik kısmı ile Toprakkale bağlantısı trafiğe açılmıştır. Güzergahın çeşitli kesimlerinde faaliyetler sürmekte olup gerçekleştirme % 58, dir.

Gaziantep - Şanlıurfa Otoyolu

Yaklaşık 128 km olan bu yolun projelendirme işleri iki kesim halinde sürmektedir. Proje ekseninin kesinleştirilmesi için sondajlarla birlikte 1/1000 lik harita alımı arazi çalışmaları devam etmektedir. İşin 1994 yılı Ağustos ayında bitirilmesi beklenmektedir.

6.14. Devlet Yolları Çalışmaları :

Diyarbakır - Siverek - Şanlıurfa:

Tamamı 128 km olup, Diyarbakır geçişi ile Diyarbakır-Siverek ve Siverek-Hilvan arazi asfalt seviyesinde tamamlanmıştır.

Siverek geçişinde bazı çalışmalar sürmektedir.

(Diyarbakır - Mardin) Ayrımı - Batman:

Batman ve Bismil şehir geçişleri ile birlikte uzunluğu 90 km lik bu yolun Bismil'e kadarki 30 km lik kesimi asfalt seviyesinde bitirilmiştir. Km 30-60 arası toprak işleri % 90 tamamlanmıştır.

Midyat - Cizre:

Toplam uzunluğu 88 km olan bu yolun yapım çalışmaları devam etmektedir. 1993 yılı sonuna kadar nakdi gerçekleştirme yaklaşık % 60'tır.

Gaziantep - Kilis:

Projesi tamamlanmış kamulaştırması devam eden projenin 1993'te başlanan inşaatı sürmektedir. Silvan-Malabadi-II.Bölge Hudut ve Siirt-Eruh yolları için ödenek temin edilemediği için yapım işlerine başlanamamıştır.

6.15. İl Yolları :

Ayrım - Lice - Kulp - Kızılağaç - II. Bölge'de emaneten ve taşeron marifeti ile sürdürülen çalışmalar yavaş ilerlemektedir. Nakdi gerçekleştirme yüzde 15 dolaylarındadır.

(Cizre - Şırnak) Ayr. - Fındık - Güçlükonak;

Uzunluğu 50 km olan bu yolun etüd, proje işleri bitmiştir. Yapım işlerine ait nakdi gerçekleştirme yüzde 33 tür. 1993 yılında çalışma yapılamamıştır.

(Çatalköprü - Sason - Yücebağ - Diyarbakır İl Hududu

Uzunluğu 55 km olan bu yol için nakdi gerçekleştirme yaklaşık yüzde 5 tir. 1993 yılında çalışma yapılamamıştır.

(Ortabağ - Çiğli) Ayr - Beytüşşebap;

38 km uzunluğundaki bu yolda etüd proje işleri bitmiştir. İlk 15 km si 1991 yılında ihale edilmiştir. Yolun 3,8 km sinde 1993'te toprak işi ve sanat yapısı çalışmaları sürdürülmüştür.

Küçüksu - Pervari;

Yeni yapım çalışmalarına başlanamamıştır. Onarım çalışmaları sürdürülmüştür.

Narince - Gerger - Taraksu;

Toplam 93 km olan yolda Ağustos 1993 sonu itibariyle 3.km de sanat yapıları, 4 km de kazı işleri, 15 km de temel ve alt temel işleri yapılmıştır.

Adıyaman - Yeşilyurt - Malatya;

Fiziki gerçekleştirme % 75 olan yol yapım çalışmaları sürmektedir.

7. SONUÇ

Ülkemizde bugüne kadar uygulanmış ve uygulanmakta olan en büyük proje GAP'tır. Proje kapsamında sulama ve enerji amaçlı 13 adet proje yer almaktadır. Bu projeler gerçekleştirildiğinde, ülkemizde halen sulanabilen araziye yakın miktarda arazinin daha sulamaya açılacağı öngörülmektedir. Diğer yandan, enerji üretimi bakımından da, bu proje kapsamında yer alan barajlardan, mevcut hidroelektrik enerji üretimimize yakın elektrik enerjisi üretileceği hesaplanmaktadır.

Ülkemizin bu potansiyeli, tüm kuruluşlara konuya kendi açılarından yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Çünkü, gelişmelerden Bölge ekonomisi ve sosyal yaşantı tüm sektörlerde etkilenecektir. Bu nedenle yapılacak işler, sektörler arası işbirliğini de gerektirmektedir.

1989 yılında tamamlanan Master Plan çalışması, makro ölçekte olmak üzere Bölge'nin tüm sektörler itibarıyla kalkınma çerçevesini belirlemiş, ayrıca makro çerçeveyi destekleyecek ve sektörler bazında yürütülmesi gereken alt bölge çalışmalarını ortaya koymuştur.

Gerek GAP Master Planı ve gerekse Master Plan'ın tamamlanmasından bu yana GAP'a yapılan yatırımların incelenmesi, bundan sonra yapılacak çalışmaların öncelikleri ve yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

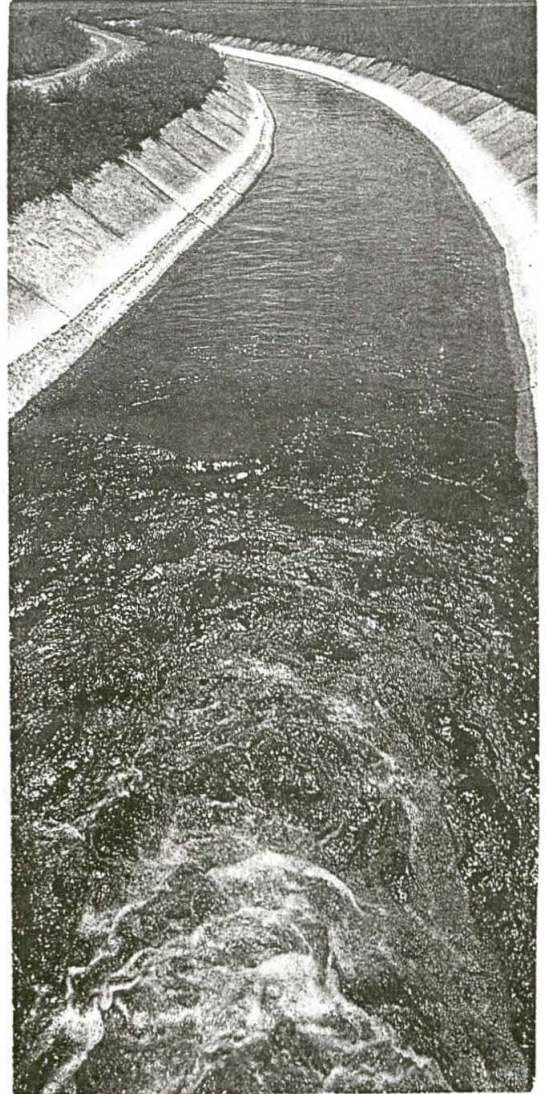
İnşa halindeki barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama yatırımlarının 1995 yılına kadar tamamlanması, öncelikle ele alınması gereken konudur.

Bugüne kadar yürütülen uygulamalar, bağlayıcı bir Master Plan olmaması nedeniyle, sektör ve proje bazında değişken yatırım tahsislerinin oluşmasına neden olmuştur. Master Plan'a göre GAP Bölgesi ekonomisinin yılda %7 dolayında büyümesi gerekmektedir. Bu büyümeyi sağlamak için, ulusal kaynaklardan GAP'a yılda yaklaşık %10 düzeyinde bir pay ayrılması zorunlu görülmektedir. Geçmişte, ekonominin genel denge şartları içinde kalınarak ve fonların da desteği ile buna yakın düzeyde kamu yatırım harcaması gerçekleştirilebilmiştir.

Bugün için yapılması gereken, mevcut ve potansiyel finans kaynaklarını değerlendirerek arzu edilen kalkınma hızının gerektirdiği yatırım ihtiyaçlarının ilgili kamu kurum ve kuruluşları vasıtasıyla tahsisini sağlayabilmek için gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Diğer taraftan, merkezi kamu yatırımcı kuruluşlarının dışında, İller Bankası tarafından getirilecek yeni mali

düzenlemelerle mahalli idarelerin de kalkınma sürecine katılmalarının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

GAP Bölgesi'nde sözkonusu projelerin gerçekleşmesi ile elde edilecek olan ekonomik ve sosyal gelişme, sadece Bölge'nin gelir düzeyini yükseltmek ve dolayısıyla bölgeler arası dengesizliği gidermekle kalmayacak, ülkenin topyekün kalkınmasına da önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Özellikle, tarımsal ürün artışı ve buna bağlı olarak Bölge'de gelişecek tarıma dayalı sanayide uygulanacak yeni teknoloji ve teşvikler, bölge ekonomisinin uluslararası pazarlara açılma şansını arttıracaktır.

8. KAYNAKÇA

- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, 1992. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Bina İnşaatı İstatistikleri*, 1990. Ankara 1991.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *GAP Bölgesinde 1980 Sonrasındaki Gelişmeler*, Şanlıurfa 1990.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *GAP Bölgesinde 1980 Sonrası İmalat Sanayi Gelişmeleri*, Şanlıurfa, 1990.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Genel Tarım Sayımı Geçici Sonuçları*, 1992. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Genel Sanayi ve İşverleri Sayımı*, 1985. Ankara 1990.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları*, 1991. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Su Ürünleri İstatistikleri*, 1989,1990,1991. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Tarım İstatistikleri Özeti*, 1990. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Tarımsal Yapı ve Üretim*,1989. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Temmuz 1992'de Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar*. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Turizm İstatistikleri 1989, 1990, 1991*. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1989,1990,1991. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri*, 1989. Ankara 1992.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Ulaştırma İstatistikleri Özeti*, 1990. Ankara 1992.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Kamu Yatırımları Raporu*, 1991. Ankara 1992.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler*, 1984-1988. Ankara 1990.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*. Ankara 1989.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Tarım ve Veteriner İlaçları Sanayi. Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Tarım Alet ve Makinaları İmalat Sanayi. Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi. Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara 1989.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu, İmalat Sanayi*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu, Turizm*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu, Ulaşım*, Ankara 1991.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler*.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Yıllık Yatırım Programları*,1992. Ankara 1992.
- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Haritalı İstatistik Bülteni*, 1991. Ankara 1992.
- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *İşletme ve Bakım Bülteni*, 1991 Ankara 1992.
- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *DSİ'ce İnşa Edilerek İşletmeye Açılan Sulama ve Kurutma Tesisleri (1991-1992)* Ankara 1992.
- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *DSİ Sulama ve Kurutmalarının 1990 Yılı Mahsul Sayımı Sonuçları*, Ankara 1991.

- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Su Ürünleri Faaliyetleri*, Ankara 1988.
- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *1992 Yılı DSİ Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı*, Ankara 1992.
- DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *1993 Yılı Ajandası*.
- ETİBANK.P.İ. GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1992.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Plan Çalışması Nihai Raporu (DPT)*, Ankara 1990.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması, Sektörel Mevcut Durum Raporu (A.B.C.D.E.F.G.H.I.)* Ankara 1991.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması, Ulaştırma Sektörü Çerçeve Etüdü, Ara Rapor 5.* Ankara 1991.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması, Bölgesel Sosyo-Ekonomik Veri Bilgi ve Bölgesel Faaliyetlerin Konum Analizi Ön Raporu,* Ankara 1991.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması Proje Özeti*, Ankara 1992.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması, Sanayi Konum Analizi Sonuç Raporu, Cilt II.* Ankara 1992.
- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesinde Tarımsal Mekanizasyon Gereksinimleri Etüdü Projesi*, Ankara 1992.
- GAP MASTER PLAN ÇALIŞMASI VE ŞEHİRLEŞME, Ankara 1991.
- HAZİNE VE DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, Ankara 1992.
- KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *APK Dairesi Başkanlığı Geçici verileri*, Ankara 1992.
- MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Sanayi Ürünleri Şube Müdürlüğü*, Ankara 1992.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, *A.P.K. Araştırma Planlama Koordinasyon Kurul Başkanlığı*, Ankara 1992.
- P.T.T İŞLETMESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *APK. Araştırma Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı İstatistikleri, 1990-1991-1992.* Ankara 1992.
- ORMAN BAKANLIĞI, *APK Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı*, Ankara 1992.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, *A.P.K. Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı*, Ankara 1990.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, *GAP Güneydoğu Anadolu Bölgesi Sağlık Sektörü Uygulama Planı*, Ankara 1991.
- TARIMSAL PAZARLAMA VE BİTKİ DESENİ, *Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Planlaması Çalışmasının Entegrasyonu*, Ankara 1992.
- TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, *Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Buğday ve Arpa Tohumluğu Dağıtım Sistemi*, Ankara 1992.
- TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, *Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Tohumluk Programı 1992*, Ankara 1992.
- TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, *Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğü*, Ankara 1992.
- TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Köy Elektrifikasyon tablosu*, Ankara 1992.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1990.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, *Tarım Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara 1992.
- TURİZM BAKANLIĞI, *Turizm Bakanlığı İstatistikleri 1989, 1990, 1991.* Ankara 1992.
- TÜSTAŞ *Türkiye Sınai Tesisleri Anonim Şirketi*, Ankara 1990.
-

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ

Başkanlık

Uğur Mumcu'nun Sokağı No:59
Gaziosmanpaşa 06700 Ankara

Tel: (312) 445 0215
Fax:(312) 437 6777

Bölge Müdürlüğü

Urfa Tünel Çıkış Ağızı
P.K. 155 , 63000 Şanlıurfa

Tel: (414) 314 1750
Fax:(414) 313 5073

Yayın No: GAP 0001

Bu kitap GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nce hazırlanmış ve basılmıştır.